

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՍԵՐԺԻԿ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
ԱՆՆԱ ԳԱՆԻՔԵԿՅԱՆ**

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՀԱՏՎԱԾԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ
ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍԱՀՄԱՆՈՂ
ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 2

ԳՈՒԻԳԵՆ ԶՈՐԱՆՅՅԱՆ

ՄԱՐՄՆԱՎԱՃԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԻ ՏԵՄԱՆԿՅՈՒՆԻՑ 10

ՉԱՐՈՒՀԻ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՈՐՔԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ Է ԱՆՁԻՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԶԳՋԱԼՈՒ ՀԱՍԱՐ 16

ՔՐԵԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒՐԵՆ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ, ՄԱՍՆԱՎՈՐԱՊԵՄ՝ ԳՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԱՏԵՆՏԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 22

ԺԻՐԱՅՐ ԳԱՐԱԳՅՈՅՅԱՆ

ԹՄՐԱՄԻՋՈՅՆԵՐԻ ԵՎ ՀՈԳԵՍԵՏ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆԸ
ԵՎ ՈՉ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՄԱՆԸ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ
ԱՆՁԱՆՑ ՔՐԵԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ 26

ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԼԻԼԻՑ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ 32

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՀՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՄԿՈՂ ԵՎ ՀՄԿՈՂ ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎՆԵՐԸ ԵՎ ԳՐԱՆՑ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ 38

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՇԽԵՆ ԳԱՐՍԷՅԱՆ

ԳՈՐԾԸ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՓՈՒԼԻ
ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՄԱՆ ՆԱԽԱԳՐՅԱԼՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 45

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

АКОП ПЕТРОСЯН

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА
В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ) 54

АБДИШ КООМБАЕВ

МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ, СВОБОД И ДОСТОИНСТВА ЛИЧНОСТИ
В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ
(ПО МАТЕРИАЛАМ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ) 60

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 66

RESUME 88

Քրեական իրավունք

Սերժիկ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճարելի դատարանի քրեական պալատի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի պրոֆեսոր

ԱՆՈՒ ԱՆԻԲԵԿՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ամբիոնի հայցորդ

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՀԱՏՎԱԾԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՈՒՈՐՏՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՋԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍԱՀՄԱՆՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ԽՍՀՄ փլուզման արդյունքում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական համարգում տեղի ունեցած բարեփոխումները՝ պետական սեփականության վրա հիմնված ժողովրդական տնտեսության կառավարման կենտրոնացված համակարգից անցումը դեպի ազատ շուկայական հարաբերություններ, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների կայացումը, պետական գույքի մասնավորեցումը, արտադրության, առևտրի և սպասարկման ոլորտներում պետության մենաշնորհի վերացումը, հանգեցրել են արմատական փոփոխությունների երկրի սոցիալ-տնտեսական կյանքում և հետևաբար՝ իրավական համակարգում: Շուկայական հարաբերությունների զարգացման, մասնավոր սեփականության ինստիտուտի կայացման հետևանքով անհրաժեշտություն է առաջացել հստակ սահմանազատել անձի գործունեության հանրային և մասնավոր ոլորտները: Տնտեսության բնագավառում տեղի ունեցող գործընթացների արդյունք է հանդիսացել ձեռնարկատիրական գործունեության ազատությունը և դրանով պայմանավորված՝ մասնավոր և սեփականության այլ ձևերի հիման վրա բազմատեսակ ձեռնարկությունների և այլ կազմակերպությունների ստեղծումը, որոնք տարբերվում են պետական կազմակերպություններից սեփակա-

նության օգտագործման և տնօրինման կարգով և իրենց գործունեության նպատակներով, ինչպես նաև պետական կառավարման համակարգում չընդգրկված տարբեր հասարակական ինստիտուտների ձևավորումը, որոնք կոչված էին իրականացնելու քաղաքացիական հասարակության կենսագործունեության տարբեր բնագավառներում ծագող խնդիրները: Վերոգրյալը կարելի է գնահատել որպես դրական փոփոխություն հասարակության սոցիալ-տնտեսական կյանքում, որի հետ միաժամանակ ծագել են նաև նոր խնդիրներ: Այսպես, հասարակական հարաբերությունների ձևավորման և փոփոխման պայմաններում առաջնահերթ կարևոր նշանակություն է ստացել դրանց արդյունավետ իրավական կարգավորումը, որն անհրաժեշտ պայման է տվյալ հարաբերությունների պաշտպանության և հետագա զարգացման հնարավորության ապահովման համար: Տնտեսական համակարգի բարեփոխումների արդյունքում գոյացած բազմաթիվ նորաստեղծ առևտրային և այլ (ոչ առևտրային) կազմակերպությունների գործունեության կապակցությամբ ծավալվող հասարակական հարաբերությունները պահանջում էին իրավական, այդ թվում նաև քրեաիրավական կարգավորում:

Թեև վերոհիշյալ կազմակերպություններ

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ըը չէին մասնակցում պետական կառավարմանը, սակայն իրենց առջև դրված խնդիրների լուծման և գործունեության բնականոն կազմակերպման նպատակով վերջիններիս որոշ ծառայողներն օժտվում էին որոշակի կարգադրիչ կամ այլ լիազորություններով, որոնք չարաշահելու դեպքում կարող էր էական վնաս պատճառվել քաղաքացիների իրավունքներին և օրինական շահերին, ինչպես տվյալ, այնպես էլ այլ կազմակերպությունների, հասարակության և պետության շահերին: Չեռք բերելով կազմակերպական-տնօրինչական, վարչատնտեսական կամ այլ լիազորություններ, համապատասխան անձինք միաժամանակ փաստացի հնարավորություն են ստանում իրականացնել իրենց լիազորությունները՝ ելնելով անձնական կամ այլ շահագրգռվածությունից, առանց հաշվի առնելու տվյալ կազմակերպության բաժնետերերի, մասնակիցների, այլ անձանց, հասարակության և պետության շահերը: Պատշաճ իրավական կարգավորման բացակայության պայմաններում նման իրավիճակն իրական վտանգ էր ներկայացնում համապատասխան կազմակերպությունների և նորաստեղծ հասարակական ինստիտուտների գործունեության ոլորտին առնչվող քաղաքացիների և այլ սուբյեկտների օրենքով երաշխավորված իրավունքների պաշտպանվածության համար՝ ստեղծելով դրանց խախտման բազմաթիվ սպառնալիքներ:

Վերոգրյալի կապակցությամբ անհրաժեշտություն է առաջացել տալու իրավական գնահատական մասնավոր հատվածում որոշակի մասնագիտական գործառույթներ իրականացնող անձանց կողմից ծառայության գծով թույլ տրվող չարաշահումներին: Ցավոք սրտի, սոցիալական գործընթացները նախորդել են իրավական համակարգի զարգացմանը, ուստի և բավականին երկար ժամանակ նման արարքները, թեև ակնհայտ հասարակական վտանգ էին ներկայացնում, սակայն մնում էին անպատիժ գործող քրեական օրենքում առկա բացերի հետևանքով: Ընդ որում, այդպիսի գործերով դատաքննչական պրակտիկան միա-

տեսակ չի եղել: Որոշ դեպքերում վերոհիշյալ անձինք ենթարկվում էին քրեական պատասխանատվության պաշտոնական հանցագործությունների համար (այսինքն՝ քրեական օրենքը կիրառվում էր անալոգիայով, որն անթույլատրելի է), այլ դեպքերում քրեական գործերն ընդհանրապես չէին հարուցվում կամ կարճվում էին հանցակազմի բացակայության հիմքով, քանի որ նախկինում գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի (այսուհետ՝ ՀՀ ՔՕ) ծանոթագրության համաձայն, պաշտոնական հանցագործության սուբյեկտներ կարող էին հանդիսանալ միայն պետական կամ հասարակական հիմնարկներում, կազմակերպություններում կամ ձեռնարկություններում համապատասխան գործառույթներ իրականացնող անձինք: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտություն առաջացավ վերանայելու գործող քրեական օրենսդրության բազմաթիվ նորմերը, որոնք ձևավորվել են դեռևս խորհրդային քրեական իրավունքում՝ նկատի ունենալով, որ վերջիններս օբյեկտիվ պատճառների ուժով այլևս չէին համապատասխանում հասարակական զարգացման պահանջներին և ի վիճակի չէին ճիշտ արտացոլելու երկրի սոցիալ-տնտեսական կյանքում տեղի ունեցող գործընթացները:

Քանզի առևտրային և այլ կազմակերպությունների գործունեության իրականացման բնականոն կարգի խաթարումն անշուշտ իրական վտանգ էր ներկայացնում այդ բնագավառում ձևավորվող հասարակական հարաբերությունների համար, հետևաբար, տվյալ կազմակերպություններում կառավարչական կամ այլ գործառույթներ իրականացնող անձանց քրեական պատասխանատվության խնդիրը պահանջում էր լուծում: Նոր ձևավորված հասարակական հարաբերությունների, դրանց ոլորտում ներգրավված կամ այլ կերպ առնչվող սուբյեկտների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության նկատառումներով թելադրված էր ոչ պետական կազմակերպություններում ծառայող անձանց կողմից կատարվող՝ հանրության համար օբյեկտիվորեն վտանգ ներկայացնող արարքների

Քրեական իրավունք

քրեականացման անհրաժեշտությունը: Պետությունը, պաշտպանելով որակապես նոր հասարակական հարաբերությունները, դրանց մասնակիցների անվտանգությունն ապահովելու նպատակով հարկադրված էր հակազդել տվյալ բնագավառում առաջացող բացասական երևույթներին, այլ իրավական միջոցների հետ մեկտեղ օգտագործելով նաև քրեաիրավական ներգործության միջոցները:

Արդյունքում ներկայումս գործող քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում ընդգրկվել են առևտրային կամ այլ կազմակերպություններում կարգադրիչ կամ այլ գործառույթներ իրականացնող ծառայողների պատասխանատվությունը սահմանող նորմեր: Այսպիսով, ժամանակակից քրեական օրենսդրությունում ի հայտ եկավ նոր սուբյեկտ, որը հայտնի չէր խորհրդային քրեական իրավունքին, այն է՝ առևտրային կամ այլ կազմակերպության ծառայողը, որպիսին ՀՀ ՔՕ 200-րդ հոդվածի («Առևտրային կաշառք») 5-րդ մասի համաձայն, համարվում է այն անձը, ով *վշտապես, ժամանակավորապես կամ հատուկ լիազորությամբ իրականացնում է կարգադրիչ կամ այլ կառավարչական գործառույթներ կամ զբաղեցնում է ցանկացած այլ պաշտոն առևտրային կազմակերպություններում՝ անկախ սեփականության ձևից, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հիմնարկներ չհամարվող ոչ առևտրային կազմակերպություններում:*

Առևտրային կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին ոչ ուշ, քան երեք օր հետո կամավոր հայտնել է իրավասպահ մարմիններին:

Հարկ է նշել, որ հետխորհրդային տարածության մի շարք պետությունների ազգային քրեական օրենսդրության վրա զգալի ազդեցություն է ունեցել ԱՊՀ երկրների միջխորհրդարանային ասամբլեայի կողմից 1996թ. փետրվարի 17-ին ընդունված Մոդե-

լային քրեական օրենսգրքը, որը նախկին միութենական հանրապետությունների համար ծառայել է որպես օրինակ՝ ազգային քրեական օրենսգրքերը մշակելիս: Անդրադառնալով Մոդելային քրեական օրենսգրքով սահմանված առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության դեմ ուղղված հանցագործություններին վերաբերող նորմերին, նշենք, որ ուսումնասիրվող արարքները՝ սահմանազատված լինելով պաշտոնեական հանցագործություններից, ընդգրկվել են «Ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերնագրված 29-րդ գլխում, որը գտնվում է XI բաժնում («Սեփականության և տնտեսական գործունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ»): Մասնավորապես, նշված գլխով նախատեսված են առևտրային կաշառքի (271-րդ հոդված), առևտրային և այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու (283-րդ հոդված), ատղիտորների, միջնորդ դատավորների, նոտարի կամ փաստաբանի կողմից իրավազորությունները չարաշահելու (284-րդ հոդված), մասնավոր պահնորդական կամ խուզարկուական ծառայությունների ծառայողների կողմից իրավազորություններն անցնելու (285-րդ հոդված) հանցակազմերը: Մոդելային քրեական օրենսգրքում տվյալ արարքները տեղադրված չէին ինքնուրույն գլխում, այսինքն՝ առանձնացված չէին ձեռնարկատիրական և այլ տնտեսական գործունեության իրականացման կարգի դեմ ուղղված այլ հանցագործություններից: Ինչ վերաբերում է նշված արարքների սուբյեկտի հասկացությանը, սպա օրենսգրքի 29-րդ գլխի հոդվածներում առևտրային և այլ կազմակերպությունների ծառայող են համարվում անձինք, ովքեր *վշտապես, ժամանակավորապես կամ հատուկ լիազորությամբ իրականացնում են կարգադրիչ կամ այլ կառավարչական լիազորություններ առևտրային կազմակերպություններում՝ անկախ սեփականության ձևից, ինչպես նաև պետական մարմիններ,*

տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, պետական կամ մունիցիպալ հիմնարկներ շահնդիսացող ոչ առևտրային կազմակերպություններում (271-րդ հոդվածի ծանոթագրության 1-ին մաս) [1]:

Մոդելային քրեական օրենսգրքի առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններին վերաբերող առանձին դրույթներն այս կամ այն կերպ ձևափոխված տեսքով արտացոլում են գտել ԱՊՀ անդամ մի շարք երկրների քրեական օրենսգրքերում: Անդրադառնալով հետխորհրդային տարածության երկրների ազգային քրեական օրենսգրքերի համապատասխան նորմերի ուսումնասիրությանը՝ հարկ է նշել, որ առևտրային և այլ կազմակերպություններում որոշակի գործառույթներ իրականացնող անձանց կողմից կատարվող հանրության համար վտանգավոր արարքների քրեականացման հարցը նախկին միութենական հանրապետությունների օրենսդրությունում ստացել է տարբեր լուծում: Մասնավորապես, կարելի է նշել տվյալ հարցին մերձավոր արտասահմանի պետությունների օրենսդրությունների հետևյալ հիմնական մոտեցումները՝ առևտրային և այլ կազմակերպություններում կարգադրիչ կամ այլ լիազորություններ իրականացնող անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելը պաշտոնական հանցագործությունների համար (Ուզբեկստան, Բելառուս, Ուկրաինա) [2], հանրային իշխանության համակարգում չընդգրկված կազմակերպություններում որոշակի լիազորությունների իրականացման հետ կապված չարաշահումներ կատարող անձանց քրեական պատասխանատվությունը բացառելը (Ադրբեջան) [3] և վերոհիշյալ կազմակերպություններում կառավարչական կամ այլ գործառույթներ իրականացնող անձանց և պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից ծառայության ոլորտում կատարվող արարքների համար քրեական պատասխանատվության սահմանազատումը:

Վերջին մոտեցումն արտացոլված է մի

շարք մերձավոր արտասահմանի երկրների քրեական օրենսդրությունում, և, կարծում ենք, հիմնավոր է և արդարացված: Ընդ որում, որոշ հանրապետությունների քրեական օրենսգրքերում առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններն առանձնացված են ինքնուրույն գլուխներում (Ռուսաստանի Դաշնություն, Վրաստան, Դազախստան, Գրդզստան, Մոլդովա, Թուրքմենստան) [4] կամ ընդգրկված տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները նախատեսող գլխում (Հայաստան, Տաջիկստան) [5]:

Ռուսաստանի Դաշնություն (այսուհետ՝ ՌԴ-ԲՕ) քրեական օրենսգրքի 23-րդ գլխով նախատեսված հանցագործությունների առանձնահատկությունը դա է, որ համապատասխան արարքների կատարման դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթարկելու կարգը կրում է դիսպոզիտիվ բնույթ (ինչպես Մոդելային քրեական օրենսգրքում): Այսպես, ՌԴ-ԲՕ 201-րդ հոդվածի 2-րդ ծանոթագրությամբ սահմանվում է, որ եթե տվյալ հոդվածով կամ 23-րդ գլխի այլ հոդվածներով նախատեսված արարքը վնաս է պատճառել բացառապես պետական կամ մունիցիպալ ձեռնարկություն չհանդիսացող առևտրային կազմակերպությանը, սպա քրեական հետապնդումն իրականացվում է այդ կազմակերպության դիմումի հիման վրա կամ նրա համաձայնությամբ: Նույն հոդվածի 3-րդ ծանոթագրության համաձայն, քրեական հետապնդումն իրականացվում է ընդհանուր հիմունքներով, եթե տվյալ արարքը վնաս է պատճառել այլ կազմակերպությունների, ինչպես նաև քաղաքացիների, հասարակության կամ պետության շահերին [6]:

Վերը նշված օրենսդրական լուծումն իրավացիորեն քննադատության է արժանացել ռուս քրեագետներից շատերի կողմից: Ն. Ֆ. Կուզնեցովան քրեական հետապնդման հատուկ կարգի դեմ է արտահայտվել՝ պատճառաբանելով, որ անհնար է առևտրային կազմակերպությանը այնպիսի վնաս պատճառել, որը չանդրադառնար

Քրեական իրավունք

այլ անձանց շահերին, և այդ իսկ պատճառով մասնավոր ձեռնարկությունների կառավարիչների ծառայողական հանցագործությունները միշտ վնաս են պատճառում ինչպես այդ ձեռնարկությանը, այնպես էլ դրա հետ համագործակցող այլ իրավաբանական անձանց, հասարակությանը, քաղաքացիներին, պետությանը [7]:

Բ. Վ. Վոլժենկինը այդ հարցի կապակցությամբ կարծիք է արտահայտել, որ քրեական հետապնդման հատուկ կարգը չպետք է կիրառվի այնպիսի բաժնետիրական ընկերության նկատմամբ, որի բաժնետոմսերի մի մասը պատկանում է պետությանը, քանի որ այդ դեպքում խախտվում են պետական շահերը [8]: Տվյալ մտեցումը վիճելի է թվում՝ հիմք ընդունելով, որ քրեական օրենքը կոչված է ապահովելու իրավունքի ցանկացած սուբյեկտի (և առաջնահերթ՝ մարդու և քաղաքացու) իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը, ուստի պետական շահերին նախապատվություն տալը այլ սուբյեկտների իրավունքների և շահերի համեմատ, մեր կարծիքով, արդարացված չէ [9]:

Տարածայնություններ է առաջացնում նաև այն հարցը, թե ՌԳ-ԲՕ 201-րդ հոդվածի ծանոթագրության 2-րդ մասում արդյոք խոսքը վերաբերում է այն առևտրային կազմակերպությանը վնաս պատճառելուն, որտեղ կառավարչական լիազորություններ է իրականացնում հանրության համար վտանգավոր արարք կատարած անձը: Բ. Վ. Վոլժենկինը գտնում է, որ քրեական հետապնդման մասնավոր կարգը սահմանված է միայն այն դեպքերի համար, երբ վնասը պատճառվում է բացառապես առևտրային կազմակերպությանը, իսկ ծանոթագրության 3-րդ մասում նշված «այլ» կազմակերպություններ ասելով՝ օրենսդիրը նկատի ունի ոչ առևտրային կազմակերպությունները: Հեղինակի կարծիքով, այդպիսի մեկնաբանումը համապատասխանում է այն գաղափարին, որ պետությունն իր նախաձեռնությամբ չի միջամտում վեճին, եթե վնասը պատճառվում է բացառապես առևտրային կազմակերպություններին [10]:

Բացի այդ, որոշակի թերություններ կապված են նաև տվյալ կազմակերպության՝ քրեական հետապնդումը նախաձեռնելու իրավունքի իրացման հետ: Պետք է նշել, որ ՌԳ-ԲՕ վերոնշյալ ծանոթագրությունը նշում չի պարունակում կազմակերպության այն մարմնի վերաբերյալ, որն իրավասու է համապատասխան դիմում ներկայացնել կամ համաձայնություն տալ քրեական հետապնդման իրականացման համար: Նշված հարցը լուծվում է ՌԳ-քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ այդ իրավունքը պատկանում է կազմակերպության ղեկավարին [11]:

Մինչդեռ, որպես կանոն, կազմակերպության գործադիր մարմինը՝ ղեկավարը, հաշվետու է ավելի բարձր կառավարման մարմիններին, որոնց պատկանում է գործադիր մարմնի ձևավորման և նրա գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրականացման լիազորությունը: Այդ իսկ պատճառով գործնականում կազմակերպության ղեկավարի որոշումները կախված են ընկերության մասնակիցների, բաժնետերերի, տնօրենների խորհրդի կամքից: Բացի այդ, համապատասխան արարքները կարող են կատարվել հենց կազմակերպության ղեկավարի (կամ էլ նրա վերադաս մարմիններում ընդգրկված անձանց) կողմից: Այնուհայտ է, որ վերոգրյալ հանգամանքները կարող են էապես խոչընդոտել հանցագործությամբ խախտվող իրավունքների և օրինական շահերի քրեաիրավական պաշտպանությանը: Հետևաբար, մեր կարծիքով, առևտրային և այլ կազմակերպություններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման դեպքում նպատակահարմար է քրեական հետապնդում իրականացնել ընդհանուր հիմունքներով, որը պետք է դրական ազդեցություն ունենա համապատասխան նորմերի կիրառման պրակտիկայի վրա:

ՀՀ ԲՕ առավելություններին կարելի է դասել այն, որ վերջինս չի նախատեսել համապատասխան հանցագործությունների կատարման համար քրեական հետապնդ-

ման հատուկ կարգը, ինչպես, օրինակ, ՌԳ, Տաջիկստանի, Թուրքմենստանի օրենսդիրը: Սակայն, անդրադառնալով ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի համակարգում տվյալ կատեգորիայի հանցագործությունների տեղը որոշելուն, դրանց օրենսդրական նկարագրությանը, սուբյեկտների շրջանակին և այլ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներին, գտնում ենք, որ վերոգրյալին ՀՀ օրենսդրի կողմից տրված լուծումն ունի մի շարք թերություններ, խնդիրներ և վիճելի հարցեր: Այսպես, Մոդելային քրեական օրենսգրքով նախատեսված վերոհիշյալ արարքներից ՀՀ ՔՕ-ում տեղ է գտել երկու հանցակազմ՝ առևտրային կաշառք (200-րդ հոդված) և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողի կողմից լիազորությունները չարաշահելը (214-րդ հոդված), որոնք ընդգրկված են «Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերնագրված 22-րդ գլխում:

Հարկ է նշել, որ մինչև ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքին ընդունելը, ՀՀ ՔՕ նախագիծը, բացի առևտրային կաշառքի (նախագծի 202-րդ հոդված) և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու (նախագծի 213-րդ հոդված) հանցակազմերից, նախատեսում էր նաև աուդիտորի, միջնորդ դատավորի, նոտարի կամ փաստաբանի կողմից իրավազորությունները չարաշահելու (նախագծի 214-րդ հոդված) հանցակազմը: Տվյալ հոդվածով նախատեսված արարքը դրսևորվում էր վերը նշված սուբյեկտների թվին պատկանող անձի կողմից իր լիազորությունն իր գործունեության խնդիրներին հակառակ օգտագործելով՝ իր կամ ուրիշ անձի համար օգուտ կամ առավելություն ձեռք բերելու կամ ուրիշ անձին վնաս պատճառելու նպատակով, եթե այդ արարքն էական վնաս է պատճառել քաղաքացիների, կազմակերպությունների կամ պետության շահերին: Նշված արարքի հատկանիշները համապատասխանում էին Մոդելային քրեական օրենսգրքի 285-րդ հոդվածով նախատեսված արարքի նկարագրությանը: Բացի այդ, որպես առևտրա-

յին կաշառքի սուբյեկտ, բացի որոշակի մասնագիտական գործունեություն իրականացնող այլ անձանցից (աուդիտորի, փաստաբանի, միջնորդ դատավորի), դիտվում էր նաև նոտարը (ինչպես Մոդելային քրեական օրենսգրքում): Հետագայում ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքն ընդունելիս դրա Հատուկ մասում աուդիտորի, միջնորդ դատավորի, նոտարի կամ փաստաբանի կողմից իրավազորությունները չարաշահելու վերաբերյալ նորն չի ընդգրկվել: Բացի այդ, գործող օրենսգրքում առևտրային կաշառքի սուբյեկտների շրջանակից դուրս է մնացել նոտարը: Վերջինս չի հանդիսանում նաև առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողի կողմից լիազորությունները չարաշահելու սուբյեկտ՝ նկատի ունենալով, որ ըստ ՀՀ ՔՕ 214-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի, լիազորությունները չարաշահելու սուբյեկտ են հանդիսանում միայն առևտրային և այլ կազմակերպությունների ծառայողները, որոնց սահմանումը տրված է 200-րդ հոդվածի 5-րդ մասում: Վերոգրյալ նորնը տառացի մեկնաբանելիս կարելի է հետևության հանգել, որ որոշակի մասնագիտական գործունեություն իրականացնող անձինք՝ փաստաբանները, աուդիտորները, արքիտրները, նույնպես չեն ընդգրկվում լիազորությունները չարաշահելու սուբյեկտների շրջանակում, ինչը, կարծում ենք, օրենսդրի բացթողումն է: Ընդ որում, համապատասխան անձինք (արքիտրը, այդ թվում՝ օտարերկրյա պետության՝ արքիտրաժի մասին օրենսդրությանը համապատասխան՝ գործառույթներ իրականացնող արքիտրը (սկզբնական խմբագրությանը՝ միջնորդ դատավորը), աուդիտորը, փաստաբանը), հանդիսանում են առևտրային կաշառքի սուբյեկտ:

Անդրադառնալով ՀՀ ՔՕ Հատուկ մասի համակարգում առևտրային և այլ կազմակերպությունների շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունների տեղը որոշելուն, գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից նշված հարցին տրված լուծումը ևս վիճելի է: Այսպես, օրենսդիրն առանձնացրել է նշված հանցանքները պետական ծառայության դեմ ուղղված

Քրեական իրավունք

հանցագործություններից, որոնց տվյալ արարքների հանցակազմերը մոտ են՝ ըստ իրենց դիսպոզիցիայի կառուցվածքի, գտնելով, որ վերջիններս ունեն տարբեր օբյեկտ, որպիսի մոտեցումը, կարծում ենք, արդարացված է, քանի որ իրենց էությանը և իրավաբանական հետևանքներով հանրային սպարատի պաշտոնատար անձանց հանցավոր արարքները տարբերվում են այլ կազմակերպություններում և հասարակական ինստիտուտներում որոշակի լիազորություններով օժտված անձանց մասնատիպ արարքներից: Սակայն, ընդգրկելով առևտրային կաշառքի և առևտրային կամ այլ կազմակերպությունների ծառայողների կողմից լիազորությունները չարաշահելու հանցակազմերը նախատեսող 200-րդ և 214-րդ հոդվածները տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություններին նվիրված 22-րդ գլխում, օրենսդիրը դասել է նշված արարքները տնտեսական հանցագործությունների շարքին՝ վերագրելով դրանց օբյեկտը տնտեսության ոլորտին և դիտելով այն որպես տնտեսական հարաբերությունների տարատեսակ: Կարծում ենք, որ նման մոտեցումը հիմնավոր չէ՝ նկատի ունենալով, որ դրանց սուբյեկտների ծառայողական գործունեությունը (որոնց թվին պատկանում են նաև ոչ առևտրային կազմակերպությունների ծառայողները, որոշակի բնագավառներում մասնագիտական գործառույթներ իրականացնող անձինք) չի սահմանափակվում տնտեսական իրավահարաբերությունների շրջանակներով, հետևաբար համապատասխան հանցանքները միշտ չէ, որ այս կամ այն չափով առնչվում են տնտեսության ոլորտին: Մեր կարծիքով, առաջին հերթին դրանք ոտնձգում են հանրային ծառայության համակարգում չընդգրկված կազմակերպություններում և ինստիտուտներում օրենքի և այլ իրավական ակտերի պահանջներին և տվյալ կազմակերպության (ինստիտուտի) խնդիրներին համապատասխան իրականացվող կառավարման կամ մասնագիտական գործունեության իրականացման սահմանված կարգը (այսինքն՝ ծառայության շահերը)

սպահովող հասարակական հարաբերությունների դեմ, և հենց դա է տվյալ հանցագործությունների սոցիալական էությունը: Նշված հասարակական հարաբերությունների համակցությունը, մեր համոզմամբ, պետք է դիտվի որպես այդ հանցագործությունների տեսակային օբյեկտ: Այսպիսով, գտնում ենք, որ օրենսդրի կողմից անտեսվել է վերոհիշյալ արարքների օբյեկտի յուրահատկությունը, ուստի նպատակահարմար կլիներ առանձնացնել դրանք տնտեսական հանցագործություններից:

Պետք է փաստել, որ հանրային ծառայության համակարգում չընդգրկված կազմակերպությունների ծառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունների հետ կապված իրավական հարցերը և խնդիրները ՀՀ-ում բավարար ուշադրության չեն արժանացել և ներկա դրությամբ պատշաճ ուսումնասիրված և մշակված չեն: Տվյալ ոլորտում առկա են բազմաթիվ վիճելի հարցեր և լուծում պահանջող կարևոր խնդիրներ, որոնք ունեն համալիր հետազոտման և քրեական քաղաքականության նոր ուղղությունների մշակման կարիք: Ոչ հանրային ծառայության ոլորտում կատարվող հանցագործությունների վերաբերյալ ՀՀ գործող քրեական օրենսդրությունն ունի մի շարք բացեր, այդ թվում՝ հստակ որոշված չէ տվյալ հանցագործությունների համակարգը, նախատեսված չէ ծառայության ոլորտում կատարվող հանցավոր չարաշահումների սպառիչ շրջանակը, մասնավորապես՝ օրենսդրական լուծում չի տրվել առևտրային և այլ կազմակերպության ծառայողի կողմից լիազորություններն անցնելու, ծառայողական կեղծիքի, անվտուրության, առևտրային կաշառքի միջնորդության, իրական կամ ենթադրյալ ազդեցությունը շահադիտական նպատակով օգտագործելու հարցերին: Բացի այդ, առկա հանցակազմերի՝ առևտրային կաշառքի և լիազորությունները չարաշահելու օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշների օրենսդրական նկարագրությունը հստակ ձևակերպված չէ, ինչը կարող է հանգեցնել տարակարծության՝ համապատասխան նորմերը մեկնաբանելիս, հետևաբար,

կատարելագործման կարիք ունի:

Բոլոր դեպքերում, ՀՀ քրեական օրենսդրությունում այնպիսի նորամուծությունը, ինչպիսին է կոռուպցիոն ուղղվածություն ունեցող վերոհիշյալ արարքների քրեականացումը, կարելի է դիտել որպես կարևոր քայլ ազգային քրեական օրենսդրության զարգացման, կոռուպցիայի կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի ուժեղացման, հասարակության կենսական շահերի պաշտպանության գործում: Վերոգրյալի անհրաժեշտությունը բխում է «Կոռուպցիայի մասին» քրեական իրավունքի Ստրասբուրգի կոնվենցիայով (7-8-րդ հոդվածներ) [12] և «Կոռուպցիայի դեմ» Նյու Յորքի կոնվենցիայով (12-րդ հոդված) [13] Հայաստանի Հանրապետության ստանձնած պարտավորություններից՝ կապված կոռուպցիայից հասարակության պաշտպանությանն ուղղված ընդհանուր քրեական քաղաքականության մշակման հետ, ինչը համահունչ է ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությանը [14] և ՀՀ հակակոռուպցիոն ռազմավարությանը [15]: Հինք ընդունելով, որ կոռուպցիան իրենից ներկայացնում է չափազանց վտանգավոր երևույթ, որը սպառնում է իրավունքի գերակայությանը, ժողովրդավարությանը և մարդու իրավունքներին, խարխուլում է կառավարումը, անաչառությունը և հասարակական

արդարությունը, խեղաթյուրում է մրցակցությունը, խոչընդոտում է տնտեսական զարգացմանն ու վտանգում ժողովրդավարական հաստատությունների և հասարակության բարոյական հիմքերի կայունությունը, ուստի և ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարության տեսանկյունից այն դիտվում է որպես ժողովրդավարական արժեքների արմատավորման, տնտեսական աճի պահպանման դեմ ուղղված լուրջ սպառնալիք: Հետևաբար, ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով երաշխավորված մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանվածության ասպեկտման գերակա շահերից ելնելով՝ կոռուպցիայի դեմ պայքարի ուժեղացումը, հակազդման արդյունավետ միջոցների համալիրի մշակումը, որը ներառում է նաև հակակոռուպցիոն օրենսդրության զարգացումն ու կատարելագործումը, ազգային (սոցիալական) անվտանգության կոնցեպցիայի համատեքստում հանդիսանում է հասարակության և անհատի անվտանգության ապահովման, կայուն զարգացման կարևորագույն երաշխիքներից մեկը:

Վերոնշյալ օրենսդրական փոփոխությունները կարող են նպաստել քրեական իրավունքի տեսության և քրեական օրենսդրության զարգացմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՆՅՈՒԹԵՐ

[1] Модельный Уголовный кодекс. Особенная часть. www.law.edu.ru.
[2] Уголовные кодексы мира. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Уголовный кодекс Республики Беларусь. <http://ugolovnykodeks.ru>. Уголовный кодекс Украины <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks>.
[3] Уголовные кодексы мира. Уголовный кодекс Азербайджана. <http://ugolovnykodeks.ru>. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14108/preview>.
[4] Уголовный кодекс РФ от 13 июня 1996г. N 63-ФЗ. Система «ГАРАНТ», www.garant.ru. Уголовные кодексы мира. Уголовный кодекс РФ. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Уголовный кодекс Республики Молдова. Уголовный кодекс Туркменистана. <http://ugolovnykodeks.ru>. Уголовный кодекс Грузии. «ЗАКОН». Интернет-журнал Ассоциации юристов Приморья. http://law.vl.ru/comments/show_article.php?art_id=489&sec_id=61&law_id=12&law_name.
[5] Уголовные кодексы мира. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. <http://ugolovnykodeks.ru>.
[6] Уголовный кодекс РФ от 13 июня 1996г. N63-ФЗ. Система «ГАРАНТ», www.garant.ru. Уголовные кодексы мира. Уголовный кодекс РФ.
[7] **Кузнецова Н.Ф.** Избранные труды. СПб., изд.

«Юридический центр Пресс», 2003, с. 543-544.
[8] **Волженкин Б.В.** Служебные преступления. М., Юристъ, 2000, с. 294.
[9] **Ալիտիյան Ս.Ս.** Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսգրքի առաջնահերթությունները և հեռանկարները (սոցիալ-իրավական հայեցակարգ). Եր., ՀՌ-Հ հրատարակ., 2012, էջ 36-37: **Аветисян С.С.** Некоторые проблемы обеспечения безопасности человека как нового направления уголовной политики / Проблемы уголовной политики, экологии и права. Сборник мат. Межд. науч.-практ. конф. 24-25 мая 2010г.: БИЭПП-БИИЯМС, СПб, 2010, с. 5.
[10] Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001г. N174-ФЗ. Система «ГАРАНТ», www.garant.ru.
[11] «Կոռուպցիայի մասին» քրեական իրավունքի կոնվենցիա, Ստրասբուրգ, 1999թ.: «ԻՐՏԵԿ» համակարգ:
[12] «Կոռուպցիայի դեմ» կոնվենցիա, Նյու Յորք, 2003թ.: «ԻՐՏԵԿ» համակարգ:
[13] ՀՀ Նախագահի 7 փետրվարի 2007թ. թիվ ՆՀ-37-Ն հրամանագիր «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին»: «ԻՐՏԵԿ» համակարգ:
[14] ՀՀ կառավարության որոշում 6 նոյեմբերի 2003թ. թիվ 1522-Ն «Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարության և դրա իրականացման միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին»: «ԻՐՏԵԿ» համակարգ:

ՄԱՐՄՆԱՎԱՃԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՐԳԵԼՔՆԵՐԻ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

Հայաստանի Հանրապետության Քրեական օրենսգրքով մարմնավաճառությանը զբաղվելու համար պատասխանատվություն սահմանված չէ: Այս երևույթի դեմ պայքարը ՀՀ-ում հիմնականում իրականացվում է վարչաիրավական ներգործության շրջանակներում: Մասնավորապես, վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 179¹-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում պոռնկությանը զբաղվելու համար:

Նախ՝ ՀՀ օրենսդրությամբ գործաձվում է ոչ թե «մարմնավաճառություն», այլ «պոռնկություն» եզրույթը, սակայն երևույթի բնորոշումը, միևնույն է, չի բացահայտվում: Թեև «մարմնավաճառություն» և «պոռնկություն» եզրույթները հոմանիշներ են, ինչի մասին վկայում է, օրինակ, Ն.Բ.Աղայանի արդի հայերենի բացատրական բառարանը¹, այնուհանդերձ բովանդակային ծավալի առումով այս երկու հասկացությունները չեն համընկնում: Մասնավորապես, Ն. Բ. Աղայանի արդի հայերենի բացատրական բառարանում «պոռնիկ» եզրույթը բացատրվում է որպես շնություն, պոռնկական արարք, ստորություն, անարգություն դրսևորող անձ, ծախս անսկզբունք մարդ, իսկ «մարմնավաճառ» եզրույթը՝ որպես իր մարմինը վաճառող, անառակ կին²: Նշված բացատրությունից պարզ է դառնում, որ «պոռնիկ» բառն ավելի լայն հասկացություն է և բացի քննարկվող երևույթի իմաստից, օգտագործվում է նաև որպես անսկզբունք, ծախս մարդ բառերի հոմանիշ: Իսկ «մարմնավաճառ» բառն առաջին հերթին արտահայտում է իր մարմինը վաճառող կնոջ գործունեությունը: Չնայած մարմնավաճառ բառը նույնպես

լիարժեք չի արտահայտում ուսումնասիրվող երևույթը (քանի որ այն նշանակում է մարմինը վաճառող կին, իսկ իրավական տեսանկյունից մարմնավաճառ կարող է լինել նաև տղամարդը), այնուամենայնիվ, «մարմնավաճառ», հետևաբար «մարմնավաճառություն» բառն ավելի ամբողջական է արտահայտում քննարկվող երևույթը, քան «պոռնիկ» կամ «պոռնկություն» բառերը:

Ուստի, ավելի նպատակահարմար ենք համարում օրենսդրորեն «մարմնավաճառություն» եզրույթի սահմանումը: Կարծում ենք, մարմնավաճառությունը պետք է սահմանել հետևյալ կերպ. «Մարմնավաճառությունը գործունեության տեսակ է, որով անձը (մարմնավաճառը) մեկ այլ անձի (հաճախորդին) մատուցում է սեքսուալ բնույթի ծառայություն՝ վարձատրության պայմանով՝ անկախ վարձատրության ձևից և փոխանցման եղանակից»:

Տեսական գրականության մեջ քննարկվում է այն հարցը, թե արդյո՞ք մարմնավաճառության քրեականացումը կարող է արդյունավետ լինել քննարկվող երևույթի դեմ պայքարում: Մասնավորապես, որոշ քրեագետների կարծիքով մարմնավաճառության քրեականացումն արդյունավետ միջոց է այդ երևույթի դեմ պայքարում³: Այնուամենայնիվ, գերիշխող կարծիքն այն է, որ մարմնավաճառության քրեականացումը չի նպաստի մարմնավաճառության և նրա հետ կապված բացասական երևույթների կրճատմանը⁴:

Պատմական փորձը վկայում է, որ մարմնավաճառության և մարմնավաճառների դեմ կիրառվող կոշտ միջոցները դրական արդյունքներ չեն տալիս: Թեև

ՀԽՍՀ 1961թ. քրեական օրենսգրքով պատասխանատվություն էր սահմանված մարմնավաճառությամբ զբաղվելու համար, սակայն թե՛ Հայաստանում, թե՛ խորհրդային այլ հանրապետություններում նշված երևույթն առկա էր, պարզապես, պետական մակարդակով քարոզվում էր, որ ԽՍՀՄ-ում մարմնավաճառություն գոյություն չունի:

Մարմնավաճառության քրեականացումն ինքնին հղի է նաև այլ վտանգներով: Նախ՝ մարմնավաճառության արգելքը, այդ թվում՝ դրա համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելը կարող է բերել սեքսուալ բնույթի հանցագործությունների աճին: Այդ մասին են վկայում մի շարք երկրներում կատարված հետազոտությունների արդյունքները: Մասնավորապես, Ավստրալիայում մարմնավաճառության քրեականացումից հետո բռնաբարությունների թիվն աճեց 2.5 անգամ⁵:

Միաժամանակ, սոցիալ-տնտեսական զարգացման ցածր մակարդակ ունեցող երկրներում մարմնավաճառության քրեականացումը կարող է հանգեցնել կոռուպցիայի աճին, հատկապես իրավապահ մարմինների աշխատակիցների շրջանում: Կարծում ենք, ներկայիս ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմաններում նման վտանգ կարող է առկա լինել նաև ՀՀ-ում:

Բացի այդ, ՀՀ-ում իրականացված փորձագիտական մի շարք հարցումների տվյալների համաձայն՝ ՀՀ-ում մարմնավաճառների թիվն անցնում է 1000-ից⁶ և, եթե նրանց թեկուզև մի մասն էլ ենթարկվի ազատազրկման, դա մեծ բեռ կլինի առանց այդ էլ գերբեռնված ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկների և ՀՀ բյուջեի համար:

Եվ թերևս ամենակարևոր փաստարկը, մարմնավաճառությունը՝ որպես երևույթ, չունի այն հասարակական վտանգավորությունը, որ համարվի հանցագործություն: Այդ հանգամանքի մասին են վկայում նաև 120 քաղաքացիների շրջանում 2012թ. մեր կողմից իրականացված հար-

ցումների արդյունքները: Այսպես, հարցվածների միայն 25%-ն է կողմ արտահայտվել, որ մարմնավաճառությունը համարվի հանցագործություն: Վերոշարադրվածից ակնհայտ է, որ մարմնավաճառության քրեականացումը չի կարող դիտվել քննարկվող երևույթի կանխարգելման արդյունավետ միջոց, իսկ այդ մարտավարությունը կարող է հանգեցնել բացասական հետևանքների:

Թեև ՀՀ քրեական օրենսդրությունը պատասխանատվություն չի սահմանում մարմնավաճառության համար, սակայն մարմնավաճառության երևույթի հետ հարաբերակցվող մի շարք արարքներ քրեականացված են: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքը պատասխանատվություն է սահմանում մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման, երեխային պռնկության ներգրավելու, շահադիտական նպատակով այլ անձի պռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելու, պռնկությամբ զբաղվելուն նպաստելու համար:

Առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում հատկապես ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված շահադիտական նպատակով պռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելու և պռնկությամբ զբաղվելուն նպաստելու հանցակազմերը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում շահադիտական նպատակով այլ անձի պռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելու համար, եթե բացակայում են մարդու թրաֆիքինգի կամ շահագործման հանցակազմի հատկանիշները: Զննարկվող հանցակազմի տեսակային օբյեկտը հասարակական կարգը և բարոյականությունն է, իսկ անմիջական օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնց բովանդակությունը կազմում է քաղաքացիների սեռական ոլորտի բարոյական վարքագիծը⁷: Քրեաիրավական գրականության մեջ բարոյականությունը բնորոշվում է որպես հասարակական հարաբերությունների համակցություն, որը

Քրեական իրավունք

տվյալ հասարակության մեջ կանխորոշում է բարու և չարի, պարկեշտության և անպարկեշտության, արդարության և անարդարության մասին պատկերացումները⁸:

Այս հանցագործության օբյեկտիվ կողմը հնարավոր է կատարել միայն ակտիվ գործողություններով: Անձին պոռնկության մեջ ներգրավել ասելով՝ պետք է հասկանալ ցանկացած գործողությունների կատարումը, որոնք ուղղված են այդ պահին մարմնավաճառությամբ չզբաղվող անձի մոտ մարմնավաճառությամբ զբաղվելու ցանկության առաջացմանը: Ներգրավելը կարող է լինել առաջարկելու, համոզելու, նյութապես շահագրգռելու, ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն գործադրելու միջոցով կամ այլ եղանակներով⁹: Իրավաբանական գրականության մեջ քննարկվում է այն հարցը, թե հնարավոր է արդյո՞ք մարմնավաճառությամբ զբաղվելուն ներգրավել խաբեության միջոցով: Որոշ գիտնականներ գտնում են, որ դա հնարավոր է,¹⁰ իսկ մյուսների կարծիքով՝ խաբեության միջոցով անձին պոռնկության մեջ ներգրավել հնարավոր չէ, քանի որ նման պարագայում առկա է այլ հանցակազմ¹¹: Մենք կիսում ենք երկրորդ տեսակետը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 132-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում մարդու թրաֆիքինգի՝ շահագործման նպատակով մարդուն հավաքագրելու, տեղափոխելու, փոխանցելու, թաքցնելու կամ ստանալու, ինչպես նաև մարդուն շահագործելու կամ շահագործման վիճակի մեջ դնելու կամ պահելու համար՝ կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կամ հարկադրանքի այլ ձևերով, առևանգման, խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու, իշխանությունը կամ վիճակի խոցելիությունն օգտագործելու կամ նրան վերահսկող անձի հետ համաձայնություն ձեռք բերելու նպատակով նյութական կամ այլ

օգուտ տալու կամ ստանալու կամ այդպիսիք խոստանալու միջոցով: Նույն հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ շահագործում են համարվում այլ անձի՝ պոռնկության շահագործումը կամ սեքսուալ շահագործման այլ ձևերը, հարկադիր աշխատանքը կամ ծառայությունները, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը, առքը կամ վաճառքը, օրգանները կամ հյուսվածքները վերցնելը:

132-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ խաբեությունը նախատեսված է որպես մարդու թրաֆիքինգի հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի դրսևորում: Օրինակ՝ եթե տուժողին առաջարկում են մատուցողի աշխատանք, բայց նրան տեղափոխում են այլ երկիր, և հայտնում, որ վերջինս պետք է սեռական բնույթի ծառայություններ մատուցի, ապա տվյալ դեպքում առկա է ոչ թե 261-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը, այլ՝ 132-րդ հոդվածով նախատեսվածը:

Իրավաբանական գրականության մեջ վեճերի տեղիք է տվել նաև այն հարցը, թե քննարկվող հանցակազմն առկա է արդյո՞ք այն դեպքում, երբ պոռնկությամբ զբաղվող անձին հարկադրում են շարունակել զբաղվել այդ գործունեությամբ¹²: Մեր կարծիքով, այս հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մեջ չի մտնում անձին պոռնկությունը շարունակելուն հարկադրելը, քանի որ, մեր կարծիքով, ներգրավել պոռնկության մեջ նշանակում է ներգրավել այնպիսի անձի, որը տվյալ պահին այդ գործունեությամբ չի զբաղվում: Հնարավոր չէ անձին ներգրավել այնպիսի ոլորտ, որտեղ նա արդեն գործում է: Այդպիսի գործողությունները պետք է որակվեն՝ ելնելով պոռնկության ներգրավված անձին հասցված սպառնալիքի բնույթից: Այլ խնդիր է, երբ անձին ներգրավում են պոռնկության մեջ նաև այն ժամանակ, երբ նա դադարել է զբաղվել պոռնկությամբ, սակայն հանցավորի գործողություններով կրկին վերադարձել է իր զբաղմունքին¹³:

Կարծում ենք՝ արդարացված կլիներ

261-րդ հոդվածով պատասխանատվություն սահմանել այն անձի համար, ով խոչընդոտում է պոռնկությամբ զբաղվող անձին դադարեցնել իր նման գործունեությունը: Ոստի անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիան լրացնել «անձի՝ պոռնկությամբ զբաղվելը դադարեցնելուն խոչընդոտելը» արտահայտությամբ:

Տեսական գրականության մեջ վեճերի տեղիք է տալիս այն, թե կարևոր է արդյոք, թե քանի՞ անգամ է մարմնավաճառությամբ զբաղվելուն ներգրավված անձը սեքսուալ բնույթի հարաբերության մեջ մտել: Մասնավորապես, մի շարք քրեագետների կարծիքով արարքի որակման համար նշանակություն ունի մարմնավաճառությամբ զբաղվելու սիստեմատիկությունը՝ ոչ պակաս, քան երեք անգամ սեքսուալ բնույթի հարաբերություն ունենալը¹⁴: Մարմնավաճառությամբ զբաղվելը ենթադրում է սիստեմատիկություն, բայց, կարծում ենք, այս հանցակազմն ավարտված համարելու համար բավարար է, որ մարմնավաճառության մեջ ներգրավված անձը թեկուզ մեկ անգամ վճարի դիմաց սեքսուալ բնույթի հարաբերության մեջ մտնի: Ոստի, մեր կարծիքով, քրեական պատասխանատվության հարցի լուծման համար որևէ նշանակություն չունի, թե քանի անգամ է անձը, լայն իմաստով, սեքսուալ բնույթի հարաբերության մեջ մտել:

Քրեաիրավական տեսակետից առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում այս հանցագործության ավարտման պահի ճշգրիտ որոշումը: Գոյություն ունի կարծիք, որի համաձայն՝ տվյալ արարքն ավարտված է համարվում անձին մարմնավաճառությամբ զբաղվելուն ներգրավելուն ուղղված գործողությունների կատարման պահից, քանի որ այս հանցակազմը քրեական օրենսդրության մեջ նախատեսված է որպես ձևական հանցակազմ¹⁵: Կարծում ենք, արտահայտված դիրքորոշման հետ պետք է համաձայնել, սակայն հստակեցնել, որ այս հանցագոր-

ծությունն ավարտվում է, երբ անձը ներգրավվում է մարմնավաճառության մեջ (թեկուզ մեկ անգամ վճարի դիմաց սեքսուալ բնույթի հարաբերություն է ունենում):

Սուբյեկտիվ կողմից այս հանցագործությունը դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ. հանցավորը գիտակցում է, որ մեկ այլ անձի ներգրավում է պոռնկության մեջ և ցանկանում է դա: Այս հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է նպատակը. 261-րդ հոդվածում նշված է հանցագործության կատարման շահադիտական նպատակի մասին: Այստեղից հետևում է, որ հանցակազմն առկա է, երբ հանցավորն անձին ներգրավում է պոռնկության մեջ՝ նպատակ հետապնդելով վերջինիս գործունեությունից ստանալ նյութական օգուտ: Մեր կարծիքով, շահադիտական նպատակի նախատեսումը դիսպոզիցիայում արդարացված չէ: Ծիշտ է, այս հանցագործությունը հիմնականում կատարվում է շահադիտական նպատակով, սակայն չի բացառվում արարքի կատարումն այլ նպատակներով ևս: Մասնավորապես, հանցավորի նպատակը կարող է լինել ներգրավված անձին ստորացնելը, արատավորելը, նա կարող է ներգրավել անձին, նրան հետագայում որևէ գործողություն կատարելուն հարկադրելու կամ այլ նպատակով: Այնուամենայնիվ, տուժողի համար նշանակություն չունի, թե իրեն ներգրավողն ինչ նպատակ է հետապնդել: Ոստի, ավելի արդարացված կլիներ «շահադիտական նպատակով» արտահայտությունը հանել 261-րդ հոդվածի առաջին մասից՝ այն նախատեսելով որպես հանցագործության ծանրացնող հանգամանք: Բացի այդ, հոդվածում նշված շահադիտական նպատակի առկայությունը կարող է խնդիրներ առաջացնել ապացուցման գործընթացում՝ առանձին դեպքերում հնարավորություն ընձեռելով հանցավորներին խուսափելու պատասխանատվությունից: Նման իրավիճակներ առավել հաճախ հանդիպում են այն դեպ-

Քրեական իրավունք

քերում, երբ անձին պոռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավողները (կավատները) գումարի իրենց բաժինը վերցնում են հաճախորդներից կամ այն հաստատություններից, որտեղ մարմնավաճառները մատուցում են իրենց ծառայությունները:

Դատական պրակտիկան ուսումնասիրելիս առնչվում ենք դեպքերի, երբ իրավակիրառողը չի կարողացել ճիշտ կողմնորոշվել 261-րդ և 262-րդ հոդվածների սահմանազատման հարցում: Մասնավորապես, ԼԳ/ 0176/01/09 դատական գործով դատարանն անձին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 1-ին մասով¹⁶ շահադիտական նպատակով այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավելու համար, այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը, աշխատելով տաքսի ծառայությունում որպես վարորդ, հաճախորդներ տեղափոխելու ընթացքում ծանոթացել է Թ. Թ-ի հետ, ապա մի քանի անգամ պատվիրված վայր տեղափոխելուց հետո, տեղեկանալով, որ վերջինս մարմնավաճառ է, անձնական շահ ստանալու նպատակով, 2008թ-ի հունիսի 28-ին նրան տեղափոխել է Վանաձորի «XX» շոգեբաղնիք, որտեղ վերջինս ինքնությունը չպարզված անձի հետ սեռական հարաբերություն է ունեցել, իսկ դրա դիմաց ստացած 40 հազար դրամից 2000 դրամը հանձնել է ամբաստանյալին՝ որպես պոռնկությամբ զբաղվելու միջնորդ հանդիսացող անձի:

Մեր կարծիքով, ամբաստանյալի արարքը պետք է որակվեր 262-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասը պատասխանատվություն է սահմանում պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն ստեղծելու, դեկավարելու կամ պահելու կամ որևէ հանրային հաստատություն պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելու կամ այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելու համար բնակարան կամ այլ կացարան պարբերաբար տրամադրելու կամ գույքային օգուտ ստանալով՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելու համար, եթե բացակայում են քրեական

օրենսգրքի 132-րդ կամ 132²-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հատկանիշները: Գործում նշված է տուժողի՝ մարմնավաճառ լինելու մասին, և դա հայտնի է եղել հանցավորին, իսկ ինչպես արդեն նշել ենք, հնարավոր չէ պոռնկությամբ զբաղվելուն ներգրավել այն անձին, ով այդ պահին զբաղվում է մարմնավաճառությամբ: Ամբաստանյալի գործողությունները միջնորդություն են, այսինքն՝ նա նպաստում է անձի մարմնավաճառությամբ զբաղվելուն, որը համապատասխանում է 262-րդ հոդվածի հատկանիշներին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 262-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում պոռնկությամբ զբաղվելու համար հաստատություն ստեղծելու, դեկավարելու կամ պահելու կամ որևէ հանրային հաստատություն պոռնկությամբ զբաղվելու համար օգտագործելու կամ այլ անձի պոռնկությամբ զբաղվելու համար բնակարան կամ այլ կացարան պարբերաբար տրամադրելու կամ գույքային օգուտ ստանալով՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելու համար, եթե բացակայում են քրեական օրենսգրքի 132-րդ և 132.2-րդ հոդվածներով նախատեսված հատկանիշները:

Ներկայացված ձևակերպման մեջ պարզաբանման կարիք ունեն հոդվածում օգտագործված «հաստատություն», «բնակարան», «կացարան» հասկացությունները: «Հաստատություն» ասելով՝ պետք է հասկանալ ցանկացած տեսակի կազմակերպարարական կառույց, շինություն (փակ կամ բացօթյա)՝ հյուրանոց, բար, մոթել, բաղնիք և այլն: Քրեական իրավունքի գիտության մեջ ընդունված է բնակարան համարել այն շենքը կամ շինությունը, որը հատկապես նախատեսված է մարդկանց մշտական կամ ժամանակավոր բնակության համար (առանձնատուն, բնակարան, ամառանոց, հանգստյան տուն, առողջարան, տնակ և այլն): Բնակարան են համարվում նաև դրանց համարող մասերը, որոնցում մարդիկ բավա-

րարում են իրենց տարբեր պահանջմունքները կամ, որտեղ պահվում է գույք (նկուղ, տանիք, պատշգամբ, տան ներսում կամ կից ավտոտնակ և այլն): ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 46-րդ կետում տրված է «բնակարան» հասկացության պարզաբանումը, որում բնակարան է համարվում մաս մասնավոր ավտոմեքենան, գետաշին կամ ծովային նավը, ծառայողական անձնակազմի աշխատասենյակը և ավտոմեքենան, արվեստանոցը:

«Կացարան» բառն իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր կերպ է մեկնարկվում: Որոշ հեղինակների կարծիքով՝ այս հանցակազմի առումով «կացարան» պետք է համարել այն վայրը, որը քողարկված է տեղի վարչական մարմինների ուշադրությունից, հատուկ հարմարեցված է անառակության համար և հասանելի է թեկուզ և սահմանափակ թվով անձանց համար, որոնք գալիս են այդտեղ իրենց սեռական կիրքը բավարարելու համար¹⁷: Մասնագետների մյուս խումբը կացարան է համարում որևէ շինությունը¹⁸: Ըստ մեկ այլ կարծիքի՝ կացարան պետք է համարել ցանկացած վայր, որը ստեղծված, հարմարեցված կամ տրամադրված է մարմնավաճառությամբ

զբաղվելու համար¹⁹: Վերջին սահմանումը, մեր կարծիքով, ամենահաջողվածն է:

Առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 262-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում օգտագործված «...կամ գույքային օգուտ ստանալով՝ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելը» արտահայտությունը, ինչից հետևում է, որ օրենսդիրը հոդվածում նշված գործողությունների մի մասի (հաստատություն ստեղծելու, պահելու, ղեկավարելու և այլնի) կատարման համար չի նախատեսում գույքային օգուտ ստանալու նպատակ, իսկ պոռնկությամբ զբաղվելուն այլ ձևով նպաստելու համար նախատեսում է այդպիսի նպատակ: Կարծում ենք՝ մնան տարբերակված մոտեցումն արդարացված չէ և ավելի ճիշտ կլինեք 262-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայից հանել «...կամ գույքային օգուտ ստանալով» արտահայտությունը: Այս պարագայում գույքային օգուտ ստանալու նպատակը չի համարվի հոդվածում նշված որևէ գործողության պարտադիր պայման:

Կարծում ենք, որ մարմնավաճառության հետ հարաբերակցվող հանցակազմերում առաջարկվող օրենսդրական փոփոխությունները կնպաստեն մարմնավաճառության դեմ առավել արդյունավետ պայքարի իրականացմանը:

1. **Աղայան Ն.Ֆ.** Արդի Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, 1976, էջ 982:
 2. **Աղայան Ն.Ֆ.** Արդի Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, 1976, 982, 1225 էջեր:
 3. Курс советского уголовного права/ Под ред. А.А. Пионтоковского, П.С. Ромашкина, В.М. Чхиквадзе. М., 1971, с. 179.
 4. **Федик Е. Н.** Ответственность за действия связанных с проституцией. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2003, с. 138.
 5. **Маныч Е.Г.** Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты противодействия. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2006, с. 157.
 6. www.news.am/ Սամվել Ավագյան: Սերս թիզնեսի հայկական ամենօրյա ամսագրի հոդվածները: Մարտի 29-ը, 2012 թ.:
 7. **Смирнов Ю.П.** Уголовная ответственность за сексуальную эксплуатацию других лиц в форме занятия ими проституцией. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2010, с. 134.
 8. Уголовное право России. Особенная часть. Учебник / Отв. ред. А. И. Рапог. М., 2001, с. 368.
 9. Уголовное право России. Общая и особенная части. Учебник для вузов / Под общ. ред. д. ю. н. профессора Н. Г. Кадникова. М., 2006, с. 657.
 10. **Маныч Е.Г.** Проституция: криминологические и уголовно-правовые аспекты противодействия. Диссертация

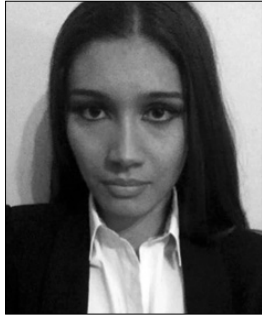
на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2006, с. 95.
 11. **Смирнов Ю.П.** Уголовная ответственность за сексуальную эксплуатацию других лиц в форме занятия ими проституцией. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2010, с. 136.
 12. **Смирнов Ю.П.** Уголовная ответственность за сексуальную эксплуатацию других лиц в форме занятия ими проституцией. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 2010, с. 135.
 13. **Уханова Н.** Ответственность за вовлечение в занятие проституцией, организацию или содержание притонов для занятия проституцией // Уголовное право. 2002, N4, с. 48.
 14. **Мельниченко А. Г., Родочинский С. Н.** Уголовное право. Общ. И особ. части. Ростов-на-Дону, 2002, с. 462.
 15. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. М., Зерцало, 1998, с. 572.
 16. Կասկածի գործ NL/1/ 0176/01/09:
 17. **Эргошева З. М.** Некоторые вопросы уголовно-правовой борьбы с содержанием притонов разврата и сводничеством. Ташкент, 1989, с. 84.
 18. Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения. Учебное пособие. М., 1970, с. 157.
 19. **Федик Е. Н.** Ответственность за действия связанных с проституцией. Диссертация на соискание ученой степени

Չարուհի ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Երևանի հակակոռուպցիոն կենտրոնի իրավախորհրդատու

**ՈՐՔԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ Է ԱՆՁԻՆ
ԱՆՇՐԱԺԵՇՏ ՉՂՋԱԼՈՒ ՀԱՄԱՐ**

Ամեն անգամ, երբ անցյալը կորցնում է իր իշխանությունը, մարդու մոտ առաջանում է հարց՝ ո՞վ եմ ես: Գրեթե բոլորն իրենց կյանքում

պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով այդպիսի գործողություն կատարելուն կամ չկատարելուն նպաստելու կամ ծառայության գծով հովանավորչության կամ թողտվության համար պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի հարյուրապատիկից երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

կատարում կամ չեն կատարում արարք, որի համար հետազայում զղջում են, ուստի անհրաժեշտություն է առաջանում ազատվել անցյալի իշխանությունից՝ «նոր անձի» ձևավորման համար:

Կաշառք տալը, որը կատարվել է խոշոր չափերով՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով:

Այս իրականությունը հաշվի է առել մաս օրենսդիրը և հնարավորություն ընձեռել անձին ուղղելու իր գործած հանցավոր արարքները՝ ամրագրելով, որ կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին:

- Իսկ կաշառք տալը, որը կատարվել է՝

  - 1) առանձնապես խոշոր չափերով,
  - 2) կազմակերպված խմբի կողմից՝ պատժվում է ազատազրկմամբ՝ երեքից յոթ տարի ժամկետով:

Հայտնի է, որ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ կաշառք տալը հանցագործություն է:

Սույն հանցագործությունն առավել դժվար է բացահայտել, քանի որ հանցագործության բոլոր մասնակիցները՝ և՛ կաշառք տվողը, և՛ կաշառք ստացողը հետապնդում են շահեր, որոնց արդյունքում հաճախ չի լինում որևէ անձ, ով շահագրգռված կլինի, որպեսզի բացահայտվի հանցագործությունը:

Պաշտոնատար անձին կաշառք տալը, այսինքն՝ պաշտոնատար անձին անձամբ կամ միջնորդի միջոցով նրա կամ այլ անձի համար դրամ, գույք, գույքի նկատմամբ իրավունք, արժեթղթեր կամ որևէ այլ առավելություն խոստանալը կամ առաջարկելը կամ տրամադրելը՝ իր կամ իր ներկայացրած անձանց օգտին պաշտոնատար անձի կողմից իր լիազորությունների շրջանակում որևէ գործողություն կատարելու կամ չկատարելու կամ պաշտոնատար անձի կողմից իր

Հաշվի առնելով մաս վերջինս՝ օրենսդիրը փորձել է շահագրգռել կողմերից մեկին, ինչպես նշվեց կաշառք տվողին՝ ամրագրելով, որ կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին ոչ ուշ, քան 3 օր

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հետո կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին:

Նշված դրույթը ստեղծում է վախի մթնոլորտ և թուլացնում է մասնակիցների միջև հոգեբանական կապը, քանի որ մասնակիցներից մեկին՝ կաշառք տվողին, տրվում է պայմանական ասված հզոր մի «խաղաթուղք», որով նա կարող է դուրս գալ «խաղից»՝ թողնելով իր գործընկերոջը՝ կաշառք ստացողին, «խաղի» մեջ:

Ակնհայտ է դառնում, որ եթե նման խաղաթուղթ ունենա ոչ միայն կաշառք տվողը, այլ նաև կաշառք ստացողը, ինչպես նաև կաշառքի միջնորդը, ապա վախի գործոնը կրկնակի կշատանա, որով էլ կրկնակի կավելանա կոռուպցիոն հանցագործության բացահայտման հնարավորությունը:

Բացի այդ, նման տեղեկության իրավապահ մարմինները կսպասեն ոչ թե մեկ անձից, այլ՝ երեք:

Կարծում ենք այն առավել ձևով կխարխլի մասնակիցների միջև փոխվստահությունը, ինչը կրկնակի կդժվարացնի հանցավոր մտադրության իրականացնելուն դիմելու հնարավորությունը:

Հայտնի է նաև, որ կաշառքի միջնորդությունը ևս հանցագործություն է:

Այն կաշառք տվողի և կաշառք ստացողի միջև կաշառքի շուրջ համաձայնության գալուն կամ արդեն կայացրած համաձայնության իրականացմանը նպաստելն է:

Ուստի առաջարկում ենք կաշառքի միջնորդի համար ևս սահմանել նշված խրախուսական նորմը, որի համաձայն՝ կաշառքի միջնորդը կազատվի քրեական պատասխանատվությունից, եթե հանցագործությունը (կաշառքի միջնորդությունը) ավարտելուց հետո (որքան ժամանակ հետո կանդրադառնանք ստորև) կամավոր հայտնում է իրավապահ մարմիններին:

Ամենի արդյունքում հանգամանքները կթելադրեն այնպես, որ կաշառքի միջնորդին պետք է բավականաչափ վստահի ինչպես կաշառք տվողը, այնպես էլ կաշառք ստացողը, մինչդեռ այդպես ոչ միշտ է պատահում:

Առաջարկվող դրույթը կունենա նաև կանխարգելիչ բնույթ, քանզի որոշ չափով **կդժվարանա** հանցագործությանը դիմելու գործընթացը և որոշ չափով **կհեշտանա** նշված հանցագործության բացահայտումը:

Ինչ վերաբերում է այն հարցին, թե արդյո՞ք նման խրախուսական նորմ անհրաժեշտ է սահմանել կաշառք ստացողի համար, ապա ի տարբերություն կաշառքի միջնորդի, այն առավել վիճելի է միանշանակ ասել, քանի որ կաշառք տրվում է պաշտոնատար անձին, իսկ վերջինիս կողմից նման արարքի կատարումը կարող է դիտվել ոչ հանդուրժելի, թեև մի կողմից էլ կարող էր նպաստել հանցագործության բացահայտմանը, ինչպես նաև հնարավորություն ընձեռել պաշտոնատար անձին ուղղելու իր կողմից գործած ոչ օրինական արարքները:

Անդրադառնանք այն հարցին՝ արդյո՞ք երեք օրը բավական է անձին զղջալու, նման որոշում կայացնելու և իրավապահ մարմիններին դիմելու համար:

Սույն հարցադրմանը պատասխանելու համար պետք է պարզել, թե ի՞նչ դրդապատճառից ելնելով է անձը դիմում նման քայլի:

Կաշառք տալու մասին կամավոր իրավապահ մարմիններին հայտնելը կարող է ունենալ տարբեր դրդապատճառներ՝ քրեական պատժից վախը, կաշառք ստացողի նկատմամբ վրեժխնդրությունը, իրավապահ մարմիններին «հաճոյանալը», մեղքի զգացողությունը, զղջումը, ապօրինության նկատմամբ անհանդուրժողականությունը և այլ հանգամանքներ:

Քրեական իրավունք

Արդեն իսկ կախված այն հանգամանքից, թե ո՞ր դրդապատճառից ելնելով է անձն իր կողմից գործած արարքի մասին հայտնում իրավապահ մարմիններին, կարող ենք կատարել եզրահանգումներ:

Եթե գործ ունենք կաշառք ստացողի նկատմամբ վրեժխնդրության, իրավապահ մարմիններին «հաճոյանալու» դրդապատճառների հետ, ապա, որքան էլ սեղմ լինեն ժամկետները, այնուամենայնիվ բավական կլինի, քանի որ մասն մտադրություն ունեցող անձիք, որպես կանոն, նախապես են ծրագրում իրենց քայլերը:

Երբ անձը քրեական պատժի նկատմամբ ունեցած վախից ելնելով է «կամովին ներկայանում», ապա մասն որոշում կայացնելու համար իրեն անհրաժեշտ է որոշ ժամանակ, սակայն ոչ շատ երկար, քանի որ ժամանակի հոսելուն պես նվազում է վախի սուր զգացողությունը:

Այս առումով անհրաժեշտ է սահմանափակել անձի ժամանակը, որպեսզի անձը որոշում կայացնի նշված հոգեվիճակից ելնելով, քանզի նա, գիտակցելով, որ մի քանի օր ժամանակ ունի խուսափելու համար քրեական պատասխանատվությունից, որոշումը կկայացնի հապճեպ, մինդեռ, եթե ժամանակը տրված լինի երկար, ապա անձը չի շտապի, որի հետևանքով կնվազի վախի զգացողությունը՝ տվյալ պարագայում դրդապատճառը, և անձը կցուցաբերի անգործություն:

Այս մասին վկայում են նաև Դաոյի ուսմունքները: Դաոյի հետևորդների ներկայացուցիչներից Իզի Սին Յեն արքադադների մարտի համար մարզում էր Սուան կայսեր արքադադներին:

Երբ կայսրը հարցնում է մարզչին, թե պատրաստ է արդյոք արքադադը մարտի համար, մարզիչը պատասխանում է, որ պատրաստ չէ, քանի որ արքադադի մեջ կրակը շատ է և արքադադ մրցակցին տես-

նելով կարող է անմիջապես հարձակվել:

Տասն օր հետո նույն հարցին մարզիչը կրկին պատասխանում է, որ արքադադը պատրաստ չէ, քանի որ դեռ չլսած մյուս արքադադի ձայնը նա բռնկվում է անբողջությամբ կրակով:

Քսան օր հետո մարզիչը կրկին պատասխանում է, որ արքադադը պատրաստ չէ, քանի որ հայացքը լի է լինում զայրույթով, երբ տեսնում է մրցակցին:

Տասն օր հետո մարզիչն ասում է, որ արքադադը գրեթե պատրաստ է մարտին, քանի որ մրցակցի ձայնը լսելուն պես նա մնում է անշարժ և անգամ չի թարթում աչքերը:

Իրականում մարդը նույնպես, երբ վախենում է, ապա ցուցաբերում է նույն վարքագիծը, որը ցուցաբերում էր արքադադը սկզբնական շրջանում:

Վախը նույնպես, ինչպես զայրույթը դրդում է անձին խոսել, բորբոքվել, արտահայտել որևէ կերպ հույզերը, իսկ լռությունը նշան է վախի բացակայության, թեև հանդիպում է նաև հակառակը:

Ինչևէ այն դեպքում, երբ անձը չի լռում, կամովին ներկայանում է իրավապահ մարմիններին՝ ելնելով քրեական պատժի վախի դրդապատճառից, ապա նա, որպես կանոն, այդ քայլին կդիմի հանցանքի կատարումից 15 օրվա ընթացում, իհարկե, եթե ամեն ինչ անցել է իրեն սպասելիք բնականոն հունով, և ի հայտ չեն եկել նոր հանգամանքներ:

Այսպես, քանի դեռ վախն առկա է, լինի արքադադ, թե մարդ, նա «կխոսի», իսկ որքան նվազի՝ կլռի: Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է շտապեցնել անձին՝ օրենքով ամրագրելով ժամկետի սահմանափակում, որպեսզի բաց չթողնվեն «վախի դրսևորումները»:

Իրավիճակն այլ է, եթե հիմնական դրդապատճառը հանդիսանում է զոջալը: Ելնելով օրենքի տրամաբանությունից՝ հենց զոջալը պետք է ընկած լինի տվյալ

գործողության հիմքում: Չղջալու համար անհրաժեշտ պայման է մեղքի զգացողությունը:

Հոգեբանության հիմնադրույթներից ելնելով՝ անձը, որպեսզի գիտակցի իր մեղքը, ինչպես նաև զղջա իր կատարած արարքի համար, պետք է անցնի որոշ հոգեկան փուլեր, գործընթացներ: Վերջիններից հիմնականներն են՝ կատարված գործողության վերլուծությունը, եզրակացության հանգումը, մեղքի զգացողության առաջացումը, մեղքի ընդունումը, զղջումը:

Յուրաքանչյուր փուլից մյուս փուլերին անցնելու համար անհրաժեշտ է որոշ ժամանակահատված, որից հետո միայն անձի մոտ կարող է ձևավորվել որոշակի վարքագիծ:

Արդեն իսկ կախված անձի հոգեկան հատկանիշներից՝ յուրաքանչյուր անձի մոտ տարբեր է լինում հիշատակված ժամանակահատվածը:

Չնոռանանք նաև այն մարդկանց, ովքեր այդ փուլերով կարող են ընդհանրապես չանցնել, կամ էլ այն իրենց մոտ կարող են տևել տարիներ:

Ընդհանրացնելով՝ նշենք, որ այն միջին հաշվով կարող է տևել 3 օրվանից սկսած մինչև 5-10 օր:

Վերոնշյալ հոգեկան փուլերը բխում են Էրիկ Էրիքսոնի (Չ.Ֆրեյդի հետևորդ, հոգեբան) տեսությունից:

Էրիքսոնի տեսության համաձայն՝ մեղքի զգացողությունն առաջանում է 3-րդ՝ լոկոմոտոր-գեոիտալիական փուլում, որը ժամանակահատված է, երբ անձն ունենում է մեղքի զգացողություն:

Էրիքսոնը նշում է, որ երեխաների մոտ այդ ժամանակահատվածն առաջանում է 3-6 տարեկան հասակում, երբ երեխան արդեն անցած է լինում իր կյանքի նախորդ՝ առաջին և երկրորդ փուլերը: Այսինքն՝ երբ արդեն գիտակցում և կարողանում է վերլուծել:¹ Էրիքսոնի տեսու-

թյան վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մեղքի զգացողությունը կարող է առաջանալ միայն այն դեպքում, երբ անձն իր կողմից կատարած գործողությունը կարողանում է գիտակցել, վերլուծել:

Նշված փուլերով անցնում է նաև չափահաս անձը, երբ գործում է որևէ արարք, որի համար զղջում է: Ուստի պարտադիր պայման է մեղքը գիտակցելու, զղջալու համար երկու կարևոր հոգեկան փուլերով անցնելը, որի համար կրկին անհրաժեշտ է ժամանակ:

Հոգեբանությունում առկա ադապտացիայի ընդհանուր տեսությունից նույնպես բխում է, որ յուրաքանչյուր հոգեկան փուլից մյուս փուլերին անցնելու համար անձին անհրաժեշտ է ժամանակ:

Քանի որ կաշառք տալը անձի հոգեկանի համար հանդիսանում է առավել հուզական, ոչ առօրյա (իհարկե, ոչ միշտ) գործողություն, ուստի անձի մոտ նման հուզական հոգեվիճակը կրկին տևում է մոտավորապես 3-ից մինչև 5 օր:

Այնուհետև, երբ հույզերը որոշ չափով ընկնում են, այսպես ասած, իրենց բնականոն ռիթմի մեջ, անձը կարողանում է առավել սթափ գնահատել իրավիճակը:

Ի.Պ.Պավլովը նշում է, որ հուզական հոգեվիճակից հետո միայն անձի մոտ կարող է ձևավորվել կարծրատիպի փոփոխություն:² Զննարկվող տեսանկյունից՝ կոռուպցիոն կարծրատիպից անցում դեպի հակակոռուպցիոն կարծրատիպ:

Մյուս կողմից էլ ստացվում է, որ եթե նշված 5 օրից կրկին անցնի մոտավորապես 5 օր, այսինքն՝ ընդհանուր՝ մոտ 10 օր, ապա անձը կարող է «ադապտացվել» իր կողմից կատարած արարքին և տվյալ դեպքում քիչ կդառնա հավանականությունը, որ նա կդիմի համապատասխան մարմիններին՝ ցուցաբերելու հակակոռուպցիոն վարքագիծ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքները, որ զգալի մաս են կազմում այն ան-

Քրեական իրավունք

ծինք, ուլքեր հավակնություն ունեն դիմելու այդ քայլին, սակայն դանդաղ են անցնում նշված փուլերով և որ նման մարդկանց պետք է ներգրավել կոռուպցիայի դեմ պայքարում, քանզի իրենք **զգալի** մաս են կազմում՝ **առաջարկում ենք**, ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարել համապատասխան փոփոխություններ. քննարկվող 3-օրյա ժամկետի փոխարեն ամրագրել ժամկետ, որը կլինի ոչ շուտ, քան 5 օր և ոչ ուշ, քան 10 օր, առավել կոնկրետ 3-օրյա ժամկետը փոխարինել 7-օրյա ժամկետով:

Այս առումով հետաքրքիր լուծում էր տրվել սովետական քրեական իրավունքում, որի համաձայն՝ որպեսզի կամովին հայտնելը քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հիմք հանդիսանա, այն պետք է կատարվի նախքան քրեական գործի հարուցումը: Գործի հարուցումից հետո հայտնելը դատարանի կողմից կարող է դիտվել իբրև պատասխանատվությունը մեղմացնող, բայց ոչ վերացնող կամ բացառող հանգամանք:³

Ուսումնասիրով արտասահմանյան երկրների փորձը՝ կարող ենք ասել, որ մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ ՌԴ-ում չկա նախատեսված ժամկետի սահմանափակում: Իսպանիայում միայն քննարկվող գործողության համար նախատեսված է 10-օրյա ժամկետ:

Սույն նորմն իրավական հարթությունում ունի ևս մի շարք խնդիրներ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին **ոչ ուշ, քան 3 օր հետո** կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված **ոչ ուշ, քան 3 օր հետո** բառերի կապակցությունը կարող է հասկացվել երկու

տարբերակով. կամ «*ոչ ուշ, քան երեք օրվա ընթացքում*», կամ էլ՝ «*ոչ ուշ, քան երեք օր հետո* և ոչ ուշ վերջինիցս»՝ չորրորդ օրը:

Հայտնի է, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավական ակտը մեկնաբանվում է դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ:

Վերջինիցս ելնելով՝ ստացվում է, որ եթե տառացի մեկնաբանենք **ոչ ուշ, քան 3 օր հետո** ժամանակահատվածը, ապա դա կհամարվի որևէ անորոշ ժամանակաշրջան, քանի որ այն պետք է երեք օրվանից **հետո** լինի և չպետք է երեք օրվանից **ուշ** լինի:

Այս մասով **առաջարկում ենք** օգտագործել «ընթացքում» եզրույթը՝ «x օրվա ընթացքում»:

Եվս մեկ կարևոր դիտարկում հիշատակված նորմի կապակցությամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ կետում ոչ միայն հստակ, այլ ընդհանրապես նշված չէ՝ **ո՞ր օրվանից է հաշվարկվում «ոչ ուշ, քան 3 օր հետո»**-ն:

Այս հատվածը բաց է մնացել, իսկ անալոգիայով հնարավոր չէ կարգավորել, քանի որ խոսքը քրեական օրենքի մասին, իսկ մեզ հայտնի է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ քրեական օրենքն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է:

Այնպիսի իրավիճակ է ստեղծվում, որ կոռուպցիայի դեմ պայքարի համար ամրագրված խրախուսական նորմը հակառակ արդյունքի կարող է հանգեցնել, մասնավորապես՝ կոռուպցիոն ռիսկերի, քանի որ նշված բացը թողնված է օրենքը կիրառողի վրա:

Այս մասով **առաջարկում ենք** նախ՝ սահմանել ժամանակահատված, իսկ վերջինս սկսել հաշվարկել հանցանքն ավարտված համարելու պահից:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք քննարկվող խրախուսական նորմը սահմանել նաև կաշառքի միջնորդի համար, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ մասը՝ «կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին ոչ ուշ, քան 3 օր հետո կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին»՝ ձևակերպել հետևյալ բովանդակությամբ. «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին կաշառք տալուց հետո 7 օրվա ընթացքում կամավոր հայտնում է իրավապահ մարմիններին»:

Չնոռանանք նաև, որ նշված խնդիրներն առկա են նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 312¹-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, 312²-րդ հոդվածի 4-րդ մասում, 200-րդ հոդվածի 5-րդ մասի երկրորդ պարբերությունում, որոնք կարծում ենք ևս պետք է փոփոխվեն:

Որպես վերջաբան, հոգեբանական և իրավական դաշտից մի փոքր անցում կատարենք էգոտերիկ հարթություն:

Յուրաքանչյուր ոք, որպեսզի ձեռքագատվի իր «բացասական» վարքագծից՝ տվյալ դեպքում կոռուպցիոն վարքագծից, պետք է **դուրս հանի** իրենից:

Դուրս հանելու լավագույն եղանակն է արտահայտելը՝ խոստովանելը, տվյալ դեպքում արտահայտելու լավագույն տարբերակներից է իրավապահ մարմիններին հայտնելը:

Դրա համար է, որ մի շարք երկրներում, կրոնական ուղղությունների համա-

ձայն՝ մեղքը քավելու լավագույն միջոցն արտահայտելն է՝ խոստովանությունը վանականներին:

Խոստովանությունը վանականների միջոցով առավել ընդունված է կաթոլիկների շրջանում, իսկ Հայ Առաքելական եկեղեցու գաղափարների համաձայն՝ խոստովանում են անմիջապես Աստծուն և խոստովանության համար պարտադիր չեն «միջնորդներ»:

Հնդիկ իմաստուն Օշոն այս մասին նշում է, որ այն, ինչ դուրս է բերվում, չի զարգանում, այն, ինչ մնում է ներսում և պահվում է, մեծանում է:

Օրինակը բերվում է ծառի սերմի հետ համեմատելով: Ծառի սերմը, եթե պահենք հողի մեջ այն կմեծանա, եթե հանենք հողից այն չի զարգանա, եթե անձը պահի իրենում կոռուպցիոն վարքագիծը, այն «կմեծանա» իր մեջ և իշխանություն կունենա իր հետագա վարքագծում:

Անգամ, եթե մարդն անընդմեջ ասի, որ ինքը, օրինակ, ճշտապահ չէ, ապա նա ամեն անգամ ասելով (իրենից դուրս հանելով), կդառնա առավել ճշտապահ, քանզի չի պահի ներսում, ուստիս չի ապրի զարգացում իր մեջ առկա համապատասխան վարքագիծը:

Հաճախ հանցագործներին բավական է լինում ասել, որ «ես հանցագործ եմ», որպեսզի իրենք ազատվեն հանցավոր վարքագծից, քանզի ամեն անգամ ասելով՝ հետ են կանգնում այդ ճանապարհից՝ ձեռք բերելով ոչ հանցավոր վարքագիծ:

Չէ՞ որ ինչպես ամենասկզբում նշեցինք, միայն ազատվելով անցյալի իշխանությունից կարելի է մտածել նոր եսի վերաբերյալ:

1. *Nancy Elizabeth Lovett*, The impact of Erikson's industry vs inferiority, stage development upon preadolescents, head 4, p. 37.

2. *Павлов И. П.*, Полн. собр. соч., Т. 3, 1951, с. 61.

3. *Թամրայան Ա.Թ.* Սովետական քրեական իրավունք. 1983, էջ 193:

Մուրեմ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնի
ինֆորմացիոն համակարգերի շահագործման բաժնի պետ,
ոստիկանության գնդապետ

**ՀԱՆՃԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ, ՄԱՍՆԱՎՈՐԱԴԵՄ՝ ԳՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԱՏԵՆՏԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Հանցավորության վիճակի մասին օբյեկտիվ ցուցանիշներ ունենալը և նրա նկատմամբ իրական վերահսկողություն իրականացնելը լրջագույն խնդիր է

ցանկացած պետության, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության համար: Փաստացի կատարվող հանցագործությունների քանակական ցուցանիշը մի քանի անգամ գերազանցում է իրավապահ մարմինների կողմից գրանցված հանցագործությունների թվին: Իր հերթին հաշվառված հանցագործությունների դեպքերի քանակը գերազանցում է բացահայտված այն հանցագործությունների քանակին, որոնցով մեղադրական դատավճիռ է կայացվել և մեղավորները ենթարկվել են քրեական պատասխանատվության:

Հանցավորության լատենտայնությունն ընդհանրապես, և գողությունների լատենտայնությունը՝ մասնավորապես, մտահոգիչ է նաև Հայաստանի Հանրապետության իրավապահ մարմինների՝ հատկապես ոստիկանության համար: Այն, ինչ խոսք, մեծապես կապված է ոստիկանության կողմից իրականացվող պրոֆիլակտիկ գործունեության հետ, այդ թվում՝ ոստիկանություն-հասարակություն կապի ամրապնդման հետ:

Արտասահմանյան գրականության

ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրինակ՝ ԱՄՆ-ում, իրենց գիտնականների կարծիքով, լատենտային հանցավորությունը կազմում է 30 միլիոն դեպք, երբ գրանցված հանցագործությունների թիվը կազմում է շուրջ 15 միլիոն:¹ Չպետք է մոռանալ, որ ԱՄՆ-ում հանցագործությունների գրանցման մակարդակը բավականին բարձր է, իսկ հանցագործությունների բացահայտման ցուցանիշը՝ խելամուռության սահմաններում: Կարելի է տրամաբանորեն պատկերացնել Հայաստանում առկա լատենտային հանցավորության չափի մասին, երբ հանցագործությունների բացահայտման ցուցանիշը կազմում է ավելի քան 80%, և դեռ խորհրդային ժամանակներից գործում է հանցավորության վիճակի վերահսկելիության «ճոխացման» գործելաոճը: Այս տեսանկյունից Ա.Գաբուզյանը գտնում է, որ Հայաստանում լատենտային են մնում հանցագործությունների շուրջ 70%-ը, այսինքն՝ լատենտային հանցավորության ինդեքսի թիվը մեկից էլ պակաս է:²

Հայաստանի հանցավորության լատենտայնության վերաբերյալ կանխատեսումներին մոտ պատկեր է կանխատեսել ռուսաստանցի իրավաբան-գիտնական Ա.Կոնևը, ըստ որի՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում բոլոր հանցագործությունների գծով լատենտայնության ինդեքսը կազմում է 95%, իսկ քրեական հետախուզության գծով՝ 57%:³ Միաժամանակ Ա.Գաբուզյանը, ինչպես նաև մի խումբ այլ իրավաբան-գիտնականներ

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՂԱՏԱՎԱՆ
Ինֆորմություն

«Հանցավորության վիկտիմոլոգիական գործոնները Հայաստանի Հանրապետությունում» գրքում, իրենց իսկ կողմից կատարված հետազոտությունների արդյունքներով պարզել են, որ հանցագործության գոհ դառնալուց հետո ՀՀ բնակչության (շուրջ 6000 հարցվածների) 54,3%-ը չի դիմել իրավապահ մարմիններին՝ հանցագործությունը բացահայտելու և հանցագործին արժանի պատժի ենթարկելու ակնկալիքով, իսկ 45,7%-ը՝ դիմել է: Սրա հիմնական պատճառն իրավապահ մարմինների նկատմամբ բնակչության անվստահությունն է եղել:⁴ Փաստորեն, սա դեռ խոսում է միայն բնական լատենտային հանցագործությունների մասին: Եթե նշվածին էլ ավելացնենք ոչ պակաս, քան շուրջ 60% արհեստական լատենտային հանցագործությունների քանակը, ապա լատենտայնության ինդեքսը ՀՀ-ում կկազմի շուրջ 1,2 կամ քանակական տվյալներով կարելի է նշել, որ ՀՀ-ում տարեկան կատարվում է գրեթե կրկնակի հանցագործություն, քան գրանցվում է:

Հանցավորության լատենտայնության մակարդակի վրա իր ազդեցությունն է ունենում նաև պետության ներսում տեղի ունեցող քաղաքական գործընթացները, կախված՝ քաղաքական իրավիճակների բարդացման, ընտրությունների, զանգվածային անկարգությունների դեպքերից: Ա.Գաբուզյանն արդարացիորեն նկատել է, որ Հայաստանում 1998-1999թթ. հանցավորության լատենտայնության մակարդակը բարձրացել է, որի հիմնական պատճառը 1998թ. քաղաքական իրավիճակի բարդացումն էր և թավշյա հեղափոխությունը (հրաժարական տվեց գործող Նախագահը): Նմանապես, 2003 և 2004 թվականներին գրանցվող հանցավորության մակարդակը կտրուկ իջել է՝ կապված 2003թ. նախագահական և Ազգային ժո-

ղովի ընտրությունների անցկացմամբ: Ընտրությունների ընթացքում, չնայած ՀՀ իրավապահ մարմիններն իրականացնում են օրենքով իրենց առջև դրված խնդիրները, այնուամենայնիվ Հայաստանում դրանք անցնում են քաղաքական անկայունության ֆոնի ներքո, ինչը պատճառ է դառնում իրավապահ մարմինների ակտիվ միջամտության: Բնականաբար, այդպիսի պայմաններում վերջիններս չեն կարողանում պատշաճ իրականացնել իրենց գործառնություններն ու արդյունքում աճում է հանցավորության լատենտայնության մակարդակը:⁵ Հիշատակված գործընթացները կրկնվեցին նաև 2008թ. նախագահական ընտրությունների տարում:

Տեսական գրականության ուսումնասիրությունից պարզվում է, որ իրավաբանների որոշակի մասի կարծիքով գողությունը դասվում է միջին լատենտայնության մակարդակ ունեցող հանցագործությունների շարքին: Կարծում են, որ շահադիտական հանցագործությունները, իսկ դրանց մեջ մասնավորապես՝ գողությունները, պետք է դասվեն բարձր լատենտայնության մակարդակ ունեցող հանցագործությունների շարքին: Դժվար է կանխատեսել, թե բերված մտքի հետ համակարծիք կլինեն այլ իրավաբան հեղինակներ: Այնուամենայնիվ, Ա.Գաբուզյանն իր աշխատության մեջ նշում է, որ հանցավորության լատենտայնացումն ավելի շատ վերաբերում է շահադիտական հանցավորությանը:⁶

Ինչպես նշվեց, ՀՀ-ում գողություններն ունեն և՛ բնական, և՛ արհեստական լատենտայնություն: Բնական լատենտայնության դեպքում գողության մասին տուժողները պարզապես չեն հայտնում իրավապահ մարմիններին, որն, ինչպես արդեն նշել ենք, բացատրվում է վերջիններիս նկատմամբ ունեցած վստահության ցածր մակարդակով: Արհեստա-

Քրեաբանություն

04-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

24

կան լատենտայնության դեպքում՝ իրավապահ մարմինները (հատկապես ոստիկանությունը) տեղեկացված են լինում կատարված հանցագործության մասին, սակայն չեն գրանցում դրանք և օրենքով սահմանված կարգով ընթացք չեն տալիս: Դա բացատրվում է այդ հանցատեսակի բացահայտման դժվարություններով, իսկ արդյունքում հանցավորության բացահայտման բարձր ցուցանիշներ ունենալու հավակնությամբ: Կրիմինոլոգ-իրավաբանների մեծամասնությունը քաջատեղյակ են, որ անցած դարի 60-ական թվականներից մինչև այսօր կատարվող հանցագործությունների բացահայտման միջին հանրապետական 80% և ավելի ցուցանիշն իրատեսական չէ և ինչպես անցած դարում ու առավել ևս ներկայիս շուկայական տնտեսական համակարգի պայմաններում, երբ հանցավորությունն ունեցել է զգալի աճ, նման ցուցանիշներ ապահովել հնարավոր է միայն ինչ-որ քանակությամբ հանցագործություններ հաշվառումից թաքցնելով, որի իրականացման եղանակները տարիների ընթացքում ավելի կատարելագործվել են: Հանցագործության դեպքերը հաշվառումից թաքցնելու այս արատավոր պրակտիկային վերջ դնելու և միաժամանակ լատենտային հանցավորության կրճատմանը նպաստելու նպատակով՝ առաջարկվում է վերանայել հիշատակված բացահայտման տոկոսի թվի ուճացվածությունը և այն դարձնել ավելի իրատեսական: Ինչ խոսք, հանցագործությունները հաշվառումից թաքցնելու արատավոր պրակտիկայի բացառման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների շրջանում վերջին երկու տարիների ընթացքում նկատվում է որոշակի դրական տեղաշարժ: Ըստ էության, դա ՀՀ ոստիկանության ղեկավարության կողմից վերջին տարիներին վարվող քաղաքականության արդյունքն է: Ի լրումն ասվածի,

միաժամանակ կցանկանայի նշել, որ 2011թ. կեսերին ՀՀ ոստիկանությունը մշակել և հաստատման է ներկայացրել ՀՀ ոստիկանության տարածքային մարմինների գործունեության գնահատման նոր կարգն ու չափորոշիչները, որտեղ իհարկե պահպանվել է գրանցված հանցագործությունների և դրանց թվից բացահայտված հանցագործությունների հարաբերակցության չափորոշիչը: Հիշատակված նոր չափորոշիչներում առկա են այնպիսի առաջադիմական մոտեցումներ, ինչպիսիք են՝ «ոստիկանության մարմնի գործունեության նկատմամբ հասարակական կարծիքը», «հանցագործությունների վերաբերյալ հաղորդումների (դիմումների) հաշվառման լիարժեքությունը» և այլն: Վերջին չափորոշիչով ոստիկանության տարածքային մարմինը դրական միավոր է ստանում իր կամ այլ մարմնի ծառայողի կողմից, սեփական նախաձեռնությամբ, հաշվառումից թաքցված հանցագործության յուրաքանչյուր դեպքի հայտնաբերման համար, այդ թվում՝ ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործության համար ավելի բարձր միավոր, քան ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար: Կատարված վերլուծությունը վկայում է, սակայն, որ դեռևս առաջնային տեղ է տրվում հանցագործությունների բացահայտման ցուցանիշին, ինչի մասին վկայում է 2011-2012թթ. համար գրանցված մինչև 85% հասնող բացահայտման ցուցանիշի մեծությունը: Նոր չափորոշիչների ներմուծումը հույս է ներշնչում, որ աստիճանաբար դրանք կունենան իրենց ուրույն դերակատարումը գնահատման կարգում: Ինչ վերաբերում է նշված համակարգում հանցագործությունների բացահայտման չափորոշիչի կիրառելիության անհրաժեշտությանը, ապա դա վիճարկելի չէ: Սակայն բացահայտման ցուցանիշը չպետք է հասնի շուրջ 85%-ի,

այլ այն պետք է լինի առավել իրատեսական, իմ կարծիքով, ոչ ավել, քան 55%:

Միաժամանակ հաշվի առնելով, որ հանցագործությունների բացահայտման հիմնական պատասխանատվությունը կրում է ոստիկանությունը, ուստի, ցուցանիշների օբյեկտիվությունն առավելագույնս ապահովելու նպատակով՝ առաջարկվում է հանցագործությունների միասնական հաշվառման գործընթացը և պետական վիճակագրական հաշվետվության նախապատրաստումը փոխանցել այլ գերատեսչության, որը չունի հանցագործությունների բացահայտման պարտականություն:

Լատենտային հանցավորության կրճատման գործում չի կարելի անտեսել զանգվածային լրատվության միջոցների դերը, որոնք շատ օպերատիվ ձևով արձագանքում են բազմաթիվ երևույթների, առանձին անհատների հարաբերությունների, պետական որևէ մարմնի՝ ի դեմս նրա ղեկավարի և բնակչության մի խմբի հարաբերությունների լուսաբանմանը: Շատ հաճախ դրանցում առկա են լինում հանցագործության հատկանիշներ, ինչպես նաև լուսաբանվում են իրավապահ մարմինների՝ հատկապես քրեական ոստիկանության բացահայտումները, որով վստահություն են սերմանում իրավա-

պահ մարմինների նկատմամբ բնակչության շրջանում: Լատենտային հանցավորության կրճատման գործում լուրջ քայլեր ունի անելու նաև պետությունը՝ ոչ միայն գործող մեխանիզմները, կադրային քաղաքականությունը և առկա ցուցանիշների հավաստիությունը վերանայելու, այլ նաև ստեղծելու գիտահետազոտական կենտրոն, որտեղ կոնկրետ ժամանակահատվածի համար կմշակվեն լատենտային հանցավորության կրճատմանը նպատակաուղղված ծրագրեր: Այս առումով որոշակի քայլեր պետության կողմից իրականացվել են, «Փորձաքնությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ին կից ստեղծելով քրեաբանության կիրառական հիմնախնդիրների գիտահետազոտական կենտրոն, սակայն մինչ այսօր հանցավորության լատենտայնության հետ կապված որևէ ծրագիր չի մշակվել: Հուսանք, որ առաջիկայում կստեղծվի նոր գիտահետազոտական կենտրոն, կամ արդեն իսկ գոյություն ունեցող կենտրոնի շրջանակներում հետազոտություններ կիրականացվեն հանցավորության լատենտայնության ինդեքսը չափելու և լատենտայնության մակարդակը նվազեցնելու ծրագրեր մշակելու ուղղությամբ:

1. “Криминология” учебник для ВУЗ-ов, под ред. доктора юрид. наук, академик В.Н. Кудрявцева, доктора юрид. наук, профессора В.Е. Эминова, Москва 1997, с. 58.

2. **Габузян А. А.** “Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период”, Ереван 2007, с. 14.

3. **Конева А. А.** “Криминологическая

характеристика и предупреждение латентной преступности”, Н.Новгород, 1993, с. 12.

4. «Հանցավորության վիկտիմոլոգիական գործոնները Հայաստանի Հանրապետությունում», իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա.Գաբուզյանի ընդ. խմբագ., Երևան 2013թ. էջ 58-59:

5. **Габузян А. А.**, там же, с. 12-13.

6. Նույն տեղը, էջ 24:

Ժիրայր ՂԱՐԱԳՅՈՉՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՌՄՐԱՄԻՋՈՅՆԵՐԻ ԵՎ ՀՈԳԵՄԵՏ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱՊՕՐԻՆԻ ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆԸ ԵՎ ՈՉ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՄԱՆԸ ՆԵՐԳՐԱՎԱԾ ԱՆՁԱՆՅՑ ԲՐԵԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Անձը՝ որպես փիլիսոփայական կատեգորիա, առանձին էակի ներքին բնութագիրն է իր ինքնությունության մեջ, որն օժտված է գիտակցությամբ, կամքով, յուրօրինակ բնավորությամբ գիտակցության և ինքնագիտակցության միասնության ներքո:¹

Ինքնագիտակցությունը հոգեբանական վարմունք է, որի միջոցով մեր ներքին հոգեկան գործունեության և դրա արտաքին դրսևորման փոփոխվող պատկերացումների հանրագումարից մենք եզրակացնում ենք մեր հոգեկան և ֆիզիկական անձի կամ մեր «ես»-ի («էգո»-ի) միասնականության, նույնականության և անընդհատության մասին:

«Էգո» նշանակում է յուրաքանչյուր անձի կողմից գիտակցվող սեփական անհատականության գոյությունը: Քանի որ այդ միասնության մեջ միավորվում են մեկ ամբողջության մեջ մարդու ողջ ապրումները, ապա սովորական «ես» բառը ծառայում է սեփական հոգեկան վիճակների անորոշ ամբողջության ներկայացման համար՝ ընդգրկված հիշողությամբ և երևակայությամբ:²

Հենց զգացմունքների օգնությամբ է մարդը ճանաչում աշխարհն իր մեջ և ինքն իրեն աշխարհում: Դրա հետ մեկտեղ, մարդու աշխարհընկալումը, մեր կարծիքով, բաղկացած է չորս հիմնական բաղկացուցիչներից՝ օբյեկտիվ ընկալում, սուբյեկտիվ ընկալում, սուբյեկտիվ գործունեություն, օբյեկտիվ գործու-

նեություն:³

Քանի որ յուրաքանչյուր մարդու մեջ, բացի անհատական և հարաբերական սուբյեկտից գոյություն ունի նաև ընդհանուր սուբյեկտ, ենթարկվող օբյեկտիվ օրենքներին, ապա, նախապատվություն տալով բաղադրիչներից մեկին, օրինակ՝ սուբյեկտիվ ընկալմանը, ի վնաս մնացածին, կարող է բերել սկզբից ներքին հակասությունների, ապա դրանց արտահայտումը գտնել արտաքին աշխարհում: Այն դեպքում, երբ բախում է տեղի ունենում անձնական և հասարակական շահերի միջև և անհնարին է դառնում այդ հակամարտության կարգավորումը, անձն ըմբոստանում է հասարակական կարգի դեմ, և դա արդյունք է հանդիսանում իրավախախտումներ և հանցագործություններ կատարելու համար:

Մեր օրերում հանցավորի ինքնության խնդիրն իրավական գիտության մեջ առկա այն հիմնախնդիրներից է, որը զգալի հետաքրքրություն է առաջացնում գիտնականների շրջանում: Այդ հետաքրքրությունը պայմանավորված է հետևյալ տեսանկյուններից՝ իրավական գիտության զարգացման իրավաչափության, օրենսդրության հետագա կատարելագործման հիմնախնդիրների, դատական պրակտիկայի հասունացած կարիքների:

Հանցավորության պատճառների ուսումնասիրությունը ենթադրում է հանցավորի ինքնության բազմակողմանի ու-

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՂԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

սուսմասիրությունը, այս կամ այն տեսակի հանցագործներին պատկանող որակական բնութագրերի բացահայտումը: Հարկ ենք համարում նշել, որ այս տեսակի հանցավորության մեջ ներգրավված անձինք ունեն տարբեր շարժառիթներ՝ թմրամիջոցների իրացման կամ անձնական գործածման հետ կապված:

Գրանից բացի, գոյություն ունեն տարբեր մոտեցումներ այն հարցի շուրջ, թե որ գործոնն է առաջնային պատճառ հանդիսանում հանցագործություններ կատարելու համար՝ սոցիալական, թե կենսաբանական: Մի կողմից անձը կազմավորվում է հասարակական հարաբերություններում, մյուս կողմից՝ որոշակի որակներով մարդն օժտված է ծննդյան պահից:

Իտալացի գիտնական Ռ. Գարոֆալոյի կարծիքով հանցագործությունը սոցիալական երևույթ է, որը ենթակա է ուսումնասիրության փորձարարական-հոգեբանական մեթոդի միջոցով:⁴ Հանցագործության պատճառը հենց հանցավորի մեջ է, այլ ոչ թե շրջակա միջավայրի: Վերջինս ուղղակի հնարավոր է դարձնում այն «մանրե»-ի զարգացումը, որը կոչվում է հանցագործ: «Բնական» հանցագործության հասկացությունը հիմնված է ոչ թե արարքների վրա, այլ այն զգացմունքների, որոնց խախտման արդյունքն է հանցագործությունը: Այդպիսի զգացմունքներն են կարեկցանքը և ազնվությունը, որոնք, ի դեպ, գտնվում են ոչ թե իրենց զարգացած փուլում, այլ այն միջին աստիճանում, որտեղ նրանք որպես անհրաժեշտ կապ են ծառայում անձի և հասարակության միջև: Գարոֆալոյի աչքերում հանցագործը ոչ միայն այն անձն է, ով խախտել է պետական օրենքի թելադրանքը, այլ շատ, թե քիչ աննորմալ, սոցիալական կյանքի համար ոչ պիտանի սուբյեկտն է, մինչդեռ հենց հանցագործությունը ոչ այլ ինչ է, քան իր բա-

րոյական շեղման ախտանիշներից մեկը:

Գոյություն ունի հանցագործների կարգ, որոնք առանձնանում են հոգեկան, իսկ ավելի հաճախ՝ անատոմիական շեղումներով և այլատեսակ կամ հետադիմական բնավորությամբ, որոնք վկայում են բարոյական զարգացման կանգ առնման մասին՝ չնայած մտավոր ունակությունների անձեռնմխելիությանը: Այնուհետև գալիս են երկու կարգի հանցագործներ, որոնցից առաջինի մոտ նկատվում է կարեկցանքի անբավարար զարգացվածություն, իսկ մյուսի մոտ՝ ազնվության բացակայություն: Պատահական հանցագործներ չեն լինում (ըստ Գարոֆալոյի):

Քրեաբանության մեջ զգալի և անվիճելի ավանդ ունեցող Չեզարե Լոմբրոզոն, ով նաև հանդիսանում է քրեաբանության հիմնադիրներից, ում աշակերտն է հանդիսանում Գարոֆալոն, այն կարծիքին էր, որ «հանցագործներ ծնվում են»:

Լոմբրոզոն նպատակ էր հետապնդում առաջին պլան մղել հանցավորի ուսումնասիրությունը, այլ ոչ թե հանցագործությունները, որոնց վրա նրա կարծիքով բացառապես կենտրոնանում էր քրեական իրավունքի գիտության մեջ գերիշխող դասական ուղղությունը: Նա ենթարկում էր ուսումնասիրության հանցավոր բնակչության մեծ մասի շրջանում բազմազան հոգեկան ու ֆիզիկական երևույթներ և այդ ճանապարհով պարզում հանցավոր մարդու բնությունը որպես հատուկ տարատեսակ: Հանցավորի պաթոլոգիկ անատոմիայի, ֆիզիոլոգիայի և հոգեբանության ուսումնասիրությունը հնարավորություն են տալիս Լոմբրոզոյին մի շարք հատկանիշներով տարբերակել «ծնված հանցագործին» նորմալ մարդուց:

Առաջնորդվելով այդ հատկանիշներով՝ Լոմբրոզոն հնարավոր համարեց ոչ

Քրեաբանություն

միայն սահմանել հանցավոր մարդու տիպն ընդհանրապես, այլ նաև նշել այն գծերը, որոնք հատուկ են տարբեր տեսակի հանցագործներին, օրինակ՝ գողերին, մարդասպաններին, բռնաբարողներին և այլն:

Լոմբրոզոյի և իր աշակերտների կողմից դիտարկման ու չափման էին ենթարկվում հանցագործի ուղեղը, կմախքը, քիթը, ականջները, ձեռագիրը, մազերի գույնը, դաջվածքը, հոգեկան հատկանիշները, որոնք հիմք են հանդիսանում ընդհանուր եզրակացության, որ հանցավոր անձի մեջ ժառանգականության օրենքի ուժով ապրում են հեռավոր նախնիների հոգեֆիզիկական առանձնահատկությունները: Այստեղից վերցված հանցավոր մարդու ու վայրենու բարեկամությունը հայտնաբերվում է հանցավորի բարոյականության թերզարգացվածությամբ, որը պայմանավորված է զոջալու անընդունակությամբ, գիտակցության թուլությամբ և այլն:⁵

Ոչ միայն այդ հատկանիշները, այլ նաև Լոմբրոզոյի հանցագործի մասին հիմնական հայացքները փոփոխվում էին իր աշխատանքների զարգանալու հետ մեկտեղ, այնպես որ իր կողմից մշակված հանցավոր մարդու առաջացման աթավիստիկ տեսությունը չխանգարեց նրան տեսնել հանցավոր մարդու մեջ նաև բարոյական շեղումների արտահայտումներ:

Համարելով քրեական իրավունքը ֆիզիոլոգիայի ու պաթոլոգիայի ճյուղ՝ Լոմբրոզոն տեղափոխում է քրեական օրենսդրությունը բարոյական գիտության ոլորտից սոցիոլոգիայի ոլորտ, միաժամանակ մոտեցնելով նրան բնական գիտություններին:

Ընդունելով հանցագործության հասկացությունը որպես ոչ իրավաբանական հասկացություն, որը պայմանական է, փոփոխվում է ժամանակի և տարածության մեջ, այլ, ընդունելով այն որպես

բնության ամփոփոխ երևույթ, բացատրելով հանցագործությունը հանցագործի միջոցով և, չառանձնացնելով իրավաբանական ու մարդաբանական տեսակետները դրա հետ կապված, Լոմբրոզոն թույլ տվեց մեծ մեթոդոլոգիական սխալ, ինչը ճակատագրական նշանակություն ունեցավ իր գործերի համար:

Կենսաբանական գործոնին է նաև նախապատվություն տալիս Ի.Ս. Նոյը, «... Անկախ միջավայրից մարդը կարող է չդառնալ ոչ հանցագործ, ոչ էլ հերոս, եթե ծնվի վարքագծի այլ ծրագրով»:⁶

Մինչդեռ գոյություն ունի այլ դիրքորոշում, որը, մեր կարծիքով, ավելի ճշմարիտ է, քանզի հանցավորի անձը ձևավորվում է ինչպես կենսաբանական, այնպես էլ սոցիալական գործոնների ազդեցության տակ: Վ.Պ. Էմելյանովը եկել է այսպիսի եզրահանգման. «Միայն որոշակի տնտեսական, գաղափարախոսական, սոցիալական, կենսաբանական գործոնների կազմն է տալիս ռեակցիա, որը կոչվում է հանցագործություն: Հանցավորության պատճառը տարբեր երևույթների սոցիալական ու կենսաբանական հատկությունների սինթեզն է...»:⁷

Հանցավորի անձի ուսուցման բարդությունն այն է, որ այն միասնական, հավաքական խնդիր է, որը կանգնած է իրավունքի, սոցիոլոգիայի, փիլիսոփայության, հոգեբանության և այլ գիտությունների հանգույցում, և, հետևաբար, անհրաժեշտ են տարբեր գիտությունների ճյուղերի գիտելիքներ: Հանցավորի անձը բնութագրող հանգամանքների բազմակողմանի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ավելի որակյալ լուծել քրեական իրավունքի նորմերի կատարելագործման հարցը, ինչպես նաև հնարավորություն է տալիս ճիշտ որոշել գործող օրենսդրության սոցիալական արդյունավետությունը: Հանցավորի անձի հիմնախնդիրը հատուկ նշանակու-

թյուն ունի հանցավորության պատճառներն ուսումնասիրելու, հանցավոր վարքագծի մեխանիզմը որոշելու, նաև հանցավորության նախագուշացման կանխարգելիչ միջոցների մշակման համար:

Թմրանյութերի հետ կապված հանցագործությունների սկզբնակետը, պատճառներն ավելի լավ ընկալելու համար հարկ է իրականացնել այն անձանց տիպաբանություն, որոնք կատարում են նման հանցագործություններ: Ի դեպ, այդ տիպաբանությունը ներառում է ինչպես թմրանյութերի իրացման, այնպես էլ առանց իրանցնելու նպատակի կատարվող հանցագործությունները:

Տիպաբանությունը գիտական ճանաչման մեթոդ է, որի հիմքում ընկած է օբյեկտների համակարգերի մասնատումը և նրանց համախմբումն ընդհանրացված, օրինակելի մոդելի կամ տիպի օգնությամբ:⁸

Տվյալ մեթոդն անհրաժեշտ է հանցավորի անձն ուսումնասիրելիս, քանզի այն թույլ է տալիս բացահայտել առանձնահատուկ հատկանիշներ, որոնք իրենց հերթին հնարավորություն են տալիս որոշել կարևորագույն օրինաչափությունները և անձի հատկությունները, որոնցից կախված կարելի է տարբերակել հանցավորի անձի կոնկրետ տիպեր:

Մինչ ներկայացնելը ապօրինի շրջանառության մեջ ներգրավված անձանց տիպաբանությունը, հարկ է դիտարկել որոշ գիտնականների կողմից տրված հանցագործի անձի մի քանի դասակարգումներ: Դիտարկելով բռնի հանցագործի անձը՝ Յու. Անտոնյանը նշում է հետևյալ տիպերը՝

- հեղինակավոր (համբավ վայելող),
- ինքնահաստատվող,
- շահադիտական,
- խաղամոլ (խաղային մոլուցքով տարված),
- ծայրահեղ տագնապալի:

Իսկ, օրինակ, Ս.Աբելյեն առանձնացնում է բռնություն գործադրող հանցագործի հետևյալ տիպերը՝

- առանձնապես վտանգավոր հանցագործ,

- պրոֆեսիոնալ տիպ,

- սովորական տիպ,

- պատահական տիպ:

Ինչ վերաբերում է շահադիտական նկատառումներով առաջնորդվող հանցագործների տիպաբանությանը, ապա քրեաբանական գրականության մեջ առավել տարածված է հետևյալ տիպաբանությունը՝

- պատահական (անկայուն) տիպ,

- իրավիճակային տիպ,

- չարամիտ (զայրացած) տիպ,

- առանձնապես զայրացած տիպ:

Եթե ուսումնասիրենք շահադիտական նկատառումներով առաջնորդվող ու բռնություն գործադրող հանցագործներին, որոնք, մասնավորապես, կատարում են բռնությամբ զուգորդված կողոպուտներ և ավազակային հարձակումներ (այդ թվում՝ թմրամիջոցների տիրանալու նպատակով), ապա Ա.Դոլգովան, Ն. Բելյանան, Վ. Երմակովը գտնում են, որ կարելի է առանձնացնել պատահական կողոպտիչներ ու ավազակներ, կողոպուտի կամ ավազակության հակվածներ, պրոֆեսիոնալներ:⁹

Անձի կառուցվածքում կարելի է առանձնացնել հետևյալ մասնիկները՝

- սոցիալական կարգավիճակ, որը ներառում է բոլոր հատկանիշների ամբողջությունը, որոնք արտացոլում են մարդու տեղը, դիրքը հասարակական հարաբերությունների համակարգում: Այդպիսի հատկանիշներից են՝ սեռը, տարիքը, ընտանեկան կարգավիճակը, կրթության մակարդակը, որոշակի սոցիալական խմբի պատկանելիությունը և այլն,

- սոցիալական ֆունկցիաներ, որոնք

Քրեաբանություն

արտահայտվում են հիմնական գործունեության ոլորտներում անձի իրական դրսևորման ցուցանիշի միջոցով (մասնագիտական-աշխատանքային, սոցիալ-մշակութային, սոցիալ-առօրեական),

- բարոյահոգեբանական դիրքորոշումները, որոնք արտացոլում են մարդու վերաբերմունքը դրանց դրսևորումների հանդեպ իր հիմնական գործունեության տեսակների մեջ: Այս դեպքում խոսքը գնում է մարդու վերաբերմունքն ընդհանուր քաղաքացիական պարտականությունների, պետական մարմինների, օրենքի, կարգուկանոնի, աշխատանքի, ընտանիքի, մշակութային արժեքների և այլնի հանդեպ:

Հանցավորի անձի քրեաբանական վերլուծությունն իրականացվում է վերը նշված դիրքորոշումների հիման վրա: Ակնհայտ տարբերությունը հանցագործի անձի այլ անձանցից (ոչ հանցագործ) կազմում է հանցագործություն կատարելու փաստը: Եթե ներքին մակարդակում հանցագործությունն ունի բացասական, ոչ հասարակական ուղղվածություն, ապա արտաքինում այն մարմնավորում է գործունեության հատուկ տեսակ, ավելի կոնկրետ՝ հանցավոր գործունեություն:

Առաջարկվում է ապօրինի թմրամիջոցներ գործածող անձանց հետևյալ հեղինակային տիպաբանությունը՝

- կախվածություն չունեցող տիպ՝ անձը 1-2 անգամ գործածել է թմրամիջոցներ, որոնք չեն առաջացրել հոգեկան կամ ֆիզիկական կախվածություն:

- կախվածություն ձեռք բերելու ցածր հավանականություն ունեցող տիպ՝ անձը ժամանակ առ ժամանակ գործածում է թմրամիջոցներ, որոնց երկարաժամկետ գործածումն է հոգեկան և ֆիզիկական հակում առաջացնում, ինչի արդյունքում կախվածություն առաջանալու հավանականությունը ցածր է:

- կախվածություն ձեռք բերելու միջին հավանականություն ունեցող տիպ՝ անձը ժամանակ առ ժամանակ գործածում է թմրամիջոցներ, որոնք ունեն հոգեկան ու ֆիզիկական կախվածություն առաջացնելու տարբեր ժամկետներ և գտնվում են սահմանային վիճակում, երբ ունի թմրամիջոցներից կախվածություն ձեռք բերելու միջին հավանականություն:

- կախվածություն ձեռք բերելու բարձր հավանականություն ունեցող տիպ՝ անձը պարբերաբար գործածում է թմրամիջոցներ, որոնք ունեն հոգեբանական ու ֆիզիկական հակում առաջացնելու տարբեր ժամկետներ, ում համար հատկանշական է կախվածություն ձեռք բերելու բարձր հավանականությունը:

- կախվածություն ունեցող տիպ՝ անձը պարբերաբար գործածում է թմրամիջոցներ՝ արտահայտված կախվածությամբ դրանցից, սակայն հաշվառված չէ բժշկական հիմնարկներում «թմրամոլություն» ախտորոշմամբ:

- «թմրամոլություն» տեսակի հիվանդություն ունեցող տիպ, ինչը հաստատված է օրենքով սահմանված կարգով՝ անձը պարբերաբար օգտագործում է թմրամիջոցներ, ունի դրանք ընդունելու կախվածություն և հաշվառված է բժշկական հիմնարկներում «թմրամոլություն» ախտորոշմամբ:

Այժմ ներկայացնենք այն անձանց դասակարգումը, ովքեր համատեղում են թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությունը և դրանց գործածելը՝

- ներգրավված տիպ՝ անձը չունի սեփական հստակ կյանքի ուղի, ընկնում է այլ անձանց ազդեցության տակ, ովքեր դրդում են նրան առանց բժշկի նշանակման թմրամիջոցների գործածմանը և թմրամիջոցների հետ կապված հանցագործություններ կատարելուն:

- ներգրավող տիպ՝ անձն ինքնին գործածում է թմրամիջոցներ և ներքաշ-

ում է այլ անձանց դրանց գործածման մեջ՝ իրեն հատուկ միջավայրի մեծացման համար, և թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության հետ կապված հանցագործություններ կատարելու համար:

Եվ վերջում, դիտարկենք այն անձանց դասակարգումը, ովքեր մասնակցում են թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությանը, սակայն չեն գործածում թմրամիջոցներ՝

- միայնակ՝ անձը գիտակցաբար կատարում է թմրահանցագործություններ միայնակ.

- խմբակային՝ անձը գիտակցաբար կատարում է թմրահանցագործություններ, սակայն նախընտրում է գործունեության խմբակային ձևը.

- հարմարվող տիպ՝ անձը կատարում է թմրահանցագործություն, ղեկավարվելով անել «այնպես, ինչպես բոլորը» ձգտումով, այլ անձանց ազդեցության տակ՝ անկախ իր վարքագծի շարժառիթներից.

- ենթարկվող տիպ՝ անձը գիտակցաբար կատարում է թմրահանցագործու-

թյուն խմբի այլ մասնակիցների հետ նախնական համաձայնության գալով կամ իր ղեկավարի ցուցումներով.

- ղեկավարող տիպ՝ անձն ինքնին չի կատարում թմրահանցագործություններ, սակայն ղեկավարում է դրանց կատարումը: Սա ամենավտանգավոր տիպն է տվյալ տիպաբանության, քանի որ իր մեջ է ներառում հանցավոր համագործակցության կազմակերպիչներին և ղեկավարներին:

Առաջարկվող դասակարգման համաձայն՝ թմրամիջոցներ գործածող անձը մի կողմից հանդես է գալիս որպես քրեածին գործոն թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության, դրանց գործածման ոլորտում, մյուս կողմից՝ որպես հանցագործություն կատարելու սուբյեկտ:

Թմրամիջոցների ապօրինի գործածման ու ապօրինի շրջանառության հետ կապված հանցագործությունների կանխարգելման միջոցները կազմակերպելիս հարկ է հաշվի առնել նշված գործողություններին մասնակցող անձանց անհատական հատկությունները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

[1] *Բրոկգատց Ֆ.Ա., Էֆրոն Ի.Ա.*, 2006:
[2] *Օրշանսկիյ Ի.Գ.* Դատական հոգեբանություն:
[3] *Գրոտ Ն. Յա.* «Հոգու ուժի մասին ժամանակակից ուսուցման հետ կապված»:
[4] *Գարոֆալո Ռ.* Քրեաբանություն, Թուրին, 1885:
[5] *Լոմբրոզո Չ.* «Հանցագործի մասին գիտության նորագույն հաջողությունները», 1882թ., էջ 28:
[6] *Նոյ Ի.Ս.* «Սովետական քրեաբանու-

թյան մեթոդոլոգիական հիմնախնդիրները», 1975թ., Սարատով:
[7] *Էմելյանով Վ.Պ.* Հոգեկան շեղումներով անձանց հանցավորությունը, 1980թ., Սարատով:
[8] *Կոտլյավցևա Վ.Ն., Էմինովա Վ.Ե.* Քրեաբանություն, դասագիրք, 2005թ., էջ 166:
[9] *Անտոնյան Յու.Մ.* Բռնություն: Սարդ: Հասարակություն, Ռուսաստան, 2001թ., էջ 64:

Լիլիթ ՄԱՐԳՍՅԱՆ

Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատավորի օգնական

**ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎ ԱԶՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ
ՀԱՅԵՆԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԸ
ԱՐԴԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆՐՉԱՆՈՒՄ**

Մարդու և քաղաքացու իրավունքները և ազատությունները պետության կողմից ճանաչված և սահմանադրորեն ամրագրված բարձրագույն արժեքներ են, որոնք պահպանվում և պաշտպանվում են պետության կողմից, սակայն պետության նշված պարտականությունը չի բացառում պետության կողմից մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների իրավաչափ սահմանափակման հնարավորությունը: Սահմանադրական զարգացումները վկայում են այն մասին, որ իրավական, ժողովրդավարական պետության կայացման համար առաջնային է իրավունքի գերակայության երաշխավորվածությունը, իսկ դա հնարավոր է ոչ միայն իրավունքների ու ազատությունների ճանաչմամբ, այլ դրանց հնարավոր և անհրաժեշտ սահմանափակման հստակ հայեցակարգերի առկայությամբ:

Ժողովրդավարական ճանապարհ ընտրած պետության զարգացման գործընթացը նշանակալիորեն պայմանավորված է տվյալ երկրում մարդու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության կառուցակարգերի արդյունավետ գործունեությամբ, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ իրավունքների սահմանափակման իրավաչափությամբ և ողջամտությամբ¹:

Մարդու իրավունքների սահմանափակումներն օբյեկտիվորեն պայմանավորված են նրանով, որ մարդն ապրում է հասարակության մեջ, և անձի ազատությունն արտահայտվում է նրա փոխհարաբերու-

թյուններով, ինչպես առանձին անհատների, այնպես էլ հասարակական միավորումների հետ: Մարդն իր իրավունքներն ու ազատություններն իրականացնելիս չպետք է խախտի այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները: Հետևաբար, անհատի ազատությունը, իրավունքները չեն կարող լինել բացարձակ, ոչ մի բանով չսահմանափակված: Յուրաքանչյուր ոք ունի պարտականություններ այլ անձանց, հասարակության, պետության նկատմամբ:

Մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման իրավաչափության բովանդակությունը պայմանավորված է պետության քաղաքական ռեժիմի էությամբ և նրա սոցիալական նշանակությամբ:

Մարդու իրավունքներն ունեն բարձրագույն արժեք, որպիսի հանգամանքը ենթադրում է, որ ոչ թե մարդիկ են ստեղծված պետության համար, այլ պետությունը՝ մարդկանց համար: Ուստի պետությունը սահմանափակված է մարդու անմիջականորեն գործող իրավունքներով, ինչն արտահայտվում է նրանով, որ պետության իրավունքները վերջանում են այնտեղ, որտեղ սկսվում են մարդու և քաղաքացու իրավունքները: Այլ կերպ կարելի է ձևակերպել, որ ոչ թե իշխանությամբ իրավունքն է սահմանափակվում, այլ իրավունքով՝ իշխանությունը²:

Սակայն չի կարելի բացարձակացնել մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, քանզի դա կարող է հանգեցնել ամենա-

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

թողության: Ուստի անհրաժեշտ է գտնել խելամիտ հավասարակշռություն անհատի և պետության, անհատի և հասարակության շահերի միջև, որը, ինչպես նշում է ամերիկացի գիտնական Ս. Նիլինգը, հանդիսանում է կարևոր նախապայման իրավական պետության ձևավորման համար:

Հավասարակշռությունն էլ հանգեցնում է նրան, որ իրավունքների և ազատությունների սահմանադրորեն ամրագրումն անհրաժեշտ է մարդուն պետության կամայականությունից պաշտպանելու և իրավունքների, ազատությունների խախտումներն օրենքների և այլ իրավական ակտերի ընդունման միջոցով կանխելու համար:

Իրավունքի տեսությունում իրավական սահմանափակումը սահմանվում է որպես հակաօրինական արարքի իրավական գուպում, որը պայմաններ է ստեղծում կոնստիտուցիոնալ և հասարակության պաշտպանության շահերի բավարարման համար: Գրանք իրավական սահմաններ են, որոնց շրջանակներում սուբյեկտները պետք է գործեն և նրանց գործունեության մեջ որոշակի գործողություններ բացառվեն:

Ոչ իրավական ազատությունը կարող է հանգեցնել ինչպես հանրության շահերի, այնպես էլ այլ անձանց իրավունքների հետ բախման: Նման հնարավոր բախումները կանխելու և տարբեր շահերն ու իրավունքները միմյանց հետ համաձայնեցնելու համար պետությունն իրավունք ունի միջամտել որոշ հիմնական իրավունքներով պաշտպանված իրավական բարիքներին: Պետությունը նման միջամտությունն իրականացնում է հիմնական իրավունքների սահմանափակումների միջոցով: Հիմնական իրավունքների սահմանափակումները, սակայն, չեն կարող լինել առանց սահմանափակումների, քանի որ նման պարագայում հիմնական իրավունքը պարզապես կդադարի փաստացի գոյություն ունենալուց, այսինքն՝ յուրաքանչյուր սահմանափակում պետք է ունենա իր իսկ սահմանը: Հենց այդ է պատճառը, որ ժամանակակից սահմանադրական իրավունքը հիմնական իրավունքների սահմանափակումների

առջև դնում է խիստ պահանջներ.

ա) սահմանափակման են ենթակա ոչ թե բոլոր իրավունքները, այլ որոշակի խումբ իրավունքներ.

բ) այդ իրավունքները ենթակա են սահմանափակման միայն օրենքով.

գ) սահմանափակման ենթակա հիմնական իրավունքները կարող են սահմանափակվել միայն որոշակի, Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում.

դ) Սահմանադրությամբ սահմանված հիմքերի առկայության դեպքում ևս հիմնական իրավունքները չեն կարող սահմանափակվել ցանկացած ծավալով³:

Սահմանափակման շրջանակների տակ պետք է հասկանալ սահմանափակումների սահմանման թույլատրելիության անհրաժեշտության, արդարության, համաչափության, օրինականության, իրավունքների և ազատությունների հավասարության սկզբունքներին համապատասխանող և՛ բնական, և՛ արտաքին գործոններով պայմանավորված սահմանը: Սահմանափակումը չի կարող շոշափել իրավունքի կամ ազատության իրացումը, և դրա հիման վրա չեն կարող ընդունվել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները վատթարացնող կամ նսեմացնող օրենքներ:

Սեկ այլ ձևակերպմամբ՝ մարդու (քաղաքացու) իրավունքների իրացման օրենսդրությամբ նախատեսված սահմաններն են, որոնք արտահայտվում են արգելքներով, պարտականություններով, պատասխանատվությամբ, որոնց գոյությունը ծագում է սահմանադրորեն ընդունված արժեքների պաշտպանությամբ, և որոնց նշանակությունն անհատի, հասարակության և պետության շահերի միջև անհրաժեշտ հավասարակշռության ապահովումն է⁴:

Նշվածից հետևում է, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումները պետք է լինեն իրավաչափ, իսկ իրավաչափության տակ պետք է հասկանալ այնպիսի սահմանափակում, որը սահմանված է օրենքով, ունի

Սահմանադրական իրավունք

բացառապես ժամանակավոր բնույթ, համապատասխանում է արդարության, ազատության, ձևական հավասարության սկզբունքներին, պայմանավորված է օբյեկտիվ պատճառներով, ինչպես նաև իրավունքների ու ազատությունների անարգել իրականացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ իրավաչափ նպատակի համաչափության պահպանմամբ պետությունում և հասարակությունում անձի ազատության իրացման ծավալի թույլատրելի նվազեցմամբ:

Այսպիսով՝ իրավաչափ սահմանափակման էությունն այն է, որ այն չի հանդիսանում մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների նվազեցում, խտրականացում, խախտում, այլ այն ներկայացվող իրավունքների ու ազատությունների ծավալի նվազեցումն է:

Իրավաչափ սահմանափակման պարտադիր պայմանն այն է, որ դրա բովանդակությունը պետք է ճշտվի համապատասխանաբար տվյալ ժամանակի իրողություններով: Դա ենթադրում է ավելի վաղ սահմանված իրավաչափ սահմանափակումներից հրաժարվելու, նոր սահմանափակումները գործողության մեջ դնելու հնարավորություն:

ՀՀ Սահմանադրության 43-րդ հոդվածի համաձայն՝ մարդու ու քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման նպատակներն են՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանումը, հանցագործությունների կանխումը, հանրության առողջության և բարքերի պաշտպանությունը, այլ անձանց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանությունը:

Նշված նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ յուրաքանչյուր սահմանափակում պետք է ուղղված լինի որոշակի նպատակի հասնելու, այլ կերպ ասած՝ սահմանափակումը պետք է արդարացված լինի նպատակով:

Նպատակ ասելով՝ իրավունքի տեսության մեջ հասկանում են «ասպագա արդյունք, այն, ինչին ձգտում են օրինաստեղծ

գործունեության և իրավակիրառական պրակտիկայի սուբյեկտները: Նպատակն իրենից ներկայացնում է իրականություն իրավաբանական բարեփոխմանը, գոյություն ունեցող հասարակական հարաբերությունների փոփոխմանն ուղղված իմացության առանձնահատուկ ձև»⁵:

Իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակման նպատակները գործնականում ամրագրված են բոլոր միջազգային իրավական փաստաթղթերում: Այսպես, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում նման նպատակներ են (29-րդ հոդվածի 2-րդ կետ) ուրիշների իրավունքների և ազատությունների պատշաճ ճանաչումն ու հարգանքը երաշխավորելը և ժողովրդավարական հասարակությունում բարոյականության, հասարակական կարգի և ընդհանուր բարեկեցության արդարացի պահանջներն ապահովելը:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում և «Տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրում նշվում են դրանց կիրառման ավելի մանրամասն պայմաններ: Առաջին դաշնագրի մի շարք հոդվածների համաձայն՝ (12-րդ, 18-19-րդ, 21-22-րդ, 25-րդ հոդվածներ) իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումը թույլատրելի է պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության, բարոյականության պաշտպանության, այլ անձանց իրավունքները և համբավը, հավասարապես նաև հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու համար: Դաշնագրի 4-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ իրավունքների սահմանափակումը թույլատրելի է այնքանով, որքանով դա համատեղելի է դրանց բնույթին, և բացառապես ժողովրդավարական հասարակության մեջ ընդհանուր բարեկեցությանը նպաստելու, 8-րդ հոդվածում՝ ի շահ պետական անվտանգության կամ հասարակական կարգի կամ այլ անձանց իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու նպատակով:

«Մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայում սահմանափակումների նպատակներն էականորեն ընդլայնված են: Այդ փաստաթղթի համաձայն՝ (9-11-րդ, 16-րդ հոդվածներ) սահմանափակումները դրվում են գործողության մեջ՝ հասարակական և ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության պահպանության, հասարակական կարգը պաշտպանելու և անկարգությունները կամ խեղությունները կանխելու, տնտեսական բարեկեցության, այլ անձանց առողջությունը և բարոյականության համբավը պաշտպանելու, գաղտնի տեղեկատվության բացահայտումը կանխելու, արդարադատության հեղինակությունը և անաչառությանն աջակցելու նպատակով:

Այսպիսով, կարելի է կատարել հետևյալ հետևությունը՝ սահմանափակումների գլխավոր նպատակն է հասարակությունում այն հիմնական արժեքների պահպանումը, որոնց շարքին են պատկանում ազգային անվտանգությունը, սահմանադրական կարգը, մարդու իրավունքները, օրինականությունը և իրավակարգը:

Իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակվում են որոշակի իրավական միջոցներով: Իրավական միջոցների ճիշտ ընտրությունը և ըմբռնումը հնարավորություն է տալիս ընդհանրացնել այն բոլոր երևույթները (եղանակներն ու պրոցեսները), որոնք կոչված են ապահովելու նորմատիվ-իրավական ակտի նպատակի իրականացումը: Իրավական միջոցների տեսությունում գլխավորն այն է, թե «ինչպիսի սոցիալական խնդիրներ կարող են լուծել իրավական մեխանիզմները, որտեղ և ինչ կարգով դրանք կարելի է օգտագործել իրավական գործունեության պրակտիկայում՝ հասնելու սոցիալական նշանակության արդյունքների»⁶: Իրավունքի վերջնական արդյունքին և իրավական կարգավորման նպատակներին կարելի է հասնել միայն իրավական միջոցների ճիշտ ընտրության շնորհիվ:

Իրավական միջոցները կոչված են ուժեղացնել հասարակական հարաբերությունների կարգավորմանը նպաստող դրական գործոնները և միաժամանակ վերացնել դրանց կարգավորմանը խոչընդոտող գործոնները: Իրավական միջոցները խմբավորվում են որոշակի համակարգում՝ լուծելու ծառայած խնդիրները և դրան հասնելու համար վերացնելու կոնկրետ խոչընդոտները: Իրավական միջոցներ հասկացությունն իրավագիտությունում օգտագործվում է տարբեր իմաստներով, մի դեպքում այն օգտագործում են իրավունքի նկատմամբ ամբողջությամբ, մյուս դեպքում՝ որպես իրավական կարգավորման մեխանիզմի տարր: Որպես իրավական միջոցներ կարող են հանդես գալ իրավունքի նորմերն ու սկզբունքները, արտոնություններն ու արգելքները, սուբյեկտիվ իրավունքն ու պարտավորությունները, իրավաբանական փաստերը, խրախուսման միջոցները, իրավունքի կիրառման և իրացման ակտերը և այլն:

Իրավական միջոցներն օժտված են սինթեզելու հատկությամբ, քանի որ կոչված են միմյանց շաղկապելու իդեալականն ու իրականը: Եվ այդ է պատճառը, որ իրավական միջոցները հանդես են գալիս յուրահատուկ միջնորդի դերում, անխուսափելիորեն ներառելով ինչպես իդեալական տարրեր (միջոցներ-սահմանումներ, սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ, արտոնություններ, արգելքներ, պատիժներ և այլն), այնպես էլ իրական տարրեր (տեխնոլոգիա, արարքի միջոցներ՝ իրավունքների և պարտականությունների իրացման ակտեր և այլն):

Որոշակի նպատակի հասնելու համար որոշակի իրավական միջոցներով մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման իրավաչափությունն ապահովելու համար շատ կարևոր է, որպեսզի Սահմանադրության մեջ հատակ ամրագրվեն.

- այն իրավունքները, որոնք որևէ սահմանափակման ենթակա չեն,
- այն իրավունքները, որոնց սահմանա-

Սահմանադրական իրավունք

փակման շրջանակն ու կարգը սահմանվում են Սահմանադրությամբ.

- օրենքով սահմանափակվող իրավունքները և սահմանափակման պայմանները.

- արտակարգ իրավիճակներում իրավունքների սահմանափակման սահմաններն ու կարգը.

- իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման սահմանները:

Սահմանելով մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումների չափանիշները, սկզբունքները, հիմքերը և նպատակները (պայմանները)՝ Սահմանադրությունն այդպիսով պաշտպանում է մարդուն և նրա իրավունքները պետության կամ սահմանափակման գործողություններից, քանզի սահմանափակում է պետական իշխանության՝ անձի իրավունքների ու ազատությունների, նրա ազատության ոլորտի նկատմամբ ոտնձգելու հնարավորությունը:

Ինչպես նշում է Գ. Հարությունյանը, երկեստային համարելով այլոց իրավունքների և բնականոն համակեցության երաշխավորումը որպես մարդու իրավունքների սահմանափակման գլխավոր և միակ չափանիշ՝ տարաբնույթ սկզբունքները, պայմանները և հիմքերը կոչված են նրան, թե ինչպես ապահովել և երաշխավորել, որպեսզի այդ չափանիշից շեղում չլինի: Ուստի պետության միջամտությունը, որը դրսևորվում է մարդու որոշ իրավունքների սահմանափակման միջոցով, պետք է միանշանակ ուղղորդվի այն սկզբունքներով (ոսկյա կանոններով), որոնք բխում են բուն սահմանափակման բնույթից, դրա հիմքերից և հանգամանքներից: Սրայն այդ սկզբունքները պահպանելու դեպքում կարելի է խոսել սահմանափակումների «ճշտության» մասին: Այդ սկզբունքներն են համաչափությունը, օրինականությունը և իրավունքի էության սահմանափակման արգելքը (իրավունքի էության անխախտելիությունը): Նշված սկզբունքների կիրառումը նշանակում է, որ սահմանափակումները կարող են կատարվել միայն օրենքով, հանուն Սահմանադրությամբ նախատեսված

և ժողովրդավարական հասարակության համար անհրաժեշտ իրավաչափ նպատակի, ինչպես նաև սահմանափակման հետևանքով իրավունքը չպետք է գրկվի իր բովանդակությունից, չպետք է վտանգվի իրավունքի գոյությունը և աղավաղվի դրա էությունը⁷:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ըստ սահմանադրական արդարադատության միջազգային պրակտիկայի՝ պետությունը կարող է սահմանափակել իրավունքը, եթե սահմանափակումն արդարացված է այլ իրավունքների պաշտպանությամբ կամ որևէ այլ սահմանափակման արժեքի պաշտպանությամբ, կամ սահմանադրական նպատակով, եթե պաշտպանությունը կամ նպատակի ձեռքբերումը չի կարող իրականացվել որևէ այլ միջոցով՝ ելնելով իրավունքի գերակայության սկզբունքից⁸:

Համաչափության սկզբունքը բնավ օտարածին չէ ՀՀ իրավակարգի համար: Այն ևս իրավական պետության (ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդված) կարևորագույն տարրերից մեկն է: Թեև Սահմանադրությունը համաչափության սկզբունքը շեշտակի չի սահմանում, այնուամենայնիվ այն բավականին պարզ արտահայտված է 43-րդ հոդվածի 1-ին մասում: Այս հոդվածը պահանջում է, որ մարդու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակվեն միայն որոշակի նախադրյալների առկայության դեպքում՝ նախ՝ միայն Ազգային ժողովի կողմից ընդունված օրենքով, և երկրորդ՝ միայն այն դեպքերում, երբ իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումն «անհրաժեշտ է» հանրության հատկապես կարևոր արժեքների և բարիքների համար: Այսպիսով պետական կամ վարչական մարմիններն իրավունք չունեն մարդու և քաղաքացու ազատությունները սահմանափակել հենց այնպես և միայն այն պատրվակով, որ դա նպատակահարմար են համարում: Այդպիսի սահմանափակումը կհակասեր նաև պետության մեջ մարդու արժանապատվության գերակայության մասին հիմնարար նորմին: Չափավորության սկզբունքն իր մեջ

բովանդակում է մի այլ իրավական միտք և՛ մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը ոչ մի դեպքում չի կարող կանոն լինել, այն պետք է միշտ բացառություն լինի և որակյալ արդարացման հիման վրա կատարվի:

Փաստորեն, իրավունքի ու ազատության սահմանափակման համաչափությունը ենթադրում է համապատասխանություն այն սահմանադրորեն ճանաչվող նպատակներին, որոնց հասնելու համար սահմանվում է սահմանափակում, որպեսզի չաղավաղվի այս կամ այն իրավունքի էությունը, դրա իրականացումը չդրվի կախման մեջ իրավունքը կիրառողի որոշումից՝ դրանով իսկ թույլատրելով իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց կամայականությունը՝ դժվարացնելով կամ բացառելով քաղաքացիների և կազմակերպությունների պաշտպանությունը շարաշահումներից⁹:

Այս սկզբունքի համաձայն՝ օրենքը կարող է նախատեսել մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների միայն այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք համապատասխանում են Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներին և պիտանի, անհրաժեշտ ու չափավոր են դրանց հասնելու համար:

Այսպիսով, պետությունը, իրականացնելով ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ապահովումը, պաշտպանումը և պահպանումը,

իրավունք ունի սահմանափակել դրանք, սակայն սահմանափակումները պետք է լինեն իրավաչափ, իսկ սահմանափակումը կարող է լինել իրավաչափ, եթե իրականացվում է օրենքով, Սահմանադրությամբ նախատեսված նպատակներին հասնելու համար, համաչափ է այդ նպատակներին և չի խաթարում սահմանափակվող իրավունքի կամ ազատության էությունը՝ ապահովելով իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքների, ժողովրդավարական հասարակության և պետության շահերի միջև պատշաճ հավասարակշռությունը:

Հողվածի մեջ ներկայացվող դրույթները վկայում են այն մասին, որ պետությունը, իրականացնելով ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ապահովումը, պաշտպանումը և պահպանումը, իրավունք ունի սահմանափակել դրանք, սակայն սահմանափակումները պետք է լինեն իրավաչափ, իսկ սահմանափակումը կարող է լինել իրավաչափ, եթե իրականացվում է օրենքով, Սահմանադրությամբ նախատեսված նպատակներին հասնելու համար, համաչափ է այդ նպատակներին և չի խաթարում սահմանափակվող իրավունքի կամ ազատության էությունը՝ ապահովելով իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքների, ժողովրդավարական հասարակության և պետության շահերի միջև պատշաճ հավասարակշռությունը:

1. **Лукашева Е. А.** Права человека в России в условиях глобализации. - В кн.: Право и права человека в условиях глобализации. М., 2006, с. 8-9; **Ворломова Н. В.** Права человека как предмет юридической интерпретации. - «Государство и право», 2009, N2, с. 24-25; Права человека: итоги века, тенденции, перспективы. - «Государство и право», 2001, N5, с. 89-100.
2. **Հարությունյան Գ. Գ.** Սահմանադրական մշակույթ, պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները. Երևան, Նժար, 2005, 404 էջ:
3. **Պարսյան Վ., Թովմայան Հ.** Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության փոփոխությունները /համառոտ պարզաբանումներ/, Երևան, 2005թ., 64-68 էջեր:
4. **Новикова М. В.** Сущность конституционных ограничений правового статуса личности //Конституционное и муниципальное право. 2005, N9.
5. **Маргузов Н. И., Малько А. В.** Теория государ-

ства и права: Учебник. М., Юристь, 2002, с. 459.
6. **Савук В. А.** Инструментальная теория права в юридической науке //Современное государство и право. Вопросы теории и истории. Владивосток. 1992, с. 20.
7. **Հարությունյան Գ. Գ.** Սահմանադրական մշակույթ, պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները, Երևան, Նժար, 2005, էջ 188-190:
8. Критерии ограничения прав человека в практике конституционного правосудия, доклад Г. Г. Арутюняна на Конференции европейских конституционных судов. Никосия, май 2005г.
9. Постатейный комментарий к Конституции Российской Федерации /Под общ. ред. В.Д. Карповича. М., Юрайт, Новая правовая культура, 2002, с. 959.

04-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՈՍՏՈՍԿԱՆ
Իշխանութուն

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության թեկնածու*

**ՀՍԿՈՂ ԵՎ ՀՍԿՎՈՂ ԿՈՐԴՈՐԱՅԻԱՆԵՐԸ
ԵՎ ԴՐԱՆՅ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Քաղաքացիական օրենսգրքի 75-րդ և 76-րդ հոդվածներն ընկերություններին և ընկերակցություններին հնարավորություն են ընձեռում քաղաքացիական շրջանառությունում հանդես գալ ինչպես առանձին, այնպես էլ այլ ընկերություններում մասնակցության ձևով: Ընկերությունները, որոնցում այլ ընկերությունները և ընկերակցություններն ունեն որոշակի մասնակցություն, անվանվում են դուստր¹ կամ կախյալ տնտեսական ընկերություններ: Դուստր կամ կախյալ ընկերությունները քաղաքացիական շրջանառության մեջ հանդես են գալիս ոչ միայն որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտներ, այլև տնտեսապես փոխկապված իրավաբանական անձանց միջև առաջացող ենթակայության վրա հիմնված փոխհարաբերությունների սուբյեկտներ²: Հարկ ենք համարում նշել, որ դուստր կամ կախյալ ընկերություններն իրավաբանական անձի ինքնուրույն կազմակերպարարական ձևեր չեն հանդիսանում³, այլ այս հասկացությունների ներդրումը նպատակ է հետապնդում պաշտպանել ինքնավար կամ քարտհայտելու հնարավորությունից զրկված ընկերության, դրա պարտատերերի և մասնակիցների շահերը: Ըստ էության, օրենսդիրը դուստր և կախյալ ընկերություններին չի դիտարկում որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների լիովին ինքնուրույն սուբյեկտ⁴:

Ընկերությունը համարվում է դուստր, եթե այլ (հիմնական) ընկերություն կամ ընկերակցություն նրա կանոնադրական կապիտալում իր գերակշռող մասնակցության ուժով կամ իրենց միջև կնքված պայմանագրին համապատասխան կամ այլ՝ օրենքով չարգելված ձևով հնարավորություն ունի կանխորոշել այդ ընկե-

րության որոշումները:

Դուստր առևտրային ընկերությունը կախվածության մեջ կարող է գտնվել ինչպես այլ տնտեսական ընկերություններից, այնպես էլ ընկերակցություններից⁵: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում որպես դուստր տնտեսական ընկերություններ կարող են հանդես գալ բաժնետիրական, սահմանափակ և լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունները: Իսկ դուստր ընկերության հանդեպ որպես հիմնական կարող են հանդես գալ ինչպես բոլոր տեսակի տնտեսական ընկերությունները, այնպես էլ ընկերակցությունները:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, հետևելով օրենսգրքին, բաժնետիրական ընկերություններին իրավունք է տալիս ունենալ իրավաբանական անձի կարգավիճակով դուստր և կախյալ տնտեսական ընկերություններ, միաժամանակ՝ հանդիսանալ դուստր կամ կախյալ ընկերություն:

Եթե համեմատենք Օրենսգրքի 75-րդ հոդվածը և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, ապա կնկատենք, որ Օրենքը, ի տարբերություն Օրենսգրքի վերը նշված նորմի, հնարավորություն է տալիս ընկերությունը դուստր համարել նաև այն դեպքում, երբ հիմնական ընկերությունը կամ ընկերակցությունը, բացի նրանից, որ դուստր ընկերության որոշումները կարող է կանխորոշել կանոնադրական կապիտալում իր գերակշռող մասնակցության ուժով կամ նրանց միջև կնքված պայմանագրով, հնարավորություն ունի դուստր ընկերության որոշումների կայացման վրա ազդել նաև օրենքով չարգելված այլ ձևերով:

Այսպիսով, որպեսզի ընկերությունը

հիմնական ընկերության կամ ընկերակցության հանդեպ ճանաչվի դուստր, հիմնական ընկերությունը (ընկերակցությունը) պետք է կարողանա կանխորոշել դուստր ընկերության որոշումները.

- կանոնադրական կապիտալում իր գերակշռող մասնակցության ուժով.

- իրենց միջև կնքված պայմանագրին համապատասխան.

- օրենքով չարգելված այլ ձևով:

Կանոնադրական կապիտալում գերակշռող մասնակցության ուժով դուստր ընկերության որոշումները կանխորոշելու վերաբերյալ օրենքի դրույթը տարատեսակ մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս: Թե Քաղաքացիական օրենսգիրքը և թե «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքը հստակ չեն սահմանում կանոնադրական կապիտալում ունեցած բաժնեմասի այն քանակը, որը կարող է դիտվել որպես գերակշռող և ազդել ընկերության կողմից կայացվող որոշումների վրա⁶:

Գործնականում ընկերությունն իր կանոնադրական կապիտալում մեկ այլ ընկերության (ընկերակցության) ունեցած միևնույն մասնակցության պայմաններում տվյալ ընկերության (ընկերակցության) հանդեպ մի դեպքում կարող է դիտվել որպես դուստր, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ ոչ: Օրինակ, եթե դուստր ընկերությունը բաժնետիրական ընկերություն է, ապա կախված այն հանգամանքից, թե ինչպիսի հարց է քննարկվում, տվյալ ընկերության կողմից տեղաբաշխված և մեկ այլ ընկերությանը (ընկերակցությանը) պատկանող բաժնետոմսերի քանակը մի դեպքում կարող է կանխորոշել կոնկրետ որոշման կայացում, իսկ մեկ այլ դեպքում՝ ոչ: Մասնավորապես, Օրենքով բաժնետերերն ընկերության համար էական նշանակություն ունեցող գրեթե բոլոր որոշումները կայացնում են քվեարկությանը ներկա տեղաբաշխված քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի ձայների 3/4-ով (քվորումն ապահովված է համարվում, եթե քվեարկությանը ներկա է տեղաբաշխված քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատերերի կեսից ավելին): Այս պայմաններում, որպեսզի

կայացված որոշումը համարվի կանխորոշված հիմնական ընկերության (ընկերակցության) կողմից, անհրաժեշտ է, որ այն ունենա կամ ընկերության քվեարկող բաժնետոմսերի 75 տոկոսը, կամ եթե ժողովին ներկա է բաժնետերերի 51 տոկոսը, ապա ներկա գտնվողների ձայների 37.5 տոկոսը: Իսկ որոշ խոշոր բաժնետիրական ընկերություններում, որոնցում առկա են մեծ թվով բաժնետերեր, ընկերությունը հսկողության տակ պահելու համար բավական է տվյալ ընկերության բաժնետոմսերի 5-10 տոկոսին տիրապետելը⁷:

Ընկերությունների միջև հիմնական և դուստր հարաբերությունների առաջացման երկրորդ պայմանն այն է, որ հիմնական ընկերությունը (ընկերակցությունը) կարող է ներագդել դուստր ընկերության որոշումների կայացման վրա՝ իրենց միջև կնքված պայմանագրի հիման վրա: Ինչպես քաղաքացիական օրենսգիրքը, այնպես էլ Օրենքը չեն հստակեցնում այն հարցը, թե տնտեսական ընկերությունները և ընկերակցություններն այլ ընկերությունների հետ ինչպիսի պայմանագրեր պետք է կնքեն, որոնք նրանց միջև կարող են հիմնական և դուստր ընկերությունների փոխհարաբերություններ առաջացնել⁸: Քաղաքացիական օրենսգիրքը քաղաքացիական պայմանագրերի սպառիչ ցանկը չի տալիս, ուստի ենթադրվում է, որ կարող է կնքվել օրենքին չհակասող ցանկացած պայմանագիր, որի հիման վրա կողմերից մեկը կկարողանա կանխորոշել մյուսի կողմից կայացվող որոշումները:

Ընկերությունների միջև հիմնական և դուստր հարաբերությունների առաջացման երրորդ պայմանն օրենքով չարգելված այլ ձևով դուստր ընկերության որոշումների կայացման վրա ներագդելու հնարավորությունն է: Այլ ձևով հիմնական ընկերությունը դուստր ընկերության կողմից կայացվող որոշումների վրա կարող է ներագդել, օրինակ, փոխառություն տրամադրելու, դուստր ընկերության գույքը գրավ վերցնելու, իր ներկայացուցիչներին դուստր ընկերության կառավարման մարմիններում ընդգրկելու և այլ

Կորպորատիվ իրավունք

եղանակներով:

Թվարկված պայմաններից պարզ է դառնում, որ ցանկացած ընկերություն մեկ այլ ընկերության կամ ընկերակցության հանդեպ կարող է դիտվել որպես դուստր, եթե կհաստատվի վերը թվարկված պայմաններից որևէ մեկի առկայությունը:

Դուստր ընկերությունը պատասխանատվություն չի կրում հիմնական ընկերության (ընկերակցության) պարտավորությունների համար, իսկ վերջինս եթե դուստր ընկերությանը պարտադիր ցուցումներ տալու իրավունք ունի, ապա նրա հետ համապարտ պատասխանատվություն է կրում իր ցուցումների համաձայն կնքված գործարքների կատարման համար:

Հիմնական ընկերությունը (ընկերակցությունը) դուստր ընկերությանը պարտադիր ցուցումներ⁹ տալու իրավունք ունեցող է համարվում, եթե այդ իրավունքն ամրագրված է իրենց միջև կնքված պայմանագրում կամ առաջանում է օրենքով չարգելված այլ ձևով¹⁰:

Վնասները համարվում են պատճառված հիմնական ընկերության (ընկերակցության) մեղքով, եթե դրանք վրա են հասել դուստր ընկերության կողմից հիմնական ընկերության (ընկերակցության) պարտադիր ցուցումները կատարելու հետևանքով:

Հիմնական ընկերության (ընկերակցության) մեղքով դուստր ընկերության սնանկության դեպքում հիմնական ընկերությունը (ընկերակցությունը) լրացուցիչ (սուբսիդիար) պատասխանատվություն¹¹ է կրում նրա պարտքերի համար: Դուստր ընկերության սնանկությունը համարվում է առաջացած հիմնական ընկերության (ընկերակցության) մեղքով, եթե այն վրա է հասել դուստր ընկերության կողմից վերջինիս պարտադիր ցուցումները¹² կատարելու հետևանքով:

Վերը նշված դեպքերում հիմնական ընկերությունը ենթակա է պատասխանատվության, եթե նա գիտեր կամ կարող էր գիտենալ համապատասխան հետևանքների առաջացման մասին («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդված, 7-րդ

կետ)¹³:

Օրենքը, նախատեսելով դուստր ընկերության կողմից կայացվող որոշումների վրա հիմնական ընկերության (ընկերակցության) ներագրելու բոլոր հնարավորությունները, հիմնական ընկերության պատասխանատվությունն անհարկի սահմանափակել է հիմնական ընկերության կողմից դուստր ընկերությանը տրվող պարտադիր ցուցումներով՝ մոռացության մատնելով այն հանգամանքը, որ Օրենքում խոսքը վերաբերում է ոչ թե պարտադիր ցուցումներ տալու իրավասությանը, այլ դուստր ընկերության որոշումները կանխորոշելուն: Հետևաբար հիմնական ընկերության պատասխանատվությունը պետք է պայմանավորված լինի ոչ թե դուստր ընկերության կողմից հիմնական ընկերության պարտադիր ցուցումների կատարումով, այլ հիմնական ընկերության կողմից դուստր ընկերության կայացվելիք որոշումների կանխորոշմամբ:

Իսկ ինչ վերաբերում է դուստր ընկերության բաժնետերերի (մասնակիցների) իրավունքների պաշտպանությանը, ապա հարկ է նշել, որ Օրենքը բավարարվում է միայն դուստր ընկերության բաժնետերերին (մասնակիցներին) հիմնական ընկերությունից (ընկերակցությունից) վերջինիս մեղքով դուստր ընկերությանը պատճառված վնասները հատուցելու պահանջ ներկայացնելու իրավունքի տրամադրմամբ: Սակայն Օրենքի 7-րդ հոդվածի 7-րդ կետը գրեթե անհնարին է դարձնում նշված իրավունքի իրագործումը, քանի որ հիմնական ընկերության պատասխանատվությունը պայմանավորվում է այն հանգամանքով, որ կատարման համար պարտադիր ցուցումներ տալիս հիմնական ընկերությունը պետք է գիտենար կամ կարող էր գիտենալ համապատասխան հետևանքների առաջացման մասին: Այլ երկրների օրենսդրությամբ, օրինակ, դուստր ընկերությանը և դուստր ընկերության բաժնետերերին (մասնակիցներին) տրվում են իրենց իրավունքների պաշտպանության այլ հնարավորություններ, օրինակ՝ դուստր ընկերության բաժնետոմսերը հիմնական ընկերության բաժնետոմսերով փոխարկելու իրավունք¹⁴:

Ընկերությունը մեկ այլ (հիմնական) ընկերության կամ ընկերակցության նկատմամբ համարվում է կախյալ, եթե մյուս (զերակշռող, մասնակցող) ընկերությունը կամ ընկերակցությունն ունի այդ ընկերության քվեարկող բաժնետոմսերի ավելի քան 20 տոկոսը (Օրենքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ մաս)¹⁵:

Ընկերությունների (ընկերակցությունների) մասնակցությունը մեկ այլ ընկերության կապիտալում կարող է լինել այնպիսին, որ բացառվի տվյալ ընկերության (ընկերակցության) ազդեցությունը մյուսի գործերի վարման նկատմամբ: Նման մասնակցության դեպքում հիմնական ընկերությունը կախյալ ընկերության պարտավորությունների համար որևէ պատասխանատվություն չի կրում, քանի որ կախյալ ընկերությունը հիմնական ընկերության հսկողության ներքո չի գտնվում և քաղաքացիական իրավահարաբերություններում հանդես գալիս դրսևորում է իր ինքնուրույն կամքը:

Եթե ընկերությունը համարվում է դուստր կամ կախյալ մեկ այլ ընկերության նկատմամբ, որն իր հերթին դուստր կամ կախյալ է երրորդ տնտեսական ընկերության կամ ընկերակցության նկատմամբ, ապա առաջին ընկերությունը դուստր կամ կախյալ է ճանաչվում նաև երրորդի նկատմամբ: Այս սկզբունքով են կարգավորվում տնտեսական ընկերության (ընկերակցության) և դուստր կամ կախյալ ընկերության միջև հետազայում ծագող հարաբերությունները:

Տնտեսական ընկերությունը կամ ընկերակցությունը, որը ձեռք է բերել սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կանոնադրական կապիտալի կամ բաժնետիրական ընկերության քվեարկող բաժնետոմսերի ավելի քան 20 տոկոսը, պարտավոր է օրենքով սահմանված կարգով տեղեկություններ հրապարակել այդ մասին:

Օտարերկրյա պետություններում դուստր և կախյալ ընկերությունների հիմնադրումը կամ դրանցում մասնակցությունը կատարվում է այդ երկրների օրենքներին և այլ իրավական ակտերին համապատասխան, եթե ՀՀ միջազգային պայմանագրերով այլ բան նախատես-

ված չէ:

Նշված իրավահարաբերությունները կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսդրության թերությունները, ըստ էության, քաղաքացիական իրավահարաբերությունների մասնակիցներին գրկում են հիմնական ընկերությանը կամ ընկերակցությանը պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունից¹⁶, չեն նպաստում հիմնական ընկերությունների կողմից դուստր ընկերությունների գործերի վարման նկատմամբ հոգատար վերաբերմունք դրսևորելու կարևոր սկզբունքի արդյունավետ իրականացմանը:

Սեր կարծիքով, հիմնական ընկերությունը կամ ընկերակցությունը դուստր ընկերության պարտավորությունների համար պետք է պատասխանատվություն կրի ոչ միայն տրված պարտադիր կատարման ենթակա ցուցումների կատարելու արդյունքում առաջացած վնասների հատուցման հարցում, այլև իր կողմից թույլ տրված անգործության արդյունքում դուստր ընկերության կրած վնասների հատուցման համար:

Բացի այդ, գործող օրենսդրությունը չի կարգավորում դուստր ընկերության կողմից հիմնական ընկերությունում մասնակցություն ձեռք բերելու կարևորագույն հարաբերությունները: Օրինակ՝ պատկերացնենք մի իրավիճակ և այդպիսիք պրակտիկայում քիչ չեն, երբ «X» բաց բաժնետիրական ընկերությանը պատկանում են «Y» բաց բաժնետիրական ընկերության կողմից թողարկված քվեարկող բաժնետոմսերի 51 տոկոսը: Հետագայում «Y» բաց բաժնետիրական ընկերության կողմից ձեռք են բերվում «X» բաց բաժնետիրական ընկերության կողմից թողարկված քվեարկող բաժնետոմսերի 51 տոկոսը: Նման իրավիճակում խնդիր է առաջանում պարզել, թե այս երկու ընկերություններից որն է հանդիսանում դուստր և որը հիմնական, ինչպես պետք է իրականացվի քվեարկությունը բաժնետերերի ընդհանուր ժողովներում, ինչպես պետք է իրականացվի շահույթի բաշխումը և այլն: Նման իրավիճակում ընկերությունները կարող են հայտնվել գործադիր մարմնի կամ

Կորպորատիվ իրավունք

խորհրդի մեկընդմիջտ հսկողության տակ և բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի գործառույթները փաստացի դադարեն: Կամ նման գործողությունները կարող են կատարվել հիմնական ընկերության տնտեսական գործունեության արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով, օրինակ, հիմնական ընկերությունը որևէ ծրագիր իրականացնելու նպատակով կարող է թողարկել որոշակի քանակությամբ բաժնետոմսեր և դուստր ընկերությանը ստիպել ձեռք բերել այդ բաժնետոմսերը: Իրավիճակն առավել անթույլատրելի կլինի, եթե նման մասնակցությունը յուրաքանչյուրի կապիտալում կազմի 100 տոկոս: Ըստ էության, նման գործողությունների արդյունքում փաստացի տեղի է ունենում ընկերությունների միաձուլում, որի արդյունքում ոտնահարվում են փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի և ընկերությունների պարտատերերի շահերը:

Այս խնդիրը լուծելու նպատակով առաջարկում ենք՝ դուստր կամ կախյալ (հսկվող) ընկերություններին օրենքով արգելել մասնակցություն ձեռք բերել հիմնական ընկերակցության կամ ընկերության կապիտալում, իսկ այդպիսի մասնակցության դեպքում, մինչ բաժնեմասի կամ բաժնետոմսերի օտարումը, չմասնակցել դրա կառավարմանը:

Ակնհայտ է, որ գործող իրավակարգավորման պայմաններում, երբ գործարարական գործունեությունը հաճախ իրականացվում է հոլդինգների կազմում, որտեղ հիմնական ընկերությունները կանխորոշում են դուստր ընկերությունների կամքը, դուստր ընկերությունների, դուստր ընկերության փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի և նրանց պարտատերերի իրավունքների պատշաճ պաշտպանությունը չի երաշխավորվում:

Բացի այդ, գործող օրենսդրությամբ անկատարության արդյունքում ընկերությունների կողմից կայացվող որոշումները կանխորոշելու հնարավորություն ունեցող կամ պարտադիր կատարման ենթակա ցուցումներ տալու իրավունք ունեցող բազմաթիվ անձինք քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության են-

թակա չեն, օրինակ, ընկերությունների կողմից կայացվող որոշումները կարող են կանխորոշվել ոչ միայն ընկերությունների և ընկերակցությունների կողմից, այլև իրավաբանական անձանց այլ կազմակերպարարական ձևերի¹⁷ և անձանց խմբերի կամ համատեղ հանդես եկող անձանց կողմից: Նման պայմաններում հարց է առաջանում, թե ինչու դուստր ընկերության բաժնետոմսերի 100 տոկոսի սեփականատեր ոչ առևտրային ընկերությունը կամ մեկ այլ իրավաբանական անձի շղարշի տակ հանդես եկող անձանց խումբ պետք է ազատվի իր ցուցումների հիման վրա կնքված գործարքի արդյունքում ընկերության պատճառված վնասները հատուցելու պարտականությունից:

Փաստորեն, քաղաքացիական օրենսդրությունը դուստր և հիմնական ընկերության կառուցակարգից բացի, տնտեսական կախվածության այլ դեպքերում¹⁸ հիմնական իրավաբանական անձանց և/կամ անձանց խմբերին պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորություն չի նախատեսում, իսկ հիմնական տնտեսական ընկերությանը կամ ընկերակցությանը պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը հասցված է նվազագույնի:

Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է հրաժարվել դուստր և կախյալ ընկերությունների ինստիտուտից և քաղաքացիական օրենսդրություն ներմուծել «հսկող» և «հսկվող» անձինք հասկացությունները:

Մասնավորապես, անձը համարվում է մեկ այլ իրավաբանական անձին հսկող, եթե ուղղակիորեն կամ անուղղակի (երրորդ անձանց միջոցով), ինքնուրույն կամ իր հետ փոխկապակցված (աֆֆիլիացված) անձանց հետ միասին հնարավորություն ունի կանխորոշել այդ իրավաբանական անձի գործողությունները (որոշումները): Եթե այլ բան ապացուցված չէ, իրավաբանական անձը պետք է համարվի մեկ այլ իրավաբանական անձի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող:

- նրա կանոնադրական կապիտալում ուղղակի կամ անուղղակի ունեցած գերակշիռ մասնակցության ուժով,

- պայմանագրին համապատասխան,
- իրավաբանական անձին պարտադիր կատարման ենթակա ցուցումներ տալու իրավունքի ուժով,

- միանձնյա գործադիր մարմնին (կառավարող կազմակերպությանը կամ կառավարչին) և/կամ կառավարման կոլեգիալ մարմնի անդամների կեսից ավելիին ընտրելու (նշանակելու) հնարավորության ուժով:

Դժվար չէ նկատել, որ վերը նշված հսկողություն սահմանելու հիմքերը համընկնում են դուստր կամ կախյալ ընկերության գործող օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերի հետ: Ավելին, կանոնադրական կապիտալում անուղղակի մասնակցության ինստիտուտի, կառավարման մարմինների կեսից ավելիին ընտրելու կամ նշանակելու հնարավորության ամրագրմամբ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցներին հնարավորություն է ընձեռվում ընկերությունների կառավարման գործում էական դերակատարություն ունեցող բոլոր անձանց բերել պատասխանատվության դաշտ: Օտարերկրյա տեսաբանների մոտ այս եղանակով պատասխանատվության ենթարկումը կոչվում է «կորպորատիվ դիմակի կամ քողի հեռացում» (“lifting the veils”, “piercing the veils of incorporation”)¹⁹:

Ինչպես արդեն նշեցինք, իրավաբանական անձի նկատմամբ հսկողությունը կարող է իրականացվել ինչպես մեկ անձի, այնպես էլ երկու կամ ավելի անձանց կողմից, ուղղակի ձևով կամ անուղղակի՝ այլ անձանց միջոցով: Հսկվողի դերում ևս կարող է հանդես գալ ինչպես մեկ իրավաբանական անձ, այնպես էլ երկու կամ ավելի իրավաբանական անձինք: Այն դեպքում, երբ որպես հսկող հանդես են գալիս երկու կամ ավելի իրավաբանական անձինք, ապա նման իրավիճակում մենք գործ ունենք «համատեղ հսկողության» հետ: Իսկ երբ որպես հսկող հանդես են գալիս երկու կամ ավելի իրավաբանական անձինք, ապա նման իրավիճակում մենք գործ ունենք «համատեղ հսկվողների» հետ:

Կարծում ենք, որ վերը նշված հասկացություններն ընդունելի համարվելու և

օրենսդրության մեջ համապատասխան փոփոխություններ կատարելու պարագայում «հսկող» և «հսկվող» անձ հասկացություններն առավել արդյունավետ ձևով կփոխարինեն գործող օրենսդրությամբ նախատեսված «հիմնական», «դուստր» և «կախյալ» ընկերություններ հասկացությունները: Նման մտտեցման անհերքելի առավելությունն այն է, որ այդպիսով հնարավոր կլինի հսկող ճանաչել ոչ միայն տնտեսական ընկերություններին կամ ընկերակցություններին, այլև կազմակերպատիրական այլ ձևեր ունեցող իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական անձանց:

Կարծում ենք, որ քաղաքացիական օրենսգրքում հսկող անձի հասկացության ներդրման դեպքում նրանց պատասխանատվության հիմքերը և սկզբունքները ևս հստակեցման կարիք կունեն: Պարտատերերի և փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի կամ մասնակիցների շահերից կրխի, որպեսզի հսկվող իրավաբանական անձի պարտավորությունների համար սահմանվի հսկող անձի համապարտ պատասխանատվությունը²⁰, եթե դրանք ծագել են հսկվող անձի գործողությունների կամ անգործության հետևանքով հետևյալ հիմքերի առկայության դեպքում.

- այդ գործողությունները կատարվել կամ անգործությունը թույլ է տրվել հսկող անձի ցուցումները կատարելու հետևանքով.

- գործողությունների (անգործությունը) կատարումն ուղղված է հսկող անձի պատասխանատվության սահմանափակմանը, որը նա կկրեր, եթե այդպիսիք կատարեր անձամբ: Միաժամանակ այդ գործողություններով (անգործությամբ) պետք է վնաս պատճառվի հսկվողին կամ այլ անձի.

- հսկող անձը պարտավոր էր կանխել հսկվողի կողմից որոշակի գործողություններ (անգործություն) կատարելու արդյունքում երրորդ անձանց վնաս պատճառելը, սակայն չի կատարել:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ գտնում ենք, որ առաջարկվող ինստիտուտի ներդրումը կնվազեցնի կորպորատիվ իրավահարաբերություններում հսկող անձանց կող-

Կորպորատիվ իրավունք

մից իրավունքի չարաշահման հնարավորությունը, հսկվող իրավաբանական անձին, դրա բաժնետերերին և պարտատերերին հնարավորություն կտա հսկվողի

քողի տակ գործող իրական պատասխանատուներին ենթարկել քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության:

1. Կարծում ենք, որ գործող իրավակարգավորման պայմաններում «գրասր ընկերություն» հասկացությունը նույնական է գրականության մեջ օգտագործվող «հոլդինգային ընկերություն» հասկացության հետ: Կորպորատիվ իրավաբանաբանությունը կարգավորող օրենսդրությունը հոլդինգային ընկերության հասկացությունը չի բանաձևում, այլ դրանց գոյության մասին մենք տեղեկանում ենք «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 67-րդ հոդվածից, որում որպես բաժնետերերի ընդհանուր ժողովի իրավասություն դուստր և կախյալ ընկերությունների տեղեկման և դրանցում մասնակցության իրավունքի հետ մեկտեղ նշված է հոլդինգային ընկերությունների հիմնադրման և հոլդինգային ընկերություններում մասնակցության մասին որոշում կայացնելու ժողովի իրավասությունը: Կարծում ենք, նման անորոշ նորմի գոյությունը հանդիսանում է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի բերություններից մեկը, որը, կորպորատիվ իրավաբանաբանությունների որոշակիություն հարորդելու կնատառումներից ելնելով, անհրաժեշտ է շուտափույթ վերացնել:

2. **Звездина Т.М.** Правовое положение дочернего и зависимого хозяйственных обществ // Правовое положение субъектов предпринимательской деятельности. Екатеринбург, 2002, с. 87.

3. Гражданское право, Учебник /под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого/. М., 2005, с. 151-189.

4. **Гушин В.В., Порошкина Ю.О., Сердюк Е.Б.** Корпоративное право. М., 2006, с. 179.

5. Комментарий к федеральному закону об акционерных обществах. изд-во «Юринформцентр». М., 2002, с. 51.

6. Օրինակ 1996 ապրիլի 30-ին ընդունված «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ նախկին օրենքի 7-րդ հոդված 2-րդ կետում փորձ էր կատարվել թվային առումով ամրագրել գերակշռող մասնակցության չափը և որպես այդպիսին դիտվում էր հիմնական ընկերության կողմից դուստր ընկերության ձայնի իրավունք տվող բաժնետոմսերի կեսից ավելին տնօրինելը, որից հետագայում հրաժարվելը, մեր կարծիքով, արդարացված է:

7. Гражданское право. Т.1. 2-е издание. Изд-во «БЕК». М., 1998, с. 240.

8. Որպես այդպիսին կարելի է նշել, օրինակ, ֆրանչայզինգի պայմանագիրը:

9. Քաղաքացիական օրենսգրքում ցուցումների հետ միասին որպես անհրաժեշտ պայման «պարտադիր» արտահայտությունն օգտագործելն արդարացված չէ և անհարկի սահմանափակում է հիմնական ընկերությանը պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը: Կարծում ենք, որ եթե դուստր ընկերությունը (վերահսկող անձը) տալիս է ցուցումներ և այդ փաստն ապացուցված է, ապա տրամաբանական է, որ դուստր ընկերությունը (վերահսկվող իրավաբանական անձը) պետք է դրանք կատարի: «Պարտադիր» բառն օրենսգրքից և այլ օրենքներից պետք է հանել, ինչը կազատի ցուցումների պարտադիր լինելու փաստն ապացուցելու պարտականությունից և գործնականում նշված ինստիտուտը կդարձնի կիրառելի:

10. «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 4-րդ կետը, ըստ էության, հակասում է Քաղաքացիական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 3-րդ կետին, մասնավորապես, Քաղաքացիական օրենսգրքից ցուցումներ տալու իրավունքը պայմանավորում է բացառապես դուստր ընկերության հետ կնքված պայմանագրով, իսկ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի վերը նշված նորմն օրենսգրքով նախատեսված պայմանին ավելացրել է նաև «օրենքով չարգելված այլ ձևով» ցուցումներ տալու հնարավորությունը և: Այստեղից հարց է ծագում, եթե սահմանափակ պատասխանատ-

վությամբ ընկերությունը որպես դուստր հանդես է գալիս ընկերակցության հանդեպ, ապա այս իրավիճակում կիրառելի պիտի լինի Քաղաքացիական օրենսգրքը, իսկ եթե որպես հիմնական հանդես է գալիս բաժնետիրական ընկերությունը, ապա պիտի կիրառվի «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի անբարենպաստ նորմը: Կարծում ենք, որ Քաղաքացիական օրենսգրքի և բաժնետիրական օրենսդրության միջև նման հակասություններն օրենսդրության միասնական կիրառման հարցում լուրջ խոչընդոտներ են ստեղծում և Քաղաքացիական օրենսգրքի ու «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի նորմերի ներդաշնակեցումը մեծապես կնպաստի կորպորատիվ իրավաբանաբանությունների արդյունավետ կիրառմանը:

11. Գտնում ենք, որ սնանկության դեպքում ևս հիմնական ընկերությունը պետք է կրի համապարտ, այլ ոչ թե լրացուցիչ պատասխանատվություն:

12. **Шиткина И. С.** О проблеме «обязательных указаний» основного общества дочернему. — В сб. статей: Правовое регулирование предпринимательской деятельности в условиях рыночной экономики / Отв. ред. Е. П. Губин, Е. Б. Латус. М., Юрист, 2008.

13. Այս նորմը ևս հակասում է Քաղաքացիական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 4-րդ կետին և անհարկի սահմանափակում է հիմնական ընկերության պատասխանատվությունը մեղքի ձևերից դիտավորության առկայությամբ, այնինչ Քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրում է ուղղակիորեն այլ կանոն, մասնավորապես, սահմանում է, որ վնասները հիմնական ընկերության կամ ընկերակցության մեղքով պատճանոված են համարվում, եթե դրանք վրա են հասել դուստր ընկերության կողմից հիմնական ընկերության կամ ընկերակցության պարտադիր ցուցումները կատարելու հետևանքով: Այսինքն՝ այստեղ որևէ նշանակություն չունի ցուցումներ տվող անձի հետևանքների մասին գիտենալը կամ գիտենալ կարողանալը:

14. Германское право. Часть 2. Торговое уложение и другие законы. М., 1994, с. 276.

15. Մեզ համար անհասկանալի և անընդունելի է Քաղաքացիական օրենսգրքում և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում կախյալ ընկերության ինստիտուտի նախատեսումը, ինստիտուտ, որը որևէ գործնական կիրառություն և նշանակություն չունի, բացառությամբ, օրենքով սահմանված կարգով, սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության կանոնադրական կապիտալի կամ բաժնետիրական ընկերության թվարկող բաժնետոմսերի ավելի քան 20 տոկոսը ձեռք բերելու մասին տեղեկություններ հրապարակելու ձևական պահանջը: Իսկ օրենքով ներկայումս նման կարգ սահմանված չէ:

16. Ավանդը հիմնավորվում է նաև նրանով, որ Հայաստանի Հանրապետության դատարաններում դուստր և հիմնական ընկերություններին վերաբերող գործեր մինչ օրս չեն քննվել:

17. Օրինակ՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ կետի 2-րդ մասին ոչ առևտրային կազմակերպություններին իրավունք է տալիս ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու համար ստեղծել տնտեսական ընկերություններ կամ լինել նրանց անդամ:

18. Բացառությամբ սնանկության գործընթացի կիրառման հնարավորություն ունեցող իրավաբանական անձանց հետ կապված իրավիճակների:

19. **Andrew Hicks, S. H. Goo.** Cases and Materials on Company Law. 6th edition. Oxford New York, 2008, p. 106-108.

20. Վերահսկող անձանց հետ մեկտեղ համապարտ պատասխանատվություն պետք է սահմանել նաև այն անձանց համար, որոնց միջոցով կամ որոնց հետ համատեղ այդ անձն իրականացրել է վերահսկողություն:

ԳՈՐԾԸ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԴԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՓՈԻԼԻ

ՎԵՐԱԿԱՆԳԵՄԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Յուրաքանչյուր իրավական պետության համար առաջնային նշանակություն ունի մարդու և քաղաքացու իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Անժխտելի է այն իրողությունը, որ իրավունքների և ազատությունների ներպետական իրավական պաշտպանության միջոցների շարքում գլխավորը և առաջնայինն իրավացիորեն համարվում է դատական պաշտպանությունը:

Հայաստանի Հանրապետության (այսուհետ նաև՝ ՀՀ) Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք:

Վերոնշյալ դրույթների միասնականությունը կազմում է դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների բովանդակությունը՝ միաժամանակ կանխորոշելով նաև քաղաքացիական գործերի քննության հիմնական սկզբունքների գոյությունը (օրինակ՝ դատարանի անկախության և միայն օրենքին ենթարկվելու, գործերի քննության հրապարակայնության, կողմերի իրավահավասարության

և այլն): Այս սկզբունքների իրացումն իրենց հերթին ապահովում է Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող քաղաքացիական դատավարության ժողովրդավար բնույթը:

ՀՀ-ում դատական պաշտպանության իրավունքը և արդար դատաքննության իրավունքը ճանաչվում և երաշխավորվում են միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերին և սկզբունքներին համապատասխան:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետությունը 2002 թվականի մարտի 20-ին վավերացրեց «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական կոնվենցիա):

Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը՝ «Արդար դատաքննության իրավունք» վերտառությամբ, սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) իր նախադեպային պրակտիկայում արձանագրել է, որ Եվրոպական կոնվենցիան կոչված է ապահովելու ոչ թե իրավունքի տեսական առկայությունը, այլ դրա պրակտիկ կիրառությունը և արդյունավետությունը՝:

Միաժամանակ Եվրոպական դատարանը տեսակետ է արտահայտել այն մասին, որ Եվրոպական կոնվենցիային անդամակցող պետությունները ոչ միայն

Քաղաքացիական դատավարութիւն

պետք է ամրագրեն քաղաքացիական իրավունքների դատական պաշտպանության իրավունքը, այլև պետք է ապահովեն այդ իրավունքի իրականացման իրական հնարավորությունը:

Սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության գլխավոր նախապայմանն ամենից առաջ պետության՝ յուրաքանչյուր խախտված իրավունք որոշակի ընթացակարգի միջոցով վերականգնելու պարտականությունն է: Եթե բացակայում է իրավունքների պաշտպանության և վերականգնման արդյունավետ ընթացակարգը, ապա օրենսդրությամբ ամրագրված ցանկացած այլ իրավունք հռչակագրային դրույթ է դառնում²:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ ՀՀ-ում ընթացող դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլում խնդիր դրվեց ներպետական օրենսդրությունը համապատասխանեցնել Եվրոպական կոնվենցիայի և կից արձանագրությունների պահանջներին, իսկ դատական պրակտիկան ներդաշնակ դարձնել Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Մասնավորապես, անհրաժեշտ էր սահմանել գործերի քննության՝ միջազգային չափանիշներին համապատասխանող կառուցակարգեր, որոնք կապահովեին դատական պաշտպանության, արդար դատաքննության, արդյունավետ միջոցներով իրավունքի պաշտպանություն ստանալու սահմանադրական և միջազգային-իրավական հանրաճանաչ իրավունքների իրականացումը, կնպաստեին քաղաքացիական արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը:

Որպես այդպիսի կառուցակարգ 2007թ. ՀՀ դատական օրենսգրքի³ ընդունման և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում կատարված լրացումների և փոփոխությունների⁴ արդյունքում ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում օրենսդրորեն ամրագրվեց գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլը⁵:

Հարկ է նշել, որ գործը դատաքննության նախապատրաստելը դատավարական մոր ինստիտուտ չէր Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության համակարգում, քանի որ դեռևս 04.06.1964 թվականին ընդունված ՀՍՍՀ

քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում էր քաղաքացիական գործերը դատական քննության նախապատրաստելը որպես քաղաքացիական դատավարության ինքնուրույն և պարտադիր փուլ (գլուխ 14, 140-142-րդ հոդվածներ): Մինչդեռ 17.06.1998 թվականին ընդունված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքն ընդունման և գործողության բավականին երկարատև ժամանակահատվածում գործը դատաքննության նախապատրաստելու ընթացակարգ չէր նախատեսում: Օրենսդիրը բավարարվել էր միայն նախապատրաստական որոշ գործողություններ օրենսգրքի առանձին գլուխներում ամրագրելով: Մասնավորապես, ԲԴՕ-ի 93-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը պատասխանողին պատշաճ ձևով ուղարկում է հայցադիմումի և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները, ԲԴՕ-ի 95-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատասխանողը, մինչև գործի քննությունը, իրավունք ունի դատարան և գործին մասնակցող այլ անձանց պատասխան ուղարկել հայցադիմումի վերաբերյալ՝ դրան կցելով հայցի դեմ իր առարկությունները հաստատող փաստաթղթեր, ԲԴՕ-ի 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցվորի միջնորդությամբ դատարանը դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության (այսուհետ՝ հարկադիր կատարման ծառայություն) միջոցով հայտարարում է պատասխանողի և (կամ) նրա գույքի հետախուզում և այլն: Ավելին, «մոռանալով», որ գործի նախապատրաստման փուլ նախատեսված չէ՞, ԲԴՕ-ի 31-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ դատարանը, գործի նախապատրաստման կամ քննության ժամանակ, պարզելով, որ հայցը հարուցվել է ոչ այն անձի կողմից, որին պատկանում է պահանջի իրավունքը կամ ոչ այն անձի դեմ, ով պետք է պատասխանի այդ հայցով, կարող է հայցվորի համաձայնությամբ թույլ տալ, որ նա կամ պատասխանողը փոխարինվեն պատշաճ հայցվորով կամ պատասխանողով:

Որպես գործը դատաքննության նախապատրաստելու ինստիտուտից հրաժարվելու հետևանք, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը չէր պարտավորեցնում կողմերին մինչև դատաքննու-

թյունը բացահատել իրենց դիրքորոշումը և այն հաստատող ապացույցները: Մասնավորապես, հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելը դիտարկվում էր որպես պատասխանողի իրավունք: Հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու ինստիտուտի մասին խոսելիս Ե.Գ. Գոյդենկոն նշում է, որ այն իրավիճակը, երբ պատասխան ներկայացնելը հանդիսանում է ոչ թե պատասխանողի պարտականություն, այլ իրավունք, խախտում է կողմերի դատավարական իրավահավասարության սկզբունքը, քանի որ պատասխանողին միշտ ուղարկվում են հայցադիմումի և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները և նա ունենում է հայցի դեմ պաշտպանվելու համար նախապես պատրաստվելու հնարավորություն, իսկ հայցվորը հաճախ անտեղյակ է մնում այն հանգամանքներից և ապացույցներից, որոնք պատասխանողը գործի հետագա դատաքննության ընթացքում դնում էր իր առարկությունների հիմքում⁷:

Նման իրավակարգավորման արդյունքում ապացուցողական նշանակություն ունեցող նյութերը դատարան և գործին մասնակցող անձանց էին ներկայացվում դատավարության ողջ ընթացքում՝ ընդհուպ մինչև գործով դատաքննությունն ավարտելու պահը, իսկ դա ոչ միայն անբարենպաստ դրության մեջ էր դնում հակառակ կողմերին, ովքեր գրկվում էին իրենց հակափաստարկները մշակելու և դրանք հաստատող ապացույցները հայթայթելու և դատարան ներկայացնելու հնարավորությունից, այլ նաև խոչընդոտում էր դատավարության կանոնավոր ընթացքին: Մասնավորապես, շատ հաճախ դատաքննության փուլում պարզվում էր գործի վարույթին նոր անձանց ներգրավելու, նոր ապացույցներ ներկայացնելու կամ դատավարության ոչ պատշաճ կողմին փոխարինելու անհրաժեշտությունը, ինչն անխուսափելիորեն հանգեցնում էր գործի քննության հետաձգմանը, մինչդեռ գործը դատաքննության նախապատրաստելու պարագայում հնարավոր կլիներ կանխել նման բացասական հետևանքները: Բացի այդ, գործը դատաքննության կանոնավոր կերպով չնախապատրաստելը բերում էր նաև վեճի սխալ լուծման, ինչն էլ իր հերթին՝ գործով կայացված դատական ակտի բեկանմանը:

Ինչպես հիմնավորվում է իրավաբանական գրականությունում, գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի նպատակը գործի ժամանակին քննության և ճիշտ լուծման ապահովումն է: Հետևաբար գործը դատաքննության նախապատրաստելու ինստիտուտից հրաժարվելու պայմաններում ՔԴՕ-ի բավականին երկարատև պրակտիկայի ընթացքում ի հայտ եկան մի շարք արատավորող երևույթներ, որոնք քաղաքացիական գործերն անընդհատ հետաձգելու, գործին մասնակցող անձանց դատավարական իրավունքները խախտելու պատճառ էին հանդիսանում, բացասաբար էին անդրադառնում վարույթի կանոնավոր զարգացման, կայացվող դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության և, վերջին հաշվով, սուբյեկտների իրավունքներն արդյունավետ միջոցներով պաշտպանելու իրավունքի իրացման և դատական իշխանության հեղինակության վրա:

Հետևաբար մի կողմից դատական պրակտիկայի թելադրանքով, մյուս կողմից՝ խախտված իրավունքների վերականգնման միջազգային չափանիշներին համապատասխանող արդյունավետ կառուցակարգ ստեղծելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված ՀՀ-ում ընթացող դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլի շրջանակներում խնդիր դրվեց կանոնակարգելու գործը պատշաճ ձևով դատաքննության նախապատրաստելու հարցը: Ընդ որում, նկատի ունենալով, որ գործը դատաքննության նախապատրաստելու ինստիտուտը նախկինում կանոնակարգված եղել է օրենսդրությամբ և բավականին երկար ժամանակ կիրառվել հայրենական դատական պրակտիկայում, կարող ենք հետևություն անել դատավարական այս ինստիտուտի վերականգնման մասին:

Գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի օրենսդրական ամրագրումն՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի և արդարադատության արդյունավետության ապահովման իրավական երաշխիքներից է հանդիսանում: Քաղաքացիական դատավարության այս փուլի նպատակը, խնդիրները և դրանց լուծմանն ուղղված միասեռ դատավարական գործո-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

դուք յունենէրն անհրաժեշտ պայմաններ են ստեղծում գործի ժամանակին և ճիշտ քննության ու լուծման համար:

Վերը նշված եզրահանգումը որոշակի պարզաբանումների կարիք ունի:

ՀՀ Սահմանադրությունն արդար դատաքննության իրավունքի բովանդակությունն ամբողջությամբ չի բացահայտում, սակայն դրանք բխում են Եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումներում պարունակվող մեկնաբանություններից, որոնք պարտադիր են ՀՀ դատարանների իրավակիրառ պրակտիկայում հետևյալ պատճառաբանությամբ⁸.

1) արդար դատաքննության իրավունքն ամրագրված է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, որը ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն է (ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդված):

2) Եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումները ևս ՀՀ իրավունքի բաղկացուցիչ մասն են, քանի որ ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հիմնավորումները (այդ թվում՝ օրենքի մեկնաբանությունները) պարտադիր են դատարանի համար նույնանման փաստական հանգամանքներով գործի քննության ժամանակ, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վերջինս ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ հիմնավորում է, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում մշակվել են այդ իրավունքի իրացման որոշակի երաշխիքներ: Մ.Ս. Երյոմենկոյի կարծիքով վերջիններս դասակարգվում են երկու խմբի՝ ակնհայտորեն արտահայտված և ենթադրվող⁹:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի մեկնաբանություններից ելնելով՝ ակնհայտորեն արտահայտված երաշխիքներ են անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննության իրավունքը, ողջամիտ ժամկետներում գործի քննության իրավունքը, հրապարակային քննության իրավունքը: Երաշխիքների երկրորդ խումբն են կազմում այն դրույթները, որոնք

ձևավորվել են Եվրոպական դատարանի դատական պրակտիկայի ընթացքում: Այդպիսի երաշխիքների թվին են դասվում արդարադատության մատչելիությունը, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքը, պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը:

Ինչպես նշում է Եվրոպական դատարանի դատավոր Լ.Լուկայդեար, Եվրոպական դատարանը մի շարք առումներով կատարելագործել է արդար դատաքննության իրավունքը՝ որպես «արդար դատաքննության» անողղակի պահանջներ ճանաչելով մի շարք երաշխիքներ և պայմաններ, որոնք Կոնվենցիայում ուղղակիորեն նշված չեն¹⁰:

Իրավաբանական գրականությունում առանձնացվում են մաս արդար դատաքննության իրավունքի օրգանական և ֆունկցիոնալ տարրերը¹¹: Արդար դատաքննության իրավունքի օրգանական տարրերն են՝ դատաքննության իրավունքը, դատարանի դիմելու իրավունքը, իրավական վստահության և դատարանի որոշումների պրոյունավետության իրավունքը, օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետներում հրապարակային դատաքննության իրավունքը, պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքը: Արդար դատաքննության իրավունքի գործառութային կամ ֆունկցիոնալ տարրերն են մրցակցային դատավարությունը և մասնակիցների իրավահավասարությունը:

Խնդիր չունենալով վերլուծել արդար դատաքննության իրավունքի օրգանական և ֆունկցիոնալ տարրերը՝ հարկ ենք համարում անդրադառնալ միայն այն տարրերին, որոնց ապահովման իրավական երաշխիքներից է գործը դատաքննության նախապատրաստելու ինստիտուտը:

Ողջամիտ ժամկետներում գործի քննության պահանջը բխում է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի և ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի բովանդակությունից:

Ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքը ենթադրում է օպտիմալ հավասարակշռություն դատավարության ընթացքի և դատական ակտի օրինակա-

նության ու հիմնավորվածության միջև¹²:

Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում բազմիցս նշել է, որ այս երաշխիքի նպատակն է դատական քննության բոլոր մասնակիցների պաշտպանությունը դատաքննության անհարկի ձգձգումներից, ինչը կարող է խափանել արդարադատության արդյունավետությունը և վստահությունը վերջինիս նկատմամբ: «Ողջամիտ ժամկետի» էությունը ենթադրում է ողջամիտ ժամկետում դատական ակտի կայացում՝ դրանով իսկ վերջ տալով անորոշությանը, որում գտնվում է այս կամ այն անձը՝ կապված նրա քաղաքացիաիրավական կարգավիճակից կամ նրան առաջադրված քրեական մեղադրանքից¹³:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ևս մի շարք գործերով կայացված որոշումների շրջանակներում արձանագրել է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է ՀՀ Մահմանադրության 19-րդ հոդվածով և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից¹⁴:

Օրենսդիրն, ամրագրելով ողջամիտ ժամկետներում գործերի քննության իրավունքը, պետք է նախատեսեր դրա ապահովման իրավական կառուցակարգեր: Որպես ողջամիտ ժամկետում գործի քննության պահանջի ապահովման իրավական երաշխիք օրենսդիրը սահմանել է, որ դատական քննությունը, որպես կանոն, պետք է ավարտվի մեկ դատական նիստով (ՀՀ դատական օրենսգրքի 16-րդ հոդված, մաս 3, ԲԴՕ 111-րդ հոդված, մաս 2):

Գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի նպատակն է ապահովել անհրաժեշտ նախադրյալներ՝ գործի քննությունը մեկ, այն էլ՝ առաջին դատական նիստում իրականացնելու համար¹⁵:

Ի.Ն. Բրանտը նշում է, որ որքան մանրամասն և ամբողջական է գործը նախապատրաստվել դատաքննության, այնքան փոքր է տարաբնույթ պատճառաբանություններով (օրինակ՝ լրացուցիչ ապացույցներ պահանջել կամ նոր անձանց դա-

տավարություն ներգրավել) գործի քննության հետաձգման հավանականությունը: Մասնավորապես, մինչ դատաքննությունը գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելը, գործին մասնակցող անձանց կազմը ճշտելը, ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը քննարկելը և ապացուցման պարտականությունը բաշխելը, ինչպես նաև՝ գործը դատաքննության նախապատրաստելուն ուղղված այլ գործողությունները կոչված են կանխել գործի քննության անհարկի ձգձգումները և ապահովել գործի քննությունը մեկ, այն էլ՝ առաջին դատական նիստում:

Հետևաբար, վստահաբար կարող ենք նշել, որ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլը ողջամիտ ժամկետներում գործերի քննության իրավունքի ապահովման իրավական կառուցակարգ է հանդիսանում:

- 1994 թվականին Եվրոպական դատարանը որպես արդար դատական քննության պայման ճանաչեց դատավորների պարտականությունը պատճառաբանելու դատական ակտերը¹⁶: Դատական ակտը համարվում է պատճառաբանված, եթե դրա բովանդակությունից հստակ երևում է իրավունքի կիրառման, գործի փաստական հանգամանքների և ապացույցների գնահատման, իրավահարաբերության որակման կապակցությամբ դատարանի դատողությունների ընթացքը և դրանցից տրամաբանորեն բխող եզրահանգումները¹⁷: Այս ընթացքը սկիզբ է առնում գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլից: Մասնավորապես, դատավարության այս փուլում, պարզելով գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները, դատարանը տալիս է վիճելի իրավահարաբերության նախնական որակումը, որոշում է գործի լուծման համար անհրաժեշտ իրավական նորմերի շրջանակը, միջանկյալ գնահատման է ենթարկում գործով ներկայացված ապացույցները: Հետևաբար, կարող ենք արձանագրել, որ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում նախադրյալներ են ստեղծվում պատճառաբանված դատական ակտ ստանալու իրավունքի իրականացման համար:

- Կողմերի հավասարության պայ-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

մաններում գործի քննության իրավունքը Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում մեկնաբանվել է կողմերի արդար հավասարակշռության իմաստով և սահմանվել է, որ յուրաքանչյուր կողմին պետք է ողջամիտ հնարավորություն ընձեռել ներկայացնել իր դիրքորոշումն այնպիսի պայմաններում, որոնք վերջինիս հակադիր կողմի նկատմամբ չեն դնի էական ոչ շահեկան պայմաններում¹⁸։ Եվրոպական դատարանը կողմերի հավասարության սկզբունքի բովանդակությունից բխեցրել է սեփական դիրքորոշումը և դրանք հիմնավորող ապացույցները ներկայացնելու հնարավորության հավասարությունը, ինչն անխզելիորեն կապվում է քաղաքացիական դատավարության մրցակցության սկզբունքի լիարժեք իրացման հետ։ Եվրոպական դատարանը պարզաբանել է, որ մրցակցության սկզբունքը «դատաքննության հիմնական երաշխիքներից մեկն է»՝ սահմանելով նաև արդար դատաքննության իրավունքի տարր հանդիսացող մրցակցության պայմաններում գործի քննության իրավունքի բովանդակության ընդհանուր գծերը։ Այսպես, Եվրոպական դատարանի վճռի համաձայն՝ մրցակցային դատավարության իրավունքը «ենթադրում է քրեական կամ քաղաքացիական վարույթում կողմերի հնարավորությունը ծանոթանալ գործին կցված բոլոր ապացույցներին ու դիտողություններին և մեկնաբանել դրանք»։ Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ արդար դատաքննության իրավունքը միաժամանակ ենթադրում է դատաքննության մրցակցային բնույթ, ինչը ենթադրում է կողմերի հնարավորությունը ինչպես քրեական, այնպես էլ՝ քաղաքացիական դատավարությունում տեղեկացված լինել տվյալ գործով ներկայացված բոլոր ապացույցների կամ առարկայացված դիտողությունների մասին և հնարավորություն ունենալ մեկնաբանել դրանք։

Ինչպես հետևում է վերոգրյալից, Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում հավասարության պայմաններում գործի քննության և մրցակցային դատավարության պահանջները դիտարկվում են նույն համատեքստում։ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ևս կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքները դի-

տարկում է փոխկապակցվածության մեջ։ Մասնավորապես, գործերից մեկով կայացված որոշման շրջանակներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրավահավասարության սկզբունքը սերտորեն կապված է մրցակցության սկզբունքի հետ և միայն դրա իրացման պայմաններում է հնարավոր ապահովել մրցակցության սկզբունքի լիարժեք իրացումը։ Քաղաքացիական դատավարությունում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը՝ կողմերի միջև արդարացի հավասարակշռության իմաստով, հանդիսանում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով երաշխավորված արդար դատաքննության հիմնական տարրերից մեկը և պահանջում է, որպեսզի յուրաքանչյուր կողմին տրամադրվի ողջամիտ հնարավորություն՝ ներկայացնելու իր գործն այնպիսի պայմաններում, այդ թվում՝ ապացույց ներկայացնելու, որոնք նրան իր հակառակորդի նկատմամբ չեն դնի էականորեն նվազ բարենպաստ վիճակում (տես Անկերլն ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 23.10.1996 թվականի որոշման 38-րդ կետ, Դոմբո Բեհեր Բ.Վ. ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.10.1993 թվականի որոշման 33-րդ կետ)¹⁹։

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարությունն իրականացվում է կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության հիման վրա։ Քաղաքացիական դատավարությունն ընդգրկում է նաև գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլը, հետևաբար կողմերի մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքների գործողությունը հավասարապես տարածվում է նաև դատավարության այս փուլի վրա։ Միևնույն ժամանակ գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլն այն իրավական կառուցակարգերից է, որն ապահովում է նշված սկզբունքների իրացումը։

Մասնավորապես, քաղաքացիական դատավարությունում մրցակցության սկզբունքը ենթադրում է, որ գործին մասնակ-

ցող անձինք պետք է տեղեկացված լինեն գործով ներկայացված բոլոր ապացույցների կամ առարկությունների մասին, լիարժեք հնարավորություն ունենան մասնակցել գործի քննությանը, ապացուցողական գործունեություն իրականացնեն և գործով ներկայացնեն իրենց դիրքորոշումը:

Այս առումով գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում բավարար և հավասար պայմաններ են ստեղծվել գործի նյութերին ծանոթանալու և դրանց վերաբերյալ սեփական դիրքորոշումը ներկայացնելու իրավունքի իրականացումն ապահովելու համար:

Այսպես, հայցադիմումը վարույթ ընդունելուց հետո իրականացվում են հետևյալ նախապատրաստական գործողությունները.

- դատարանը պատասխանողին ուղարկում է հայցադիմումի և դրան կից փաստաթղթերի պատճենները (ՔՀՕ 93-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

- այն դեպքում, երբ հայցադիմումին կից փաստաթղթերը ծավալուն են կամ դրանք դժվար է պատճենահանել, դատարանը պատասխանողին ծանուցում է, որ նշված փաստաթղթերը, դրանք ծանոթանալու նպատակով, դեպուսացված են դատարանում (ՔՀՕ 93-րդ հոդվածի 2-րդ մաս).

- գործին մասնակցող անձանց նրանց դիմումով տրամադրվում են հայցադիմումին կից փաստաթղթերի պատճենները (ՔՀՕ 93-րդ հոդվածի 3-րդ մաս).

- դատարանը պատասխանողին նախազգուշացնում է հայցադիմումին պատասխան ներկայացնելու անհրաժեշտության և չներկայացնելու իրավական հետևանքների մասին (ՔՀՕ 93-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

- պատասխանողը հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը ստանալուց հետո երկշաբաթյա ժամկետում պարտավոր է դատարան ուղարկել հայցադիմումի պատասխան (ՔՀՕ 95-րդ հոդվածի 1-ին մաս).

- պատասխանողը պատասխանի հետ ներկայացնում է նաև իր տիրապետման ներքո գտնվող բոլոր հնարավոր գրավոր և իրեղեն ապացույցները, որոնք հաստատում են իր պնդած փաստերը, եթե նա կրում է դրանց ապացուցման պարտականությունը, և եթե այդ ապացույցները հնարավոր է կցել պատասխանին (ՔՀՕ 95-րդ հոդվածի 3-րդ մաս).

ներքին, և եթե այդ ապացույցները հնարավոր է կցել պատասխանին (ՔՀՕ 95-րդ հոդվածի 3-րդ մաս).

- պատասխանողը հայցադիմումի պատասխանը և կից փաստաթղթերն ուղարկում է հայցվորին և գործին մասնակցող այլ անձանց (ՔՀՕ 95-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

Հետևում է, որ գործը դատաքննության նախապատրաստելուն ուղղված վերոնշյալ գործողությունները հայցադիմումին և հայցադիմումի պատասխանին ծանոթանալու առնվազն նվազագույն պայմաններ ապահովում են:

Մրցակցային դատավարությունը ենթադրում է, որ ապացուցման պարտականությունը կրում են գործին մասնակցող անձինք: Դատարանն ապացուցման պարտականություն չի կրում, սակայն պատասխանատու է քաղաքացիական գործով վարույթի պատշաճ իրականացման, այդ թվում՝ ապացուցման գործընթացի կազմակերպման համար: Մրցակցային դատավարության պայմաններում դատարանը կարող է իրականացնել մրցակցությանն օժանդակող, այն երաշխավորող որոշակի գործառնություններ: Մասնավորապես, ՔՀՕ-ի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող ապացուցման ենթակա փաստերը որոշում է դատարանը՝ գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիման վրա, իսկ ՔՀՕ-ի 149.8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ դատարանը նախնական դատական նիստում կողմերի հետ քննարկում է ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և ապացուցման պարտականության բաշխման կանոններին համապատասխան՝ կողմերի միջև բաշխում է ապացուցման պարտականությունը, ինչպես նաև սահմանում է ապացույցներ ներկայացնելու ժամկետները:

Օրենքի իմացության և իրավագիտակցության ցածր մակարդակը շատ դեպքերում հնարավորություն չեն տալիս կողմերին՝ ինքնուրույն որոշել ապացուցման առարկայի մեջ մտնող փաստերը, հետևաբար և ներկայացնել անհրաժեշտ ապացույցները, ինչն էլ իր հերթին կարող է խոչընդոտել մրցակցության սկզբունքի իրացմանը: Սինչդեռ, դատարանը, պարզե-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

լով ապացուցման ենթակա փաստերը և սահմանելով, թե կողմերից յուրաքանչյուրն ինչ ապացույց պետք է ներկայացնի ի հիմնավորումն իր պահանջների կամ առարկությունների, նախադրյալներ է ստեղծում կողմերի մրցակցության համար, այլ կերպ ասած՝ կազմակերպում է նրանց մրցակցությունը:

Բացի այդ, ԲԴՕ-ի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել գործին մասնակցող կամ չմասնակցող այլ անձից, որի մոտ այն գտնվում է, իրավունք ունի տվյալ ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ դիմել դատարան: Միջնորդությունում պետք է նշվեն ապացույցը, գործի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքները, որոնք կարող են հաստատվել այդ ապացույցով, ինչպես նաև ապացույցի գտնվելու վայրը, եթե այն հայտնի է: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ միջնորդության քննարկման արդյունքներով դատարանը կայացնում է որոշում:

Նկատի ունենալով, որ ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ապացույցները պետք է բացահայտվեն մինչև դատաքննությունը (ԲԴՕ 48-րդ հոդված, մաս 4), հետևաբար մրցակցությանն օժանդակող դատարանի այս գործողությունը ևս պետք է իրականացվի գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում:

Կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների իրացումը ենթադրում է նաև գործին մասնակցող անձանց դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով ծանուցում: Հարկ է նշել, որ գործին մասնակցող անձանց դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով ծանուցելու դատարանի պարտականության վերաբերյալ թիվ 3-1867/Ա քաղաքացիական գործով 25.12.2007թ. որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ ԲԴՕ 78-րդ հոդվածով նախատեսված՝ դատական նիստի ժամի և վայրի մասին գործին մասնակցող անձանց տեղեկանալու և դատարանի տեղեկացնելու պարտականությունն ուղղակիորեն կապված են ՀՀ Սահմանադրու-

թյամբ երաշխավորված օրենքի առջև բոլորի հավասարության համընդհանուր սկզբունքի և դրանից բխող ու ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքների հետ: Նշված սկզբունքներն ամբողջ ծավալով կարող են իրականացվել միայն այն դեպքում, երբ գործին մասնակցող անձանցից յուրաքանչյուրին ընձեռված է դատական նիստին ներկա գտնվելու հնարավորություն: Այսինքն, յուրաքանչյուր գործով դատարանը պարտավոր է պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ կամ հաղորդագրության ձևակերպումն ապահովող կապի այլ միջոցների օգտագործմամբ ծանուցագիրն ուղարկել հասցեստիբորջը կամ էլ հանձնել ստացականով: Ավելին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ԲԴՕ 78-րդ հոդվածը ենթադրում է գործին մասնակցող անձանց դատական նիստի վայրի և ժամանակի մասին իրազեկելու կապակցությամբ դատարանի այնպիսի ակտիվ գործողություններ, որոնք պետք է իրականացվեն միայն վկայակոչված հոդվածով նախատեսված միջոցների և եղանակների օգտագործմամբ, իսկ ծանուցումն էլ պետք է լինի այնպիսին, որով հնարավոր է ապացուցել գործին մասնակցող անձին դատական նիստի մասին տեղեկացնելու փաստը²⁰: Բացի այդ, ԲԴՕ 94-րդ հոդվածի (պատասխանողի գտնվելու վայրի անհայտ լինելը) վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումից պարզ է դառնում, որ ծանուցման այս եղանակը կիրառվում է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ պատասխանողի գտնվելու վայրի անհայտ լինելու պարագայում²¹: Այսպես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ պատասխանողի փաստացի վայրը անհայտ լինելու դեպքում դատարանը գործը քննում է պատասխանողի վերջին հայտնի բնակության վայրի համայնքի ղեկավարի, իսկ Երևան քաղաքում՝ Երևանի վարչական շրջանի ղեկավարի կամ նրա վերջին հայտնի աշխատավայրի տնօրինության կողմից ծանուցումը ստանալու փաստը հավաստող մակագրությամբ հաղորդագրություն ստանալուց հետո: Հետևաբար, պատասխանողի վերջին հայտնի բնակության վայրի հա-

մայնքի ղեկավարին ծանուցում ուղարկելը, համայնքի կողմից դատական ծանուցագիրն ստանալը և այն ստանալու փաստը հավաստող մակագրությամբ դատարանի կողմից հաղորդագրություն ստանալը հանդիսանում է գործի քննությունն սկսելու նախապայման միայն այն դեպքում, երբ անհայտ է պատասխանողի փաստացի գտնվելու վայրը, այսինքն՝ երբ դատարանը պատշաճ կերպով կատարում է ԶԴ-Օ 78-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ ծանուցագիրը գործին մասնակցող անձի նշած հասցեով ուղարկելու պարտականությունը, որի արդյունքում պարզվում է, որ ծանուցվող անձն այդ հասցեում չի գտնվում, իսկ դատարանն էլ սպառել է գործին մասնակցող անձանց ծանուցելու՝ օրենքով նախատեսված բոլոր հնարավորությունները:

Այնուհայտ է, որ գործին մասնակցող անձանց դատական միտի վայրի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով ծանուցելուն ուղղված գործողություններն իրենց բնույթով նախապատրաստական գործողություններ են,

որոնք կոչված են ապահովել ինչպես վարույթի կանոնավոր ընթացքը, գործի ժամանակին քննությունը, այնպես էլ՝ կողմերի իրավահավասարության և մրցակցության սկզբունքների իրացումը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլի վերականգնումն օրինաչափ գործընթաց էր և պայմանավորված էր մի շարք գործոններով: Որպես այդպիսին կարելի է առանձնացնել ինչպես դատական պրակտիկան, մասնավորապես՝ գործերի քննության անհարկի ձգձգումը, դատական ակտերի հաճախակի բեկանումը, այնպես էլ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության համակարգ արդար դատաքննության և արդյունավետ միջոցներով իրավունքի պաշտպանություն ստանալու միջազգային հանրաճանաչ իրավունքների ներմուծումը, որոնց լիարժեք իրականացումը պահանջում է համապատասխան իրավական կառուցակարգեր:

1. Իմբրիոսիան ընդդեմ Շվեյցարիայի գործով ՄԻԵԿ-ի 24.11.1993թ. վճիռը:

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի-Եր.: «Իրավունք», 2010, էջ 208:

3. ՀՕ-135-Ն, ՀՀՊՏ 2007.04.18/20(544), 21.02.2007:

4. ՀՕ-277-Ն, ՀՀՊՏ 2007.12.26/66(590), 28.11.2007:

5. Հայ հեղինակներիից Ռ.Գ. Պետրոսյանը դեռևս մինչև 2007 թվականի օրենսդրական փոփոխությունն առաջարկում էր ԶԴ-Օ-ում «Քաղաքացիական գործը դատական քննության նախապատրաստելը» վերտառությամբ առանձին գլուխ նախատեսել՝ անվիճելի համարելով դրա գործնական նպատակահարմարությունը: **Պետրոսյան Ռ.Գ.** Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, - երրորդ հրատ., Երևանի համալս. հրատ., Եր., 2007, էջ 408:

6. **Պետրոսյան Ռ.Գ.**, նշված աշխատ., էջ 406:

7. **Гойденко Е.Г.** Неправильное определение обстоятельств, имеющих значение для дела, как основание для отмены судебного решения//Российский судья, 2009, N8 //www.juristlib.ru/book_5458.html.

8. **Հովհաննիսյան Վ.Վ.** Վերաքննության կարգով դատական ակտերի վերանայման հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում (ի.գ.թ., դոցենտ Ս.Գ. Մեղրյանի խմբագրությամբ): Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 351:

9. **Еременко М.С.** Право на справедливое судебное разбирательство в гражданском процессе: практика Европейского суда по правам человека//Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. N3, 2004, с. 609.

10. **Лукай дес Л.** Справедливое судебное разбирательство. Комментарий к п. 1 Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод//Российская юстиция, N2, 2004.

11. **Афанасьев С.Ф.** Право на справедливое судебное разбирательство: теоретико-практическое исследование влияния Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод на российское гражданское судопроизводство. Автореферат диссертации докт. юрид. наук. // www.disscat.ru.

12. **Афанасьев С.Ф.**, там же.

13. Ն. ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով ՄԻԵԿ-ի 24.10.1989թ. թիվ 10073/82 վճիռը:

14. Օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-814(ՎԴ) քաղաքացիական գործով 01.06.2007թ. որոշումը, թիվ ԵԱԶԳ/1155/02/11 քաղաքացիական գործով 19.10.2012թ. որոշումը:

15. **Логиннов П.В.** Предварительная подготовка гражданских дел. М., 1960, с. 90.

16. **Папкова О.А.** Усмотрение суда. М., Статут, 2005, с. 57.

17. **Մեղրյան Ս.Գ.** Առաջին ատյանի դատարանի քաղաքացիական գործերով դատական ակտերը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 95-98:

18. **Հովհաննիսյան Վ.Վ.**, նշված աշխ., էջ 354:

19. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/0874/02/09 քաղաքացիական գործով 01.10.2010թ. որոշում:

20. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1065(Ա) քաղաքացիական գործով 01.06.2007թ. որոշումը:

21. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-1324(Ա) քաղաքացիական գործով 01.08.2007թ. որոշումը:

Уголовный процесс

Акоп ПЕТРОСЯН

Заместитель начальника

**организационно-аналитического управления
штаба полиции РА, подполковник полиции,
кандидат юридических наук, доцент**

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ (НА ПРИМЕРЕ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ)

Совершенство международного сотрудничества государств в области уголовного судопроизводства является одной из наиболее актуальных проблем

на сегодняшний день. С целью создания реальных механизмов в борьбе с преступностью, государства пытаются разработать различные формы и методы сотрудничества компетентных органов и должностных лиц. Российская Федерация и Республика Армения на уровне государств, правительств и ведомств подписали и ратифицировали многосторонние и двусторонние международные договоры о правовой помощи и сотрудничестве по уголовным делам. Так же, в действующих уголовно-процессуальных законодательствах РФ и РА впервые предусмотрены нормы, определяющие международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства¹.

Вместе с тем, анализ международно-правовой базы и норм национальных законодательств, а также изучение правоприменительной практики в этой

области, показывает, что они не в полной мере отвечают современным реалиям, недостаточно унифицированы и требуют существенной переработки. В этом плане, немалую роль играет и факт разработки проекта нового уголовно-процессуального законодательства Республики Армения, где ключевые изменения перетерпели положения, касающиеся институтов осуществления уголовного преследования, задержания, оказания правовой помощи по уголовным делам и т.д. Со стороны Российской Федерации еще не ратифицирована Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам, подписанная в г. Кишиневе 7 октября 2002г.

Полное представление о проблеме дает анализ статистических данных зарегистрированных преступлений, совершенных иностранными гражданами на территории РФ и РА.

По сведениям ФКУ «Главного информационно-аналитического центра МВД России» в 2012г. по сравнению с 2011г. на территории РФ на 97 случаев или на 5,6% увеличилось количество преступлений, совершенных гражданами РА (2011г. - 1728, 2012г. - 1825). В том числе увеличилось и число отдельных видов зарегистрированных преступлений, таких как: убийство или по-

кушение на убийство (7,7%), кража (12,5%), грабеж (39,0%) и разбой (13,5%)².

Данная тенденция обусловлена интенсивным развитием экономических отношений, увеличением объема миграционных процессов между Россией и Арменией, в том числе и трудовой миграции и другими объективными факторами.

В то же время за тот же период времени резко уменьшилось количество преступлений, совершенных гражданами Российской Федерации на территории Армении (2011г.- 516; 2012г.- 48).

Сложившаяся в последние годы практика и результаты эмпирических исследований свидетельствуют о том, что с момента принятия Российской Федерацией (2001г.) и Республикой Армения (1999г.) новых уголовно-процессуальных кодексов, количество запросов о сотрудничестве по уголовным делам возросло почти на 40%.

Многоаспектность международного сотрудничества по уголовным делам предполагает разностороннее его изучение. Дальнейшая разработка исследуемой проблемы в целом вызвана необходимостью поиска и разработки новых путей оптимизации деятельности компетентных органов и должностных лиц в сфере международного сотрудничества по уголовным делам, в том числе и для унификации, гармонизации и совершенствования норм уголовно-процессуальных законодательств Российской Федерации и Республики Армения.

На основании проведенного исследования⁴ сформулированы определения понятий и сделаны выводы, имеющие как теоретическое, так и практическое значение.

1. Дано авторское определение нижестоящих понятий:

- международная правовая помощь по уголовным делам - это комплекс процессуальных действий, которые осуществляются на основе международных договоров и национальных

нормативных правовых актов, направленных на исполнение одним государством в интересах другого государства запросов (поручений) о возбуждении уголовного дела, производстве следственных и других процессуальных действий, о выдаче обвиняемого (подозреваемого, подсудимого) запрашиваемому государству либо о передаче лица, осужденного к лишению свободы, для отбывания наказания в государстве, гражданином которого оно является;

- запросом об осуществлении уголовного преследования является оформленный в соответствии с международным договором и национальным законодательством документ, который получен из компетентного органа иностранного государства с просьбой осуществить уголовное преследование в отношении гражданина своей страны, совершившего преступление на территории иностранного государства и возвратившегося в страну своего гражданства.

2. Процесс сотрудничества по возбуждению уголовного дела или осуществлению уголовного преследования в отношении граждан России или Армении, совершивших преступление вне пределов государства гражданства, разделен на следующие этапы:

1) формирование и направление иностранным государствам запроса о возбуждении уголовного дела и об осуществлении уголовного преследования в отношении гражданина Российской Федерации или Республики Армения;

2) принятие к исполнению запроса компетентными органами России или Армении и вынесение решения об оказании содействия или отказе в нем;

3) осуществление компетентными органами России или Армении необходимых действий для выполнения запроса иностранного государства о возбуждении уголовного дела или об осуществлении уголовного преследования;

4) уведомление компетентного органа иностранного государства, направ-

Уголовный процесс

вившего материалы уголовного дела для осуществления уголовного преследования, о его результатах.

3. Компетентные органы Российской Федерации и Республики Армения должны быть наделены соответствующими полномочиями, которые нами условно разделены на две группы:

а) полномочия компетентных органов и должностных лиц, которые возникают при исполнении запросов по уже возбужденному уголовному делу;

б) полномочия компетентных органов и должностных лиц, которые возникают при реализации материалов запроса об осуществлении уголовного преследования.

4. Говоря о полномочиях органов дознания, следует учитывать, что гл. 53 УПК РФ и гл. 54, 54¹, 54², 54³, 54⁴ УПК РА определяют основные положения о порядке взаимодействия судов, прокуроров, следователей и органов дознания с соответствующими компетентными органами и должностными лицами иностранных государств и международными организациями.

Однако в некоторых статьях, раскрывающих содержание гл. 53 УПК РФ, в отличие от УПК РА, органы дознания как органы, способные осуществлять международное сотрудничество, не упоминаются. В частности, согласно п. 1 ст. 457 УПК РФ, органы дознания исключены из перечня субъектов, обладающих правом исполнять запросы о производстве процессуальных действий, поступившие от соответствующих компетентных органов и должностных лиц иностранных государств.

Отсутствие такой возможности у органов дознания негативно сказывается на всесторонности и объективности предварительного расследования как по делам, расследуемым в форме дознания, так и по делам, расследуемым в форме предварительного следствия.

Таким образом, представляется необходимым изменить содержание ст. 457 УПК РФ, наделив органы дозна-

ния правом вносить запрос о производстве на территории иностранного государства процессуальных действий компетентным органом или должностным лицом иностранного государства, а также правом исполнять запросы об оказании правовой помощи.

5. Согласно ст. 455 УПК РФ, доказательства, полученные на территории иностранного государства его должностными лицами, в ходе исполнения ими поручений об оказании правовой помощи по уголовным делам, в соответствии с международными договорами Российской Федерации, международными соглашениями или на основе принципа взаимности, заверенные и переданные в установленном порядке, пользуются такой же юридической силой, как если бы они были получены на территории Российской Федерации в полном соответствии с требованиями УПК РФ. Однако УПК РФ не указывает, к какому виду доказательств в соответствии с п. 2 ст. 74 УПК РФ, должны быть отнесены материалы международного запроса, исполненного в иностранном государстве.

Как показал проведенный опрос практических работников, единый взгляд на данную проблему отсутствует. Одни - полагают, что доказательства, полученные на территории иностранного государства, следует рассматривать как иные документы. Другие - признают их аналогию российским видам доказательств: показаниям подозреваемого, обвиняемого; показаниям потерпевшего, свидетеля; заключениям и показаниям эксперта; заключениям и показаниям специалиста; вещественным доказательствам; протоколам следственных и судебных действий. Третьи - вообще затрудняются ответить на поставленный вопрос.

По нашему мнению, к доказательствам, полученным на территории иностранного государства, возможно применение классификации, указанной в п. 2 ст. 74 УПК РФ (ч. 2 ст. 104 УПК РА), так как согласно ст. 455

УПК РФ (ч. 2 ст. 486 УПК РА), они пользуются такой же юридической силой, как если бы были получены на территории Российской Федерации (на территории Республики Армения).

6. Действующий УПК РФ предусматривает три самостоятельных вида уголовного преследования: публичное, частно-публичное и частное.

Результаты анализа норм УПК РА, показали, что в законодательстве РА целесообразно предусмотреть частно-публичную форму уголовного преследования, как это существует в уголовно-процессуальном законодательстве РФ.

7. Прежде в УПК РФ были законодательно установлены в виде приложений формы процессуальных документов, могущих составляться в ходе производства по уголовному делу. С принятием Федерального Закона от 05 июля 2007г. № 87-ФЗ «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации» и Федерального закона «О прокуратуре Российской Федерации», гл. 57 УПК РФ, предусматривающая перечень бланков процессуальных документов утратила силу. Мы не согласны с данным фактом, поскольку при отсутствии перечня бланков процессуальных документов нарушается единый порядок оформления, установленный законом.

Разделяя мнение А.А. Усачева, нужно подчеркнуть, что содержание и форма составляют единый, органичный элемент законодательного отображения требований ко всему уголовному процессу. Закрепление форм процессуальных документов на столь высоком уровне обусловлено, видимо, отсутствием до принятия УПК РФ единого подхода к составлению документов, наличием нарушений уголовно-процессуального закона, устанавливающего определенные требования к составлению процессуальных актов.

8. Анализируя приведенные научные и практические материалы с пози-

ций сегодняшнего дня, можно сделать однозначный вывод, что, несмотря на возможность обжалования действий и решений суда, должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство, в национальном законодательстве не урегулирован вопрос осуществления обжалования в рамках международных отношений по запросам компетентных органов иностранных государств.

Чтобы восполнить имеющиеся пробелы в законодательствах двух стран, было бы целесообразно разработать и закрепить на законодательном уровне механизмы обжалования по данным вопросам.

9. Принцип взаимности, как правовое основание оказания помощи по уголовным делам, получает все большее практическое применение, поскольку государства берут моральное обязательство осуществлять правовую помощь, даже если они не связаны определенными международными обязательствами в данной области³.

На этом основании целесообразно дополнить гл. 2 УПК РФ и гл. 2 УПК РА, которые имеют одинаковое название «Принципы уголовного судопроизводства» новой статьей следующего содержания:

«Статья ... . Применение принципа взаимности при оказании правовой помощи

1. В случае отсутствия международных договоров об оказании правовой помощи по уголовным делам между иностранным государством и Российской Федерацией (соответственно, Республикой Армения) правовая помощь может быть оказана на основе принципа взаимности компетентными органами и должностными лицами иностранного государства.

2. Порядок подтверждения принципа взаимности осуществляется в соответствии с настоящим Кодексом».

По нашему мнению, внесение предлагаемых дополнений в УПК РФ и в УПК РА позволит более полно рег-

Уголовный процесс

ламентировать деятельность органов РФ и РА по расследованию уголовных дел при возникновении необходимости оказания международной правовой помощи на основании принципа взаимности при его наличии в международных договорах Республики Армения и Российской Федерации.

10. Результаты изучения нами научных трудов и практических материалов свидетельствуют о том, что запрос компетентных органов зарубежных государств об осуществлении уголовного преследования должен рассматриваться как повод к возбуждению уголовного дела.

Исходя из этого, представляется целесообразным привести комплекс предложений по внесению следующих дополнений в УПК РФ и в УПК РА, направленных на унификацию и гармонизацию уголовно-процессуального законодательства России и Армении, а также их совершенствование:

- о включении в число поводов о возбуждении уголовного дела, предусмотренных ч. 1 ст. 140 УПК РФ запроса компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования в отношении гражданина Российской Федерации, совершившего преступление на территории иностранного государства и возвратившегося в Российскую Федерацию.

Соответственно предлагается дополнить УПК РФ статьей в следующей редакции:

«Статья 144¹. Запрос компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования

Запрос компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования в отношении гражданина Российской Федерации, совершившего преступление на территории иностранного государства и возвратившегося в Российскую Федерацию, рассматривается в порядке, предусмотренном статьей

459 настоящего Кодекса».

Аналогичную норму необходимо внести и в ст. 176 УПК РА, изложив ее в следующей редакции:

«Поводами к возбуждению уголовного дела являются:

1) сообщения физических и юридических лиц о преступлениях, направленные органу дознания, следователю, прокурору;

2) сообщения средств информации о преступлениях;

3) обнаружение данных о преступлении, материальных следов и последствий преступления органом дознания, следователем, прокурором, судом, судьей при осуществлении ими своих полномочий;

4) запрос компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования в отношении гражданина Республики Армения, совершившего преступление на территории иностранного государства и возвратившегося в Республику Армения».

Кроме того, предлагается дополнить УПК РА еще одной статьей следующего содержания:

«Статья 179¹. Запрос компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования

Запрос компетентного органа иностранного государства об осуществлении уголовного преследования в отношении гражданина Республики Армения, совершившего преступление на территории иностранного государства и возвратившегося в Республику Армения, рассматривается в порядке, предусмотренном статьей 486 настоящего Кодекса».

11. Основываясь на факте тенденциального развития международно-правовых отношений в сфере взаимного сотрудничества в борьбе с преступностью, нужно отметить, что нормы Соглашения о правовой помощи и сотрудничестве между Прокуратурой Республики Армения и Прокуратурой

Российской Федерации 1993г. устарели, регулируя лишь отношения между прокуратурами двух государств. Исходя из этого предложено авторское решение данной проблемы путем заключения нового договора об оказании международной правовой помощи по уголовным делам на государственном уровне между Российской Федерацией и Республикой Армения.

12. В настоящее время в Российской Федерации и в Республике Армения назрела необходимость разработки и принятия новых международных договоров, которые дополнили бы и упростили применение имеющегося законодательства, а также устранили возникающие в процессе их исполнения проблемы с тем, чтобы адаптировать ранее заключенные межгосударственные договоры к потребностям современности для повышения эффективности всего международного сотрудничества государств в борьбе с преступностью.

По нашему мнению, в целях дальнейшего совершенствования уголовно-процессуальной деятельности при реализации правовых норм, регламентирующих оказание международной правовой помощи по уголовным делам, необходимо:

Для Российской Федерации и Республики Армения:

1) ратифицировать подписанные двусторонние договоры; разработать, подписать и ратифицировать двусторонние договоры со странами, которые не являются участниками многосторонних конвенций Российской Федерации и Республики Армения;

2) разработать проект нового двустороннего международного договора Российской Федерации и Республики Армения «Об оказании международной правовой помощи по уголовным делам».

Для Российской Федерации:

- ратифицировать Конвенцию о правовой помощи 2002г., так как Минская конвенция 1993г. была принята около 15 лет назад и ее нормы уже не отвечают реалиям сегодняшнего дня. Изменилась структура экономических, политических и социальных отношений между государствами, преступность приобрела новые особенности. Нормы Конвенции о правовой помощи 2002г. сформулированы с учетом данных обстоятельств и содержат положения, разработанные на основе накопившейся практики применения Минской конвенции 1993г., способные разрешать возникшие ранее вопросы при реализации института международной правовой помощи по уголовным делам между странами — участниками СНГ;

Для Республики Армения:

- разработать проект Закона Республики Армения «Об оказании международной правовой помощи по уголовным делам» (в случае принятия, он придаст позитивный характер международному сотрудничеству по уголовным делам, и повысит эффективность взаимодействия судов и органов расследования Республики Армения с компетентными органами иностранных государств).

1. Ч. 5 Уголовно-процессуального кодекса РФ и гл. 54, 541, 542, 543, 544 Уголовно-процессуального кодекса РА.

2. Сведения о преступлениях, совершенных иностранными гражданами и лицами без гражданства, а также в отношении них, на территории государств-участников СНГ (за 2011 и 2012гг.) ФКУ «Главный информационно-аналитический центр МВД России». М., Сборники по государствам-участ-

никам СНГ.

3. **Беляев С.С.** Экстрадиция в уголовном праве: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1999, с. 91.

4. **Петросян А.Р.** Досудебное производство по уголовным делам в рамках договорных отношений между Российской Федерацией и Республикой Армения: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2008. с. 204.

Абдиш КОМБАЕВ

**Кандидат юридических наук,
докторант Академии управления МВД России,
полковник милиции МВД Кыргызской Республики**

**МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ,
СВОБОД И ДОСТОИНСТВА ЛИЧНОСТИ
В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

(ПО МАТЕРИАЛАМ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ)

04-05500 2013 8 (169)

АУСУЧУП
Республика Кыргызстан

60

Обновленная Конституция Кыргызской Республики (2010г.)¹ в полном объеме закрепила личные права и свободы человека и гражданина (гл. 1, 2, 3), как естественные права и свободы, т.е. неотъемлемые и неподлежащие ограничению. К таким личным правам и свободам, большинство из которых носит абсолютный характер, Конституция КР относит: право на жизнь; достоинство личности; право на свободу и личную неприкосновенность; право на частную жизнь, личную и семейную тайну; неприкосновенность жилища; национальную принадлежность; свободу совести и вероисповедания; свободу мысли и слова. Эти права и свободы составляют первичную основу правового статуса личности, поэтому Конституция Кыргызстана, определив их высшей ценностью (ст. 16), углубила содержание и расширила систему и усилила их гарантии осуществления (ст. 20).

Признав права и свободы личности непосредственно действующими и

определяющими смысл и содержание деятельности законодательной, исполнительной власти и органов местного самоуправления Кыргызской Республики, законодатель тем самым обязывает их на признание, соблюдение, обеспечение и защиту прав и свобод личности. Такие требования имеют непосредственное отношение к властным субъектам уголовного судопроизводства (следователю, прокурору и судье), поскольку эти требования нашли отражение как в общих положениях (ст. 10-15), так и особенной части (ст. 172, 174-176, 217, 259-263) УПК Кыргызской Республики. Иными словами, права и свободы должны быть реальными для каждого человека и гражданина в сфере уголовного судопроизводства.

Исследуя проблему обеспечения конституционных и уголовно-процессуальных норм, следует отметить, что в конституционных положениях содержится достаточно большой круг правовых гарантий, направленных на охрану и обеспечение прав, свобод и обязанностей личности (ст. 16-33

Конституции Кыргызской Республики). Но конституционные нормы, - писал П.И. Люблинский, - «висят в воздухе, если они не опираются на разработанное законодательство вторичного порядка, облакающие эти права и свободы личности «в кровь и плоть»². Так, для защиты нарушенного права личности необходимы простая и доступная система и юридическая процедура обеспечения юридических услуг. К сожалению, законодатель не наполнил конкретным содержанием конституционное положение о том, что в случаях, предусмотренных законом, юридическая помощь оказывается бесплатно (или за счет государства). Однако за достаточно низкую оплату труда адвоката по соглашению трудно обеспечить качество выполнения защитником своей функции. А если у подозреваемого (обвиняемого) недостаточно средств, чтобы пригласить квалифицированного адвоката, его статус «равноправной стороны» действительно повисает в воздухе, превращается в пустую формальность³. Поэтому названное конституционное положение должно обеспечиваться детально разработанным механизмом предоставления такой помощи, а также закрепленным в соответствующем нормативно-правовом акте порядком выделения специальных бюджетных средств на эти цели.

Исходя из того, что нормы Конституции не могут иметь одинаковые способы воздействия на различные общественные отношения, на наш взгляд, так же как и механизм реализации прав и свобод не может быть одинаков. Поэтому, если конституционные нормы обладают качествами, необходимыми для их прямого применения в ходе производства по уголовному делу, то они могут быть

применены непосредственно, в противном случае необходимо конкретизация механизма реализации прав участников судопроизводства, в отраслевом законодательстве.

Положения Конституции воздействуют на все сферы государственно-правовой жизни общества и личности самым фактом своего существования через политико-воспитательный, организационный, идеологический и другие каналы⁴. Поэтому конституционный статус личности проявляется и протекает в отношениях между государством и личностью. Эти статутные отношения возникают и существуют самостоятельно, независимо от отраслевого правоотношения. Такой процесс, например, в сфере уголовного судопроизводства происходит с отношениями личности и государства по поводу личной свободы, права на личную неприкосновенность, когда возникает необходимость в рамках производства по уголовному делу ограничения названных конституционных прав и свобод личности. Так, до вовлечения конкретного человека в уголовный процесс, между личностью и государством существуют отношения общего порядка (в статутном состоянии), а когда человек уже вовлечен в процесс как участник уголовно-процессуальной деятельности, например, в качестве подозреваемого, то это отношение переходит в плоскость процессуального правоотношения (динамическое состояние): «подозреваемый — должностное лицо, расследующее дело».

В конституционных положениях содержатся только исходные, основополагающие начала по данному вопросу: а) право каждого на свободу и личную неприкосновенность; б) о сроках задержания; в) об обязатель-

Уголовный процесс

ности применения мер пресечения исключительно по судебному решению; о презумпции невиновности и т.д. Поэтому статус лица, основания появления (признания) подозреваемого в уголовном судопроизводстве и порядок его задержания должны подробно определяться в УПК КР (ст. 39, 40, 94)⁵.

Между тем, нормы Конституции имеют базовое значение в обеспечении международно-правовых норм о правах человека и гражданина при производстве по уголовному делу. Согласно ч. 3 ст. 6 Конституции КР общепризнанные принципы и нормы международного права, а также вступившие в установленном законом порядке в силу международные договоры являются составной частью ее правовой системы. В Основном законе Кыргызстана также установлено, что нормы международных договоров в сфере реализации прав человека имеют прямое действие и приоритет над нормами других международных договоров, участником которых является Кыргызстан (ст. 6).

Среди международных актов, в области прав, свобод и интересов личности, которые ратифицированы Кыргызской Республикой, следует выделять: всеобщую Декларацию прав человека 1948г.; Международный пакт о гражданских и политических правах 1966г.; Конвенцию СНГ о правах и основных свободах человека (1995г.) и Модельный УПК для государств — участников СНГ (1995г.)⁷.

Всеобщая Декларация прав человека (ст. 1) закрепляет принцип равенства людей в своих правах на достоинство и личную неприкосновенность. Права на свободу и личную неприкосновенность человека рассматриваются как воплощение идеи

высшей ценности личности в Основных национальных законах Кыргызстана и России (ст. 17, 18 и 21 Конституции РФ; ст. 16, 20 и 22 Конституции КР)⁸. Указанное право закреплено в ст. 3 и 9 Декларации, ст. 9 Пакта и ст. 5 Европейской Конвенции. «Каждый человек имеет право на жизнь, на свободу и на личную неприкосновенность» (ст. 3 Декларации). «Никто не может быть подвергнут произвольному аресту, задержанию или изгнанию» (ст. 9 Декларации). Аналогичные нормы содержатся в ст. 9 Пакта, ст. 5 Конвенции и положениях Конституций Кыргызстана (ст. 22-24) и России (ст. 21, 56), которые нашли свое развитие в нормах УПК Кыргызской Республики (ст. 11) и УПК Российской Федерации (ст. 12).

Вместе с тем в комментариях к Европейской Конвенции в части защиты свобод и личной неприкосновенности личности отмечается, что даже такие основные права, как права на свободу и личную неприкосновенность, не являются абсолютными: «при любой правовой системе возникают ситуации, когда свободы лица при необходимости должны уступать неким иным интересам общества»⁹.

Государственное принуждение в уголовном процессе неизбежно, поскольку сила преступности и сопротивления судопроизводству должна быть противопоставлена по возможности адекватная сила уголовно-процессуального принуждения и механизмы ограничения прав и свобод личности. Поэтому для того, чтобы такая необходимость уступать не превратилась в произвол, меры таких уступок должны быть строго регламентированы законом и возможность применения правоограничений в области свободы и личной неприкосно-

венности в каждом конкретном случае должен определять компетентный и независимый суд, в задачу которого не входит борьба с преступностью. Такое правило было подчеркнуто в ряде решений конституционных судов Кыргызстана и России, а также нашло отражение и в решениях Европейского Суда по правам человека¹⁰. Однако в УПК КР до настоящего времени не внесены изменения и дополнения в соответствии с требованиями ч. 4 ст. 24 Конституции КР, в частности, возможность проведения следственных действий, затрагивающих конституционные права и свободы личности только по решению суда. В связи с этим органам предварительного следствия предъявлены требования с изложением их в указании Генерального прокурора Кыргызстана¹¹. Но такая установка, как представляется, временная. Основополагающая идея в сфере защиты прав и свобод личности в уголовном процессе должна найти непосредственное отражение в нормах УПК, четко разработанной системой и механизмами их реализации.

Следующий немаловажный вопрос в сфере защиты прав и свобод личности касается сроков содержания обвиняемых под стражей, которые далеко не всегда являются разумными с позиции ст. 5 Конвенции о защите прав и свобод, что выступает одним из наиболее часто встречающихся оснований поступающих жалоб из России в Европейский Суд по правам человека¹².

Кроме того, в рамках указанного положения закона, связанного с лишением свободы, существует и проблема сроков и условий содержания обвиняемых под стражей, которая достаточно актуальна как для России,

так и Кыргызстана, а также применения насилия и угроз, которые происходят в условиях изоляции подозреваемых и обвиняемых. По данным правозащитников, условия содержания подследственных в изоляторах временного содержания как в Кыргызстане, так и во многих других постсоветских республиках, нередко не соответствуют требованиям международно-правовых стандартов. Более того, правозащитники озвучили пугающую статистику применения пыток в Кыргызстане.

По данным Генпрокуратуры Кыргызстана, в 2010г. поступило 97 жалоб на применение пыток, но правозащитники говорят, что пытки применялись в более чем трехстах случаях. При этом ответственность за применение пыток, установленную УК КР в период 2005-2010гг., никто не понес. Согласно официальной статистике, полученной Общественным фондом «Голос свободы», в Генеральную прокуратуру Кыргызстана в 2005-2009 годах с жалобами на применение пыток обратилось 778 человек. Причем из 37 обратившихся в 2009 году в этот фонд по поводу применения пыток, 25 человек являются представителями молодого поколения. В результате было возбуждено 91 уголовное дело, по всем остальным случаям было либо отказано в возбуждении дела, либо внесено предписание в возбуждении дисциплинарных производств. В 2010г. в 71 случае в возбуждении уголовных дел было отказано, в 11 случаях было возбуждено уголовное дело, из них в 8 случаях по ст. 305 УК КР «Превышение должностных полномочий», и только в двух случаях по ст. 305-1 «Пытка»¹³. Итоги двух возбужденных уголовных дел пока неизвестны.

Аналогичная ситуация в России

Уголовный процесс

по соблюдению прав на свободу и достоинство личности озвученная ранее в докладах НПО и других юридических публикациях¹⁴, остается одним из основных проблемных вопросов затронутых в докладе Уполномоченного по правам человека Российской Федерации¹⁵.

В связи с этим следует особо выделить ст. 22, в ч. 1 указанной статьи указанной Декларации, зафиксировано отдельно средства защиты прав человека — право на свободу от пыток, от другого бесчеловечного, жестокого или унижающего достоинство вида обращения или наказания. В этой же норме закреплено положение, раскрывающее также и смысл права на достоинство: несовместимость с человеческим достоинством всех видов насилия, жестокого или унижающего личность обращения. Механизмы защиты указанных прав личности, по мнению диссертанта, должны найти соответствующее отражение в нормах Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов Кыргызской Республики.

Уголовное судопроизводство считается ключевым компонентом в реализации механизмов правосудия той сферы государственной деятельности, где права личности затрагиваются наиболее остро¹⁶. Именно от того, насколько справедливо разрешаются социальные конфликты, выражающиеся в совершении преступлений, настолько обоснованно и законно применяются меры принуждения. От этого зависит эффективность деятельности многих социальных институтов.

Если этот общетеоретический постулат применить к уголовному процессу, то основные права и свободы человека и гражданина определяют смысл и содержание процессу-

ального закона, задачи и порядок уголовного судопроизводства, основу процессуального статуса участвующих в нем лиц, способы и методы доказывания. При этом ранее и ныне российскими учеными в качестве механизма ограждения, уважения достоинства личности в уголовном процессе определялась деятельность властных субъектов уголовного процесса по доказыванию¹⁷.

Действительно, положение личности в уголовном процессе определяется не только правами обвиняемого, свидетеля и гарантиями, призванными оградить граждан не только от незаконного обыска, ареста и т.п., но и правилами, регулирующими допустимость доказательств, поскольку обоснованное решение вопроса и виновности или не виновности возможно лишь на основе доброкачественных и достоверных доказательств.

В связи с этим считаем уместным предложить законодателям Кыргызстана и России разработать механизмы и установить в законе не только недопустимость, но и о признании юридически ничтожными все доказательства, полученные с помощью или при непосредственном применении насилия (пытки) в отношении лиц, участвующих в уголовном процессе. В предложенной такой системе координат насилие как метод производства дознания и предварительного следствия потеряло бы всякий практический смысл. Кроме того, подавляющее большинство конституционных норм, касающихся положения личности в уголовном процессе, должны быть перенесены в Уголовно-процессуальный кодекс и получить в его нормах свою конкретизацию и детализацию. Такой путь реализации норм

Конституции, регламентирующих статус и защиты прав и свобод личности в уголовном судопроизводстве, не умаляет роли и значения

соответствующих конституционных положений и представляется более предпочтительным.

1. Конституция Кыргызской Республики [текст]: принята референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010г. Бишкек: Изд-во Академия, 2010. 144 с. Далее по тексту Конституция КР.
2. Люблинский П.И. Суд и право личности // Суд и право личности: сб. статей / под ред. Н.В. Давыдова, Н.Н. Полянского. М., 2005, с. 51.
3. Михайловская И.Б. Положение личности в англо-американском уголовном процессе. М., 1961. с. 5-15.
4. Обеспечение прав и свобод человека правоохранительными органами Российской Федерации / под ред. Н.В. Румянцева. М., 2010, с. 70-76.
5. Соображения по поводу процессуально-правового статуса лица, в отношении которого выдвинуто уголовное преследование, нашли отражения в ранних публикациях автора. Коомбаев А.А., Тешебаев Э.З. Подозреваемый и обеспечение его прав в уголовном судопроизводстве // Образование. Наука. Научные кадры. 2011. № 3, с. 34-38.
6. Вступая в члены ООН, Кыргызстан поставил перед собой цель идти по пути демократических институтов, отвечающих исторически выработанным стандартам и критериям, имеющим в своей основе признание прав и свобод человека как высшей ценности. Одним из важнейших шагов на пути реализации таких обязательств стало присоединение Кыргызстана к международному пакту о политических и гражданских правах, об экономических, социальных и культурных правах. Мусабекова Ч.А. Имплементация международных стандартов судебной системы в национальное право (соответствие и противоречие) // Особенности развития вопросов судебной реформы в Кыргызской Республике: сб. статей. Бишкек, 2005, с. 34-35.
7. Концепция Содружеств Независимых Государств о правах и основных свободах человека от 26 мая 1995г. // Права человека: сб. документов / сост. О. О. Миронов. М., 2006, с. 92-93; Модельный УПК государств - участников СНГ // Приложение к информационному бюллетеню МПА СНГ. 1996. № 10, с. 4-14.
8. Рудинский Ф.М. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики: монография. 2-е изд. М., 2006, с. 117.
9. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / под общ.ред. В.А. Туманова, Л.М. Энтина. М., 2002. с. 63.
10. По делу о проверке конституционности статей 90, 96, 122 и 216 Уголовно-процессуального кодекса РФ в связи с жалобами граждан С.С. Маленкина, Р.Н. Мартынова и С.В. Пустовалова: постановление Конституционного Суда РФ от 14 марта 2002г. № 6-П // СЗ РФ. 2002. № 12, ст. 1178; Сборник решений Конституционного Суда Кыргызской Республики / состав. Г.Д. Уметалиева, Б.М. Казакбаев. Бишкек, 1998; Чуркина Л.М. Практика исполнения постановлений Европейского Суда по правам человека в государствах восточной и западной Европы // Обеспечение прав и свобод человека и гражданина: сб. статей: в 5-ти ч. Тюмень, 2006. Ч. 1, с. 157-161.
11. Об организации исполнения требований ч. 4 ст. 24 Конституции Кыргызской Республики: Указание Генерального прокурора Кыргызской Республики от 8 декабря 2010г. № 80 // Информационный бюллетень ГСУ МВД КР. 2011. № 21, с. 33-37.
12. Беляев С.И., Деменева А.В., Чуркина Л.М. Исполнение решений Европейского Суда по правам человека в Российской Федерации: общие меры как гарантия устранения повторяющихся нарушений прав человека // Обеспечение прав и свобод человека и гражданина: сб. статей: в 5-ти ч. Тюмень, 2006. Ч. 2, с. 163-166.
13. Общественный фонд «Голос свободы» - неправительственная некоммерческая организация, созданная в 2005г., оказывает бесплатную правовую помощь лицам, пострадавшим от жестокого обращения со стороны государственных должностных или иных лиц, выступающих в официальном качестве // Доступно на сайте: <http://golossvobody.kloop.kg>; Ежегодник по правам человека в Кыргызской Республике за 2009г. Бишкек: Совет по правам человека, 2010, с. 205-207.
14. Только в 2005 году российские НПО зафиксировали не менее 114 случаев возможного применения пыток со стороны сотрудников правоохранительных органов в 11 регионах России, за исключением Северного Кавказа. При этом в числе пострадавших оказались не только взрослые, но и несовершеннолетние. См.: Альтернативный доклад российских НПО по соблюдению Российской Федерацией Конвенции ООН против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания за период с 2001 по 2005гг., май 2006г. // Доступна по адресу: <http://www.ohchr.org/english/bodies/cat/cats37.htm>. Горелик А.С., Стойко Н.Г. Справедливость судебного разбирательства и обеспечение права на защиту в уголовном судопроизводстве: доклад по мониторингу. Красноярск, 2000, с. 78-80.
15. Распределение жалоб, поступивших Уполномоченному по правам человека РФ за 2012 года, на нарушения прав по категориям показали, что более половины жалоб (56,7%) было посвящено нарушению личных прав и свобод граждан. Доклад Уполномоченного по правам человека РФ за 2010-2012гг. // Доступно по адресу: [http://www.ombudsmanrf.org/doklady/5381-доклад-уполномоченного-по-правам-человека-в-российской-федерации-за-2012-год? Showall = &start =5](http://www.ombudsmanrf.org/doklady/5381-доклад-уполномоченного-по-правам-человека-в-российской-федерации-за-2012-год?Showall=&start=5).
16. Гриненко А.В. Обоснованность задержания и заключения под стражу по УПК РФ // Журнал российского права. 2003. № 9, с. 47-53.
17. Куцова Э.Ф. Хрестоматия по уголовному процессу России. М., 1999, с. 89; Егоров С.Е. Права человека в уголовном процессе: международные стандарты и российское законодательство: монография. М., 2008, с. 207.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆՎԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏՉ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի մայիսի 8-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Հնայակ Սիմոնի Գավթյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշման դեմ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2012 թվականի հուլիսի 31-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 30104412 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի 2012 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ Հնայակ Սիմոնի Գավթյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

2012 թվականի սեպտեմբերի 20-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի դատավճռով Հ.Գավթյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և դատապարտել է ազատազրկման՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով՝ զրկելով տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից՝ 2 (երկու) տարի ժամկետով:

3. Ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի դատավճիռը:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանը:

Վճռաբեկ դատարանի 2013 թվականի ապրիլի 12-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի պաշտպան Մ.Մուրադյանի վճռաբեկ բողոքն ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Գործի փաստական հանգամանքները և վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Ամբաստանյալ Հ.Գավթյանը դատապարտվել է այն բանի համար, որ «2012թ. հուլիսի

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

31-ին՝ ժամը 15-ի սահմաններում, վարելով «Օպել Վեկտրա» մակնիշի 75QP075 պ/ի ավտոմեքենան՝ Գյումրի-Արևիկ ավտոճանապարհով ընթանալիս թույլ է տվել ճեԿ-ի 67 կետի պահանջին հակասող գործողություն, այն է՝ Հմայակ Դավթյանը տվյալ վրատերքը կանխելու տեխնիկական հնարավորություն ունեցել է և նա ժամանակին միջոցներ չձեռնարկելով ավտոմեքենան մինչև վրատերքի տեղին հասնելը կանգնեցնելու կամ դանդաղեցնելու համար, որպեսզի Անժելա Ստեփանի Կաթունյանը դուրս գա վտանգավոր գոտուց, տեխնիկական տեսակետից ստեղծել է վթարային իրադրություն դրանով իսկ պայմանավորել տվյալ վրատերքի առաջացումը: Հմայակ Դավթյանն իր երթևեկության համար վտանգավոր գոտում հետիոտի շարժման սկզբնապահից սկսած պետք է ժամանակին կատարված արգելակումով իր վարած ավտոմեքենայի ընթացքը դանդաղեցնելու կամ էլ այն լրիվ կանգնեցնելու միջոցով հնարավորություն տար հետիոտին դուրս գալու վտանգավոր գոտուց: Ավտոմեքենայի ոչ պատշաճ կառավարման արդյունքում վրատերքի է ենթարկել ճանապարհին աչից ձախ արագ քայլերով ուղղահայաց հասող հետիոտն Անժելա Կաթունյանին, որը վրատերքի հետևանքով ստացած մարմնական վնասվածքներից հիվանդանոց տեղափոխելու ճանապարհին մահացել է» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 54):

6. Գյումրի քաղաքի Նոր Ավան թաղամասի բնակիչների կողմից տրված բնութագրի համաձայն. «[Հ.Դավթյանի] [հ]այրը՝ Սիմոն Ժորիկի Դավթյանը և մայրը՝ Սուսաննա Երվանդի Դավթյանը 2-րդ և 3-րդ խմբի հաշմանդամներ են: Աշխատանքի բացակայության պատճառով, քսանի որ տանը ոչ ոք չի աշխատում, ամբողջ հոգար իր վրա է վերցրել Հմայակ Սիմոնի Դավթյանը» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 96):

7. ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ՀՀ բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալության թիվ 018109 և թիվ 782460 տեղեկանքների համաձայն՝ Հ.Դավթյանի հայրը 2-րդ, իսկ մայրը՝ 3-րդ կարգի հաշմանդամ են (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 98-99):

8. Գյումրու քաղաքապետարանի «Գյումրու բնակարանների սպասարկման» ՓԲԸ-ի կողմից տրված տեղեկանքի համաձայն՝ Հ.Դավթյանի ընտանիքն ունի հետևյալ կազմը՝ հայր, մայր, տասնիկ և քույր (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1-ին, թերթ 95):

9. Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում առկա է հետևյալ ձևակերպումը. «Պատիժ սահմանելիս դատարանը հաշվի է առնում կատարված հանցագործության բնույթն ու ամբաստանյալի անձը, որ նա նախկինում դատված չի եղել, բնութագրվել է դրական, մեղքը ընդունել է և գոջացել է կատարածի համար: Տուժողի իրավահաջորդ Լևոն Կաթունյանն ամբաստանյալի նկատմամբ որևէ պահանջ չի ներկայացրել և խնդրել է մեղմ վերաբերվել:

Նրա պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքներ չկան:

Դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալի նկատմամբ պատիժ պետք է նշանակել ազատազրկման ձևով, որոշակի ժամկետով զրկել տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 54-55):

10. Ամբաստանյալի պաշտպան Մ.Սուրադյանը վերաքննիչ բողոքում խնդրել է Հ.Դավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել՝ նշելով, որ «[Առաջին ատյանի] դատարանը պետք է հաշվի առներ նաև դեպքին հաջորդող պահին Հ.Դավթյանի վարքագիծը և նրա ընտանեկան վիճակը (...), մասնավորապես այն, որ դեպքից անմիջապես հետո տուժողին օգնություն է ցուցաբերել և տեղափոխել հիվանդանոց, վերականգնել տուժողին պատճառված վնասը, բացի այդ նրա խնամքին է երեք անձ՝ հաշմանդամ ծնողները և տատը, ընտանիքում միակ աշխատողն է (...), և իր վաստակով հոգում է ընտանիքի սոցիալական խնդիրները» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 93):

11. Վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «Հիմնավորված չէ և քրեական գործի նյութերից չի բխում վերաքննիչ բողոքի այն պնդումը,

Դատական պրակտիկա

թե «ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ և նա ընտանիքի միակ կերակրողն է», այդ փաստը հաստատող ապացույցներ գործում առկա չեն:

Ընդհակառակը, գործում առկա տվյալների համաձայն՝ Հ.Դավթյանին մեղադրանք առաջադրելու պահից վերջինս ապահովվել է հանրային պաշտպանով՝ անվճարունակ լինելու պատճառով:

(...) Վերաքննիչ դատարանը, քննության առնելով ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ՝ ազատագրվման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը, հաշվի առնելով հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, վերջինիս պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող վերոնշյալ հանգամանքները, հանգում է այն հետևության, որ ամբաստանյալի ուղղվելը հնարավոր չէ առանց պատիժը կրելու և միայն այդ կերպ կարելի է համել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով սահմանված պատժի նպատակներին՝ վերականգնել սոցիալական արդարությունը, ուղղել պատժի ենթարկված անձին, ինչպես նաև կանխել հանցագործությունները: (...)>> (տես քրեական գործ, հատոր 2-րդ, թերթ 95):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում.

12. Բողոքի հեղինակը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել նյութական իրավունքի նորմերի խախտումներ, մասնավորապես՝ չի կիրառել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ, 48-րդ, 61-63-րդ և 70-րդ հոդվածները, որոնք ենթակա էին կիրառման: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել մի շարք մեղմացուցիչ հանգամանքներ, այն է՝ պատահարից հետո Հ.Դավթյանի դրսևորած վարքագիծը, տուժողին օգնություն ցուցաբերելը և հիվանդանոց տեղափոխելը, տուժողին պատճառված վնասը հատուցելը, ինչպես նաև Հ.Դավթյանի ընտանեկան վիճակը, ընտանիքի միակ կերակրող լինելը և այն, որ նրա խնամքին են երեք անձ՝ հաշմանդամ ծնողները, տատը:

Բողոքի հեղինակը նշել է նաև, որ Հ.Դավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը մերժելու հիմքում Վերաքննիչ դատարանը դրել է այն հանգամանքը, որ նա օգտվում է հանրային պաշտպանի ծառայություններից, մինչդեռ քրեական գործին հանրային պաշտպանի մասնակցությունը քրեական դատավարությունում անձի պաշտպանության ձև է և չի կարող դիտվել նրա անձը բնութագրող հանգամանք:

13. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ բողոք բերած անձը խնդրել է բեկանել և փոփոխել Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 21-ի ու Վերաքննիչ դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի դատական ակտերը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառարանությունները և եզրահանգումը.

14. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ապացույցների բարեխիղճ գնահատման, ինչպես նաև վերաքննիչ դատարանի՝ որպես առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերը վերանայող վերադաս ատյանի հայեցողության շրջանակների կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. Ապացույցների բարեխիղճ գնահատումը.

15. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված առաջին իրավական հար-

ցը հետևյալն է. ամբաստանյալ Հ.Դավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը քննարկելիս Վերաքննիչ դատարանն արդյո՞ք բարեխիղճ գնահատման է ենթարկել սույն գործով ձեռք բերված ապացույցները:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Քրեական գործով ապացույցներ են ցանկացած փաստական տվյալները, որոնց հիման վրա օրենքով որոշված կարգով հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը, դատարանը պարզում են քրեական օրենսգրքով նախատեսված արարքի առկայությունը կամ բացակայությունը, այդ արարքը կասկածյալի կամ մեղադրյալի կողմից կատարելը կամ չկատարելը և մեղադրյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, ինչպես նաև գործի ճիշտ լուծման համար նշանակություն ունեցող այլ հանգամանքներ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի համաձայն. «Միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում՝

(...)

5) քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները.

6) այն հանգամանքները, որոնցով դատավարության մասնակիցը կամ քրեական դատավարությանը մասնակցող այլ անձը հիմնավորում է իր պահանջները, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Յուրաքանչյուր ապացույց ենթակա է գնահատման՝ վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից:

2. Հետաքննության մարմնի աշխատակիցը, քննիչը, դատախազը, դատավորը, դեկավարվելով օրենքով, ապացույցները գնահատում են ապացույցների համակցության մեջ՝ դրանց բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության վրա հիմնված իրենց ներքին համոզմամբ»:

Մեջբերված քրեադատավարական դրույթները Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Մ.Հովհաննիսյանի* և *Ա.Մարտիրոսյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) [ա]պացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա: Ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների ամիսգելի կապով. այն, մի կողմից, պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից, անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

(...)

Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննությունը:

(...)

Ապացույցների գնահատումը համապատասխան որոշումներում պետք է արտահայտվի պատճառաբանված եզրահանգումների ձևով՝ (...)» (տե՛ս Մակար Ռ-ազմիկի Հովհաննիսյանի և Աշոտ Վաղարշակի Մարտիրոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի փետրվարի 12-ի թիվ Ե-ՋԲԳ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետը):

17. Չարգացնելով *Մ.Հովհաննիսյանի* և *Ա.Մարտիրոսյանի* գործով որոշմամբ ձևավորված իրավական դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ապացույցների կամայական գնահատման արգելքը ենթադրում է ապացույցները բարեխիղճ վերլուծության

09-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

Դատական պրակտիկա

ենթարկելու պարտականություն: Այլ խոսքով՝ դատարանը պարտավոր է իր դատական ակտում ամրագրել և համապատասխան վերլուծության ու գնահատման ենթարկել գործի քննության և լուծման, այդ թվում՝ անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու և այդ պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելու համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները: Հետևաբար, անձի նկատմամբ նշանակված պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս դատարանը, ի թիվս այլ հանգամանքների, պարտավոր է բարեխիղճ գնահատման ենթարկել նրա անձը բնութագրող, ինչպես նաև պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները հաստատող ապացույցները:

18. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքում պաշտպանը խնդրել է Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել՝ ի թիվս այլ հանգամանքների նշելով, որ Հ.Գավթյանի խնամքին են հաշմանդամ ծնողները, տատը, և նա հանդիսանում է ընտանիքի միակ կերակրողը (տե՛ս սույն որոշման 10-րդ կետը): Վերաքննիչ դատարանը մերժել է պաշտպանի վերաքննիչ բողոքը՝ իր դատական ակտում պատճառաբանելով, որ հիմնավորված չէ և քրեական գործի նյութերից չի բխում, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ, և նա ընտանիքի միակ կերակրողն է: Ավելին, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ այդ փաստը հաստատող ապացույցներ գործում առկա չեն (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

Մինչդեռ, սույն քրեական գործի նյութերում առկա են մի շարք փաստաթղթեր, այն է՝ Գյումրի քաղաքի Նոր-Ավան թաղամասի բնակիչների կողմից տրված բնութագիրը, ՀՀ աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության ՀՀ բժշկասոցիալական փորձաքննության գործակալության թիվ 018109, թիվ 782460 և Գյումրու քաղաքապետարանի «Գյումրու բնակարանների սպասարկման» ՓԲԸ-ի կողմից տրված տեղեկանքները, որոնք հիմնավորում են, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի խնամքին են գտնվում երեք անձ, և նա ընտանիքի միակ կերակրողն է (տե՛ս սույն որոշման 6-8-րդ կետերը):

19. Սույն որոշման 16-17-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով սույն որոշման 18-րդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը քննարկելիս Վերաքննիչ դատարանը բարեխիղճ գնահատման չի ենթարկել սույն գործով ձեռք բերված ապացույցները: Մասնավորապես, քրեական գործում Հ.Գավթյանի անձը բնութագրող, պատասխանատվությունը մեղմացնող համապատասխան ապացույցների առկայության պայմաններում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ Հ.Գավթյանի խնամքին երեք անձի առկայությունը և նրա՝ ընտանիքի միակ կերակրողը հանդիսանալու հանգամանքը հաստատող ապացույցներ քրեական գործում առկա չեն:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը Հ.Գավթյանի նկատմամբ նշանակված պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ, 127-րդ հոդվածների խախտում, ինչի հետևանքով սխալ հետևության է հանգել Հ.Գավթյանի խնամքին երեք անձի առկայությունը և վերջինիս՝ ընտանիքի միակ կերակրողը հանդիսանալու հանգամանքը հաստատված չլինելու վերաբերյալ:

II. Վերաքննիչ դատարանի հայեցողության շրջանակները.

20. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելը որպես Հ.Գավթյանի անձը բնութագրող հանգամանք գնահատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը դուրս չի՞ եկել արդյոք ՀՀ քրեադատավարական օրենքով վերադաս դատական ատյանին վերապահված հայեցողության շրջանակներից:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության ժամանակ առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքները ընդունվում են որպես հիմք, բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքում վիճարկվում է որևէ փաստական հանգամանք, և վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն եզրակացության, որ տվյալ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն ակնհայտ սխալ է թույլ տվել: Նման դեպքերում վերաքննիչ դատարանն իրավունք ունի հաստատված համարելու նոր փաստական հանգամանք կամ հաստատված չհամարելու ստորադաս դատարանի կողմից հաստատված փաստական հանգամանքը, (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի համաձայն. «Վերաքննիչ բողոքի հիման վրա վերաքննիչ դատարանն ստուգում է գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման և քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, ինչպես նաև գործը քննելիս և լուծելիս քրեական դատավարական օրենքի նորմերի պահպանումը»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն. «Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում պետք է նշվեն, թե ինչ հիմքերով է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը համարվում ճիշտ, իսկ բողոքում բերված եզրահանգումները՝ անհիմն, ինչն է հիմք ծառայել առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն ամբողջությամբ կամ մի մասով բեկանելու կամ փոխելու համար»:

Սեջբերված քրեադատավարական դրույթների համակարգային վերլուծությունից երևում է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավասու է առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքները հաստատված չհամարել կամ հաստատված համարել նոր հանգամանք, եթե վերաքննիչ բողոքի շրջանակներում առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի վերանայման արդյունքում պատճառաբանված հետևություն կանի այն մասին, որ տվյալ փաստական հանգամանքի վերաբերյալ եզրակացության հանգելիս առաջին ատյանի դատարանն **ակնհայտ** սխալ է թույլ տվել: ՀՀ քրեադատավարական օրենքում ամրագրված այս մոտեցումը հանդիսանում է վերաքննիչ դատարանի որպես առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերը վերանայելու իրավասությամբ օժտված վերադաս դատական ատյանի հայեցողության շրջանակներն ուրվագծող հիմքը, որը յուրաքանչյուր դեպքում հնարավորություն է տալիս պարզել, թե առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի վերանայման արդյունքում վերաքննիչ դատարանն արդյոք պատշաճ գնահատման է ենթարկել գործի հանգամանքները, հանցավորի անձը և այլն, թե դրսևորել է կամայական մոտեցում՝ չարաշահելով իրեն վերապահված հայեցողությունը:

22. Դատական հայեցողությունը որոշում կայացնելիս ընտրություն կատարելու դատարանի իրավագրությունն է: Նշված ընտրության հիմքերն ու սահմաններն ամրագրված են քրեադատավարական օրենքով, պետք է համապատասխանեն օրենսդրի կամքին և դատավորի իրավագիտակցությանը, բխեն իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից, գործի կոնկրետ հանգամանքներից և հանցավորի անձից:

Սեջբերված մոտեցումից հետևում են դատական հայեցողության հատկանիշները, որոնցից առաջինը հայեցողության օրինականությունն է: Այլ կերպ՝ դատական հայեցողությունն օրինական է, եթե հիմնված է օրենքի վրա: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենքում առկա ձևակերպումները հաճախ «գնահատողական» բնույթ են կրում (օրինակ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված «ակնհայտ սխալ» ձևակերպումը), որոնք ենթակա են գնահատման յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի հանգամանքների և հանցագործի անձը բնութագրող հատկանիշների համատեքստում: Հետևաբար, «գնահատողական» բնույթ ունեցող ձևակերպումների կիրառման ժամանակ դատական հայեցողությունն օրինական է, եթե դատարանը որոշում կայացնելիս հիմնվել է **կոնկրետ** գործի հանգամանքների և հանցագործի անձը բնութագրող տվյալների վրա:

Դատական պրակտիկա

Դատական հայեցողությունն օբյեկտիվ երևույթ է, հետևաբար, դատական հայեցողության երկրորդ հատկանիշն այն է, որ դատարանն իրավասու է ընտրություն կատարել օրենքով սահմանված շրջանակներում:

Դատական հայեցողության երկրորդ հատկանիշի հետ սերտորեն փոխկապակցված է երրորդը, որի համաձայն՝ դատական հայեցողությունն օրինական, հիմնավորված և արդարացի հնարավոր որոշումների միջև ընտրություն կատարելու՝ դատարանի իրավասությունն է: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ դատարանին վերապահված ընտրության իրավասությունը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով դատարանը հնարավոր օրինական որոշումներից պետք է ընտրի այն, որն առավելագույնս կհամապատասխանի հիմնավորվածության և արդարացիության չափանիշներին:

Դատական հայեցողության չորրորդ հատկանիշն օրինական, հիմնավորված և արդարացի հնարավոր որոշումների միջև ընտրություն կատարելիս դատարանի կողմից կոնկրետ գործի հանգամանքներն ու հանցագործի անձը բնութագրող տվյալներն առավելագույնս հաշվի առնելու պարտականությունն է: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական հայեցողության շրջանակներում դատարանին վերապահված ընտրությունը ենթադրում է ոչ միայն մի քանի որոշումների միջև ընտրություն կատարելու իրավասություն, այլ նաև այնպիսի ընտրություն կատարելու պարտականություն, որի արդյունքում կայացված որոշումն առավելագույնս կհամապատասխանի քննվող կոնկրետ գործի հանգամանքներին և հանցագործի անձին:

23. Դատական հայեցողության՝ սույն որոշման նախորդ կետում ամրագրված չորս հատկանիշները վերաբերելի են նաև վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի վերանայման դատավարական կարգին: Նշված հատկանիշների հետ մեկտեղ, վերաքննիչ դատարանի հայեցողությունը բնութագրվում է մի շարք այլ հատկանիշներով, որոնք բխում են ստորադաս դատարանի դատական ակտի վերանայման՝ վերաքննիչ դատարանի գործառնության: Այսպես, առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատական հայեցողության շրջանակներում կայացված դատական ակտը վերանայման արդյունքում կարող է բեկանվել և (կամ) փոփոխվել վերաքննիչ դատարանի կողմից այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանված եզրակացություն կանի այն մասին, որ՝

- ա) առաջին ատյանի դատարանը խախտել է դատական հայեցողության՝ օրենքով սահմանված շրջանակները,
- բ) առաջին ատյանի դատարանն իրավական նշանակություն է տվել այնպիսի հանգամանքի, որը կոնկրետ գործով **ակնհայտորեն** չէր կարող մնան նշանակություն ունենալ,
- գ) առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է այնպիսի դատական ակտ, որը չի համապատասխանում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտերին (այդ թվում՝ դրանցում առկա օրենքի մեկնաբանություններին) և առաջին ատյանի դատարանը ծանրակշիռ փաստարկների մատնանշմամբ չի հիմնավորել, որ դրանք կիրառելի չեն տվյալ փաստական հանգամանքների նկատմամբ,
- դ) առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտն օրինական, հիմնավորված և արդարացի չէ:

24. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ իր դատական ակտում Վերաքննիչ դատարանն ամբաստանյալի՝ ընտանիքի միակ կերակրող հանդիսանալու հանգամանքը հերքել է՝ ելնելով քրեական վարույթի ընթացքում նրա կողմից իր պաշտպանության իրավունքի իրացման ձևից: Մասնավորապես, իր դատական ակտում Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ «(...) գործում առկա տվյալների համաձայն՝ Հ.Գավթյանին մեղադրանք առաջադրելու պահից վերջինս ապահովվել է հանրային պաշտպանով՝ անվճարունակ լինելու պատճառով» (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

25. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքը գնահատելով սույն որոշման 21-23-րդ կետերում շարադրված վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Հ.Դավթյանի կողմից հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելու փաստը գնահատելիս Վերաքննիչ դատարանն իրավական նշանակություն է տվել այնպիսի հանգամանքի, որը սույն գործով **ակնհայտորեն** չէր կարող նման նշանակություն ունենալ: Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիման վրա՝ անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրվում է՝ ելնելով անձի գույքային դրությունից, և որ քրեական վարույթում հանրային պաշտպանի ներգրավվածության հանգամանքը որևէ դեպքում չի կարող գնահատվել հանցավորի անձը բնութագրող տվյալների համատեքստում, առավել ևս՝ անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը մերժելու հիմք հանդիսանալ:

Հետևաբար, հանրային պաշտպանի ծառայություններից օգտվելը որպես Հ.Դավթյանի անձը բնութագրող հանգամանք գնահատելով՝ Վերաքննիչ դատարանը դուրս է եկել ՀՀ քրեադատավարական օրենքով վերադաս դատական ատյանին վերապահված հայեցողության շրջանակներից և դրա արդյունքում կայացրել է անօրինական, անհիմն և անարդար դատական ակտ:

26. Սույն որոշման 21-25-րդ կետերում շարադրված վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը չարաշահել է վերադաս դատական ատյանի հայեցողության շրջանակները՝ այդպիսով թույլ տալով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասի խախտում:

27. Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն որոշման 19-րդ և 26-րդ կետերում արձանագրված խախտումները հանդիսանում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածով նախատեսված՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներ, որոնք հանգեցրել են Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող՝ անօրինական և չհիմնավորված դատական ակտի կայացմանը:

Նշված հանգամանքը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ և 406-րդ հոդվածների համաձայն՝ հիմք են Հմայակ Սիմոնի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշումը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

28. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ նյութական իրավունքի խախտման վերաբերյալ բողոքաբերի փաստարկին (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը) հնարավոր է անդրադառնալ միայն սույն որոշման 27-րդ կետում արձանագրված դատավարական իրավունքի խախտումները վերացնելուց հետո:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Ամբաստանյալ Հմայակ Սիմոնի Դավթյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2013 թվականի հունվարի 30-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ (ԱՅՍՈՒՂԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2013 թվականի հուլիսի 4-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամտունների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտե) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 24.01.2013 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Արտաշես Արտաշեսյանի հայցի ընդդեմ Կոմիտեի՝ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու և որպես հետևանք դիմումի հիման վրա վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական մախայատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արտաշես Արտաշեսյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել 27.02.2012 թվականի թիվ 11-5/1566-12 վարչական ակտը (գրությունը) և պարտավորեցնել Կոմիտեին Արտաշես Արտաշեսյանի կողմից 17.02.2012 թվականին վարչական կարգով ներկայացված դիմումի հիման վրա ընդունել վարչական ակտ:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ա.Գարբինյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 25.09.2012 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 24.01.2013 թվականի որոշմամբ Կոմիտեի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 25.09.2012 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Կոմիտեն:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը, կիրառել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը, որը չպետք է կիրառել, չի կիրառել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 264-րդ հոդվածը, որը պետք է կիրառել, խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ, 65-րդ հոդվածները, 117¹²-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանում է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ տվյալ դեպքում Կոմիտեն հանդես է եկել ոչ թե որպես հանրային իշխանության կրող, գործադիր գերատեսչական մարմնի գործառույթներ իրականացնող, այլ որպես գործատու: Հետևաբար, Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանն անհատական իրա-

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

74

վական ակտ է, որով դադարեցվել են գործատուի և աշխատողի միջև աշխատանքային հարաբերությունները, ուստի դրա հետ կապված վեճը նույնպես պետք է դիտել որպես աշխատանքային վեճ:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Արտաշես Արտաշեսյանն աշխատանքից ազատվել է Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի հրամանի համաձայն: Վարչական մարմնի պաշտոնատար անձն իրավունք չունի քննարկելու և լուծելու գործը, եթե նա նախկինում մասնակցել է տվյալ գործի քննարկմանը:

Կոմիտեի նախագահը, հանդիսանալով մաքսային ծառայության ղեկավար, իրավասու չէ վերանայել իր իսկ կողմից ընդունված հրամանը, իսկ նման լիազորություն մաքսային մարմնում որևէ այլ անձ չունի:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 24.01.2013 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը մերժել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանով Գուգարքի տարածաշրջանային մաքսատան կապի խմբի ավագ մաքսային տեսուչ-կապավոր-խմբի ղեկավար Արտաշես Արտաշեսյանը 30.06.2011 թվականից ազատվել է մաքսային ծառայության պաշտոնից՝ «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 129-րդ հոդվածի հիման վրա (**հատոր 1-ին, գ.թ. 8**):

2) Կոմիտեի նախագահին հասցեագրված դիմումով Արտաշես Արտաշեսյանը խնդրել է անվավեր ճանաչել Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանը և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 241-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի պահանջներին համապատասխան հատուցել իրեն պատճառված վնասը՝ հարկադիր պարսպուրդի ամբողջ ժամանակահատվածի համար (**հատոր 1-ին, գ.թ.16-19**):

3) Կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետի 27.02.2012 թվականի թիվ 11-5/1566-12 գրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով վերադարձվել են Արտաշես Արտաշեսյանի դիմումը և կից փաստաթղթերը՝ դիմումով առաջադրված պահանջը Կոմիտեի իրավասությունից դուրս լինելու պատճառաբանությամբ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 20**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Սույն բողոքի վարույթ ընդունելը պայմանավորված է հանրային ծառայության ոլորտում վարչական և աշխատանքային օրենսդրության կիրառման և հանրային ծառայության հետ կապված վեճերի ընդդատության վերաբերյալ միասնական պրակտիկա ձևավորելու անհրաժեշտությամբ:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում վերոնշյալ հարցերի վերաբերյալ օրենսդրության միատեսակ կիրառությունն ապահովելու համար անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

Աշխատանքային և հանրային ծառայության իրավահարաբերությունների սահմանադրաիրավական և միջազգային իրավական հիմքերին

Հանրային ծառայության ոլորտում աշխատանքային օրենսդրության կիրառման շրջանակներին և բնույթին

Հանրային ծառայության ոլորտում վարչական օրենսդրության կիրառման շրջանակներին և բնույթին

Դատական պրակտիկա

Հանրային ծառայության անցնելու, իրականացնելու և հանրային ծառայությունը դադարեցնելու իրավահարաբերությունների բնույթին

Հանրային ծառայության հետ կապված վեճերի վերաբերյալ գործերի ընդդատության հարցերին

1) Հանրային ծառայության և աշխատանքային իրավահարաբերությունների սահմանադրաիրավական և միջազգային իրավական հիմքերը

ՀՀ Սահմանադրության 30.2-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիներն ունեն օրենքով սահմանված ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունք: Հանրային ծառայության սկզբունքները և կազմակերպման կարգը սահմանվում են օրենքով:

«Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 25-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր քաղաքացի, առանց 2-րդ հոդվածում հիշատակվող որևէ խտրականության և առանց անհիմն սահմանափակումների, պետք է իրավունք և հնարավորություն ունենա իր երկրում հավասարության ընդհանուր պայմաններով մտնել պետական ծառայություն:

Վերոնշյալ հոդվածները նախատեսում են քաղաքացու՝ հանրային ծառայության անցնելու իրավունքի իրացման երեք նախապայման. ՀՀ քաղաքացիություն, ընդհանուր հիմունքներ և դրանց՝ օրենքով կանոնակարգվածություն: Հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունքը ՀՀ քաղաքացու սահմանադրական հիմնական իրավունքներից է, որի իրացումն իրավական, ժողովրդավարական պետության պայմաններում ոչ միայն աշխատանքի ազատ ընտրության, այլև ժողովրդաիշխանության իրացման դրսևորում է: Այդ իրավունքը պաշտպանվում է ՀՀ Սահմանադրության ուժով, որի իրացման կարգն ու պայմանները, ըստ 30.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի, սահմանվում են օրենքով:

Բացի հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունքից, ՀՀ Սահմանադրությունը նախատեսում է նաև անձի աշխատանքի ընտրության ազատություն:

Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի աշխատանքի ընտրության ազատություն:

Վերոնշյալ հոդվածների համադրումը և անձի երկու սահմանադրական իրավունքների հարաբերակցությունը հանգում է նրան, որ ՀՀ Սահմանադրությունը, անձին ընձեռելով աշխատանքի ընտրության ազատություն, որպես դրա յուրօրինակ դրսևորում նախատեսում է քաղաքացու հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունքը:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունքը պետք է դիտարկել նաև աշխատանքի ընտրության իրավունքի հետ համատեղ, քանի որ սահմանադրաիրավական զարգացումների համատեքստում պետական իշխանության համակարգում աշխատանքի իրավունքը՝ որպես աշխատանքի ընտրության ազատության դրսևորում, աստիճանաբար վերաճել է առանձին սահմանադրական իրավունքի՝ դրանից բխող օրենսդրական կարգավորման առանձնահատկություններով: Այն հանգամանքը, որ միջազգային և սահմանադրական իրավունքների զարգացման համատեքստում հանրային (պետական) ծառայությունը դիտարկվում է աշխատանքի իրավունքի շրջանակներում, դրսևորվում է նաև միջազգային իրավական այլ նորմերի ուսումնասիրության արդյունքում:

Մասնավորապես, «Պետական ծառայության բնագավառում աշխատանքային հարաբերությունների մասին» 1978 թվականի կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական ծառայողները, ինչպես և մյուս աշխատողները, ունեն այն քաղա-

քացիական ու քաղաքական իրավունքները, որոնք էական նշանակություն ունեն միավորվելու ազատության բնականոն իրականացման համար, միակ պայմանով՝ պահպանել իրենց կարգավիճակից և իրենց գործառույթների բնույթից բխող պարտավորությունները:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հանրային ծառայության ընդունվելու սահմանադրական իրավունքը, որը նախատեսվում է նաև միջազգային իրավունքի նորմերով, աշխատանքի ազատ ընտրության սահմանադրական իրավունքի դրսևորման եղանակներից մեկն է, որն ունի նաև որոշակի առանձնահատկություններ՝ կապված այդ իրավունքի միջոցով պետական կառավարմանը մասնակցելու իրավունքի (ՀՀ Սահմանադրության 30-րդ հոդված) և հանրային ծառայողների կողմից իրականացվող գործառույթների բնույթի հետ:

2) Հանրային ծառայության ոլորտում աշխատանքային օրենսդրության կիրառման շրջանակները և բնույթը

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ աշխատանքային հարաբերությունների **առանձին բնագավառների կարգավորման առանձնահատկությունները կարող են սահմանվել օրենքով:**

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքական, հայեցողական կամ քաղաքացիական պաշտոն զբաղեցնող անձանց, ինչպես նաև քաղաքացիական, օրենքով սահմանված **այլ պետական (հատուկ) ծառայությունների** և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծառայողների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի աշխատողների **աշխատանքային (ծառայողական) հարաբերությունները կարգավորվում են սույն օրենսգրքով, եթե համապատասխան օրենքներով այլ բան նախատեսված չէ:**

Վերոնշյալ հոդվածները, սահմանելով ՀՀ աշխատանքային օրենսդրության գործողության ոլորտները, դրա մեջ ներառել են նաև քաղաքացիական և պետական ծառայության հետ կապված իրավահարաբերությունները: Այսինքն՝ նշված ծառայությունների հետ կապված իրավահարաբերությունները դուրս չեն աշխատանքային օրենսդրության կարգավորման շրջանակներից: Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսդրության նորմերի կիրառումը հանրային ծառայության նկատմամբ ամբողջական չէ, և հանրային ծառայությունը և դրա տեսակները կարգավորող օրենքներով այլ բան նախատեսված լինելու դեպքերում կիրառվում են այդ իրավական ակտերով նախատեսված կանոնակարգումները: Այնուամենայնիվ, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում հստակեցնել, որ ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի տրամաբանության լույսի ներքո աշխատանքային օրենսգրքի դրույթները հանրային ծառայության ոլորտում կիրառվում են ոչ թե սուբսիդիարության (լրացուցիչ) սկզբունքով, այլ հակառակը՝ դրանք օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի ուժով ներառված են աշխատանքային օրենսդրության կարգավորման ոլորտում, և այդ հարցերի վերաբերյալ հանրային ծառայության օրենսդրության նորմերը պետք է կիրառվեն սուբսիդիարության (լրացուցիչ) կարգով՝ աշխատանքային հարաբերությունների ոլորտում դրանց միասնական և տարբերակված կարգավորման սկզբունքների հիման վրա:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում հավելել, որ օրենսդրական վերոնշյալ կանոնակարգումը չպետք է դիտարկվի և մեկնաբանվի որպես հանրային ծառայության հետ կապված բոլոր իրավահարաբերությունների ներառում հանրային իրավունքի կարգավորման ոլորտում, քանի որ գործող օրենսդրական կանոնակար-

Դատական պրակտիկա

գումների ընդհանուր տրամաբանության համատեքստում հանրային ծառայության հետ կապված իրավահարաբերություններն ունեն աշխատանքային բնույթ, սակայն հաշվի առնելով դրանց առանձնահատկությունները՝ օրենսդիրն այլ իրավական կարգավորումների նախատեսման հնարավորություն է ընձեռել: Այդ հանգամանքը պայմանավորված է մի կողմից հանրային ծառայության առանձնահատկություններով, հանրային ծառայության մեջ ներգրավված ծառայողների կարգավիճակի առանձնահատկություններով, մյուս կողմից դրա բազմաբնույթ և բազմաֆունկցիոնալ նշանակությամբ և հետևաբար՝ հանրային ծառայության տարբեր տեսակների գործառնության հանրային առանձնահատկություններով, որոնք իրենց ազդեցությունն են ունենում նաև դրանց աշխատանքային իրավակարգավորման վրա: Արդյունքում գործող օրենսդրական զարգացումները նման իրավահարաբերությունները դարձրել են որոշակիորեն երկակի իրավակարգավորման ազդեցություն ունեցող օբյեկտ, և վերջինս կարելի է դիտարկել որպես աշխատանքային իրավունք հանրային իրավունքի ոլորտում:

Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ եզրահանգումները հիմնավորվում են նաև ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի և հանրային ծառայության և դրա տեսակները կարգավորող օրենսդրության համակարգային ուսումնասիրությամբ:

Մասնավորապես, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքով սահմանված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի աշխատողների նկատմամբ սույն օրենսգրքի 2-րդ բաժնի նորմերը կիրառվում են սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով: Հատուկ ծառայողների, քաղաքական, հայեցողական և քաղաքացիական պաշտոն զբաղեցնող անձանց մասնակցությամբ աշխատանքային հարաբերությունների նկատմամբ չեն կիրառվում սույն օրենսգրքի 2-րդ բաժնով սահմանված նորմերը:

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքն օգտագործում է աշխատանքային պարտականություններ (5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետ), քաղաքացիական աշխատանք (5-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետ) եզրույթները, հանրային ծառայողին ընձեռում է աշխատանքի համար համարժեք վարձատրություն ստանալու իրավունք, աշխատանքի, անվտանգ և անհրաժեշտ աշխատանքային պայմանների ապահովվածության իրավունք (20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ և 7-րդ կետեր), օրենսդրությամբ սահմանված աշխատանքային կարգապահական ներքին կանոնները պահպանելու պարտականություն (21-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետ), ծառայողական պարտականությունների կատարման համար անվտանգ և անհրաժեշտ աշխատանքային պայմանների երաշխիք (26-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ) և այլն:

«Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ մաքսային ծառայության պաշտոնատար անձանց՝ **սույն օրենքով չկարգավորվող աշխատանքային հարաբերությունները** կարգավորվում են Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգրքով և իրավական այլ ակտերով: Ավելին, նույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 3.1-ին մասը նախատեսում է, որ մաքսային ծառայության ժամանակավոր թափուր պաշտոն առաջանալու դեպքում (հղիության և ծննդաբերության արձակուրդ, պարտադիր զինվորական ծառայության զորակոչում), ինչպես նաև մաքսային ծառայողի կողմից իր ծառայողական պարտականությունները կատարելու ժամանակավոր անհնարինության և օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում այդ պաշտոնը կարող են զբաղեցնել մաքսային ծառայության կադրերի ռեզերվում գտնվող և տվյալ պաշտոնի նկարագրին բավարարող անձինք, որոնց հետ կնքվում է **ժամկետային աշխատանքային պայմանագիր**, իսկ դրա անհնարինության դեպքում հաշվի առնելով սույն օրենքի 8-րդ, 9-րդ հոդվածների և 49-րդ հոդվածի 1-ին

մասի պահանջները՝ մեկ այլ անձի հետ ժամկետային աշխատանքային պայմանագիր կնքելով: Օրենսդիրն օգտագործում է նաև աշխատանքի ներկայանալու, աշխատանքում ցուցաբերած առանձնահատուկ ծառայություններ հասկացությունները, մաքսային ծառայողին ընձեռում աշխատանքի, վարձատրության, առողջության պաշտպանության, անվտանգ և անհրաժեշտ աշխատանքային պայմանների ապահովվածության իրավունք և այլն:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ վերոնշյալ իրավական կարգավորումները աշխատանքային օրենսդրությամբ նախատեսված իրավունքների և կանոնակարգումների դրսևորումներ են հանրային ծառայության ոլորտում, քանի որ վերոնշյալ կանոններն առավել մանրամասն նախատեսված են ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքում:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հանրային ծառայողի գործունեության հետ կապված հարցերը, որոնք չեն բխում նրա վարչաիրավական կարգավիճակից, կրում են աշխատանքային բնույթ, իսկ դրանց իրավակարգավորման հիմքը ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքն է և հանրային ծառայության վերաբերյալ օրենքների համապատասխան դրույթները: Հետևաբար դրանք պետք է դիտարկվեն միասնության մեջ՝ որպես մեկ իրավակարգավորում:

3) Հանրային ծառայության ոլորտում վարչական օրենսդրության կիրառման շրջանակները և բնույթը

Վճռաբեկ դատարանը հանրային ծառայության ոլորտում վարչական օրենսդրության կիրառման շրջանակները հստակեցնելու համար անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հանրային ծառայության բնույթին և նշանակությանը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայությունը սոցիալ-իրավական ինստիտուտ է, որն ուղղակիորեն կապված է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան պետության գործունեության ապահովման հետ: Այն նաև պետության (հանրային իշխանության մարմինների) և քաղաքացու միջև ծագող հանրային-իրավական բնույթի հասարակական հարաբերությունների (վարչակառավարչական գործընթացների) ամբողջություն է, որը միտված է օրենսդրությամբ նախանշված կարգով ու շրջանակներում պետության (հանրային իշխանության մարմինների) քաղաքականության իրականացմանը:

Այդ հանգամանքը հաստատվում է նաև «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ հանրային ծառայությունը **պետությանը** Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով **վերապահված լիազորությունների իրականացումն է**, որն ընդգրկում է պետական ծառայությունը, համայնքային ծառայությունը, պետական և համայնքային պաշտոնները: Պետական ծառայությունը մասնագիտական գործունեություն է, որն **ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ պետական մարմիններին վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը**: Պետական ծառայությունն ընդգրկում է քաղաքացիական ծառայությունը, դատական ծառայությունը, դիվանագիտական ծառայությունը, հատուկ ծառայությունները՝ պաշտպանության, ազգային անվտանգության, ոստիկանության, հարկային, **մաքսային**, փրկարար ծառայության հանրապետական գործադիր **մարմիններում**, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի աշխատակազմում պետական ծառայությունը, Ազգային անվտանգության խորհրդում, ինչպես նաև օրենքներով նախատեսված այլ ծառայություններ: Համայնքային ծառայությունը մասնագիտական գործունեություն է, որն ուղղված է Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ տեղական ինքնակառավարման մարմիններին

Դատական պրակտիկա

վերապահված խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը:

«Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության մաքսային ծառայությունը Հայաստանի Հանրապետության մաքսային մարմինների միասնական կենտրոնացված համակարգն է:

Նույն օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ մաքսային ծառայությունը հիմնվում է աստիճանակարգված ենթակայության սկզբունքի վրա:

Վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ հանրային ծառայությունը և հետևաբար հանրային ծառայողների գործունեությունն ունի մաս վարչաիրավական դրսևորումներ, քանի որ հանրային ծառայության (ծառայողների) միջոցով իրագործվում են պետության լիազորությունները, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին վերապահված խնդիրները և գործառույթները: Բացի այդ, պետական ծառայության տեսակ համարվող մաքսային ծառայությունը միասնական կենտրոնացված համակարգ է և հիմնվում է աստիճանակարգված ենթակայության սկզբունքի վրա: Այսինքն՝ հանրային (մաքսային) ծառայության իրականացման ժամանակ վարչաիրավական հարաբերությունները դրսևորվում են արտաքին, ներկազմակերպական, ենթակայական, ուղղահայաց և հորիզոնական իրավահարաբերությունների ձևով:

Հետևաբար հանրային ծառայության իրականացման ժամանակ կարող են կիրառվել մաս «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները, քանի որ նշված օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես մաս վարչարարությանը հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց (այսուհետ՝ անձինք) միջև ծագած հարաբերությունները, իսկ օրենքի գործողությունը տարածվում է վարչական մարմինների՝ հանրային իրավունքի բնագավառում իրականացվող ցանկացած գործունեության վրա:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայության ոլորտում գործերի քննության և կիրառման ենթակա իրավունքի նորմերի ընտրության ժամանակ դատարանները պետք է հաշվի առնեն վերոնշյալ վերլուծությունները և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում հստակեցնեն հանրային ծառայության վարչաիրավական և աշխատանքային կողմերը:

4) Հանրային ծառայության անցնելու, իրականացնելու և հանրային ծառայությունը դադարեցնելու իրավահարաբերությունների բնույթը

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ հանրային ծառայության անցնելու, իրականացնելու և դադարեցնելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են ինչպես ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով, այնպես էլ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքով և հանրային ծառայության տեսակները կարգավորող այլ իրավական ակտերով:

Մասնավորապես, ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործատուն իրավունք ունի ինքնուրույն, ուղղակիորեն (առանց մրցութային կամ այլ ընթացակարգերի) համալրելու թափուր կամ նոր ստեղծված աշխատատեղերը՝ կնքելով սույն օրենսգրքով նախատեսված աշխատանքային պայմանագրեր: Աշխատող փնտրող գործատուն կարող է թափուր կամ նոր ստեղծված աշխատատեղերը համալրել մաս իր կազմակերպած մրցույթով կամ օգտվել համապատասխան մասնագի-

տացված կազմակերպությունների ծառայություններից: Թափուր աշխատատեղերի համալրման նպատակով մրցույթի կազմակերպման և անցկացման, ինչպես նաև մրցույթում հաղթած անձանց հետ աշխատանքային պայմանագիր կնքելու կարգը սահմանում է գործատուն: **Քաղաքացիական, օրենքով սահմանված պետական (հատուկ) այլ ծառայությունների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ծառայողների թափուր պաշտոնները համալրելու կարգը և պայմանները սահմանվում են «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, այլ օրենքներով ու իրավական ակտերով:**

«Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային ծառայության թափուր պաշտոնները զբաղեցվում են մրցույթով կամ օրենքով սահմանված այլ կարգով: Հանրային ծառայության թափուր պաշտոններ զբաղեցնելու հետ կապված հարաբերությունները սահմանվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով և այլ իրավական ակտերով:

«Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համաձայն՝ մաքսային ծառայությունն իրականացվում է մաքսային ծառայության անցնելու մասին կնքված պայմանագրին համապատասխան, բացառությամբ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերի: Մաքսային ծառայության գլխավոր, առաջատար և կրտսեր թափուր պաշտոններ առաջանալու դեպքում այդ պաշտոններն զբաղեցվում են մրցույթով, բացառությամբ սույն օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ աշխատանքի (հանրային ծառայության) անցնելու կարգում օրենսդիրը դրել է ընդհանուր տրամաբանություն, որը նախատեսված է աշխատանքային օրենսդրությամբ: Դա մրցույթով կամ առանց մրցույթի աշխատանքի (ծառայության) ընդունելն է՝ համապատասխան պայմանագիր կնքելու եղանակով: Ընդ որում, մաքսային ծառայության անցնելիս կնքվում է մաքսային ծառայության անցնելու մասին պայմանագիր, որում նույնպես սահմանվում են կողմերի իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը, որը բնորոշ է նաև ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված աշխատանքային պայմանագրին:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ օրենսդիրը հանրային ծառայության անցնելու ընթացակարգն առավել մանրամասն կանոնակարգել է հանրային ծառայության վերաբերյալ օրենսդրությամբ՝ ապահովելով ՀՀ Սահմանադրության 30.2-րդ հոդվածի պահանջների կատարումը: Հետևաբար, ի տարբերություն սովորական աշխատանքային հարաբերությունների, հանրային ծառայության անցնելու իրավահարաբերությունների դեպքում օրենսդիրն առավել մանրամասն է կարգավորել դրա ընթացակարգային հարցերը (հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունք ունեցող անձանց ներկայացվող պահանջները, մրցույթի անցկացման կարգը և այլն)՝ նախատեսելով այն ընդհանուր հիմունքները, որոնց միջոցով քաղաքացիներն իրավունք ունեն ընդունվելու հանրային ծառայության:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հանրային ծառայության անցնելու հետ կապված իրավահարաբերությունները նույնպես կրում են աշխատանքային բնույթ՝ հանրային ծառայության ընդգրկվելու պայմանների առավել մանրամասն կանոնակարգմամբ:

Վճռաբեկ դատարանը վերոնշյալ հարցին պատասխանելուց հետո անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հանրային ծառայության իրականացման իրավահարաբերությունների բնույթին:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայության իրականացման հետ

Դատական պրակտիկա

կապված իրավահարաբերությունները կարող են ունենալ ինչպես զուտ աշխատանքային, այնպես էլ վարչաիրավական բնույթ, քանի որ հանրային ծառայողը գործատուի (պետության) հետ կարող է իր կարգավիճակից ելնելով մտնել և աշխատանքային, և վարչական իրավահարաբերությունների մեջ:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հանրային ծառայության իրականացման բնույթը դատարանները պետք է որոշեն կոնկրետ իրավիճակից ելնելով՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, թե արդյոք այդ իրավահարաբերությունները կապված են հանրային ծառայողի վարչական գործառույթների, թե զուտ աշխատանքային գործառույթների հետ:

Ինչ վերաբերում է հանրային ծառայությունը դադարեցնելու հետ կապված իրավահարաբերությունների բնույթին, ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ հոդվածի համաձայն՝ **պետական կամ համայնքային ծառայության առանձնահատկություններից ելնելով՝** հանրային ծառայության պաշտոնից ազատելու հիմքերը սահմանվում են պետական ծառայության առանձին տեսակները, ինչպես նաև համայնքային ծառայությունը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով: Հանրային ծառայողին զբաղեցրած պաշտոնից ազատման հիմք է նաև նույն օրենքի 24-րդ հոդվածով սահմանված պահանջները չպահպանելը:

Վերոնշյալ հոդվածից հետևում է, որ օրենսդիրը, հանրային ծառայությունը դադարեցնելու (հանրային ծառայողին զբաղեցրած պաշտոնից ազատելու) իրավահարաբերությունները դիտարկելով որպես աշխատանքային, այնուամենայնիվ, որա համար նախատեսել է առանձնահատուկ հիմքեր, որոնք սահմանվում են հանրային ծառայության կոնկրետ տեսակների վերաբերյալ օրենքներով (մաքսային ծառայողին պաշտոնից ազատելու հիմքերը սահմանված են «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածում): Հետևաբար այդ իրավահարաբերությունները կրում են աշխատանքային (ծառայողական) բնույթ, սակայն դրանց առանձնահատկություններից ելնելով՝ հանրային ծառայությունը դադարեցնելու իրավահարաբերությունների նկատմամբ կիրառելի են ինչպես ՀՀ աշխատանքային օրենսգիրքը, այնպես էլ «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը և հանրային ծառայության տեսակները կարգավորող այլ իրավական ակտերը:

5) Հանրային ծառայության հետ կապված վեճերի վերաբերյալ գործերի ընդհատությունը

ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատանքային իրավունքների պաշտպանությունը, **Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված գործերի ենթակայությանը համապատասխան**, իրականացնում է դատարանը:

Նույն օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ աշխատանքային վեճերը ենթակա են քննության դատական կարգով՝ **Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով:**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ քաղաքացիական բոլոր գործերն **ընդդատյա են առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:**

Նշված դրույթներից հետևում է, որ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններին ընդդատյա են միայն քաղաքացիական գործերը (տես «Օրթյակ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Երևանի կառուցապատման ներդրումային ծրագրերի իրականացման գրասենյակ» ՀՈԱԿ-ի թիվ ԵԿԳ/2028/02/10 գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012

թվականի մարտի 23-ի որոշումը): Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում հավելել, որ օրենսդիրն աշխատանքային իրավահարաբերությունների ոլորտի վեճը դիտարկում է որպես քաղաքացիական գործ, որն ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, այդ թվում՝ **հանրային կամ այլընտրանքային ծառայությանն անցնելու կամ իրականացնելու հետ կապված վեճերը:**

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ **վարչարարությունը** վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեությունն է, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև այն **գործողությունը** կամ անգործությունն է, որն **անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:**

Վերոնշյալ հոդվածներից հետևում է, որ վարչարարությունը բնորոշվում է հանրային իրավունքի բնագավառին առնչվելու հանգամանքով: Դա պետք է լինի վարչական մարմնի հանրային իրավունքի բնագավառում որոշակի հարցի լուծմանն ուղղված գործողություն, իսկ հանրային իրավունքի բնագավառը ենթադրում է անձի հարաբերություններ պետության հետ, որը հանդես է գալիս որպես հանրային իշխանության կրող: Այսինքն՝ հանրային իրավահարաբերություններն այն հարաբերություններն են, որոնք ծագում են **պետական կառավարման մարմինների գործադիր-կարգադրիչ գործունեության ընթացքում**՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերություններում (*տես ՀՀ գլխավոր դատախազությունն ընդդեմ Հայկ Մարգարյանի թիվ ԵԱԲԳ/1369/02/09 գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի դեկտեմբերի 03-ի որոշումը*):

Չարգացնելով վերոնշյալ դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի տառացի մեկնաբանությունը հանգեցնում է նրան, որ հանրային ծառայության անցնելու և իրականացնելու հետ կապված վեճերը հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր են և ընդդատյա են ՀՀ վարչական դատարանին, իսկ հանրային ծառայությունը դադարեցնելու հետ կապված վեճերը չունեն հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բնույթ և ՀՀ վարչական դատարանին ընդդատյա չեն: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը, ելնելով այն տրամաբանությունից, որ հանրային ծառայության անցնելու և իրականացնելու գործընթացները գուցորդվում են վարչարարությամբ, և դրանց ընթացքում ընդունվում են վարչական ակտեր, չի կանոնակարգել հանրային ծառայությունը դադարեցնելու հետ կապված իրավահարաբերությունների բնույթը և ընդդատյային հարցերը: Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանրային ծառայության դադարեցումը ևս կարող է գուցորդվել վարչարարության իրականացմամբ և վարչական ակտի ընդունմամբ: Օրենսդրական մասն անհատականության հետևանքով թյուրըմբռնումներից խուսափելու համար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատարանները վերոնշյալ հոդվածը մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնեն նաև հանրային ծառայության օրենսդրության համակարգային վերլուծությունը, ինչպես նաև դրա հարաբերակցությունն աշխատանքային օրենսդրության հետ:

Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ հանրային ծառայության անցնելու, իրականացնելու և դադարեցնելու հետ կապված ոչ բոլոր վեճերն են ընդդատյա ՀՀ վարչական դատարանին: Մասնավորապես, այն վեճերը, որոնք կրում են աշխատանքային բնույթ և ներառված են աշխատանքային օրենսդրության կարգա-

Դատական պրակտիկա

վորման տիրույթում, ընդդատյա են ոչ թե ՀՀ վարչական դատարանին, այլ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է նաև, որ յուրաքանչյուր գործով հանրային ծառայության անցնելու, իրականացնելու և դադարեցնելու հետ կապված վեճերի ընդդատության հարցը լուծելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն վերոնշյալ վերլուծությունները՝ իրավահարաբերության բնույթը պարզելու համար:

4.6. Վերոնշյալ կանոնների կիրառումը սույն գործի նկատմամբ

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանով Գուգարքի տարածքային մաքսատան կապի խմբի ավագ մաքսային տեսուչ-կապավոր-խմբի ղեկավար Արտաշես Արտաշեսյանը 30.06.2011 թվականից ազատվել է մաքսային ծառայության պաշտոնից՝ «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 129-րդ հոդվածի հիման վրա: Կոմիտեի նախագահին հասցեագրված դիմումով Արտաշես Արտաշեսյանը խնդրել է անվավեր ճանաչել Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանը և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 241-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի պահանջներին համապատասխան հատուցել Արտաշես Արտաշեսյանին պատճառված վնասը՝ հարկադիր պարտավորողի ամբողջ ժամանակահատվածի համար: Կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետի 27.02.2012 թվականի թիվ 11-5/1566-12 գրությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով վերադարձվել են Արտաշես Արտաշեսյանի դիմումը և կից փաստաթղթերը՝ դիմումով առաջադրված պահանջը Կոմիտեի իրավասությունից դուրս լինելու պատճառաբանությամբ:

Դատարանը, սույն գործով անդրադառնալով պատասխանողի այն փաստարկին, որ վիճարկվող որոշումը չի հանդիսանում վարչական ակտ, հիմք ընդունելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը, «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ՀՀ Սահմանադրության 30.2-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ուսումնասիրելով Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանը, գտել է, որ այն վարչական ակտ է, քանի որ վերոնշյալ օրենսդրական դրույթների վերլուծության արդյունքում ակնհայտ է, որ վարչական ակտը պարտադիր պետք է տարածվի վարչական մարմնից (վերջինիս ազդեցության ոլորտից, ենթակայությունից) դուրս գտնվող անձանց վրա, այսինքն՝ ունենա արտաքին ներգործություն: Արդյունքում Դատարանը եզրակացրել է, որ հանրային ծառայությունը դադարեցնելու մասին հրամանը հանդիսանում է վարչական ակտ, քանի որ, առաջին՝ ներգործում է մասնավոր անձի սուբյեկտիվ իրավունքների վրա և երկրորդ՝ դրա ներգործությունն անձի իրավունքների ոլորտին այնպիսին է, որ փոխում է անձի կարգավիճակը:

Վերաքննիչ դատարանը, Կոմիտեի վերաքննիչ բողոքը մերժելիս հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 30.2-րդ, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 8-րդ հոդվածները, պատճառաբանել է, որ քաղաքացուն վերապահված է օրենքով սահմանված ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության ընդունվելու իրավունք, իսկ հանրային ծառայությունը պետությանը ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների իրականացումն է, որն ընդգրկում է նաև պետական ծառայությունը, որն էլ ընդգրկում

է հատուկ ծառայությունները, այդ թվում նաև մաքսային ծառայությունը, որպիսի ծառայության անցնելու կամ իրականացնելու հետ կապված վեճերի վերաբերյալ գործերն օրենքի ուժով ընդդատյա են Դատարանին, այսինքն՝ դիտվում են որպես հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործեր:

Վերաքննիչ դատարանը գտել է նաև, որ Դատարանի պատճառաբանությունը հիմնավոր է, քանի որ Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանը, հետևաբար նաև Կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետի 27.02.2012 թվականի թիվ 11-5/1566-12 գրությունը պարունակում է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածով միջամտող վարչական ակտին ներկայացվող բոլոր տարրերը:

Սինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ պատճառաբանություններն անհիմն են և չեն բխում սույն գործով կիրառման ենթակա իրավական նորմերի բնույթից հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումը, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է **հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով** և ուղղված է անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի իմաստով վարչական ակտի բնորոշման հատկանիշ է համարվում արտաքին ներգործությունը, հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակ հետապնդելը, և այդ ակտը պետք է ուղղված լինի անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն (*տես ՀՀ կառավարությանն առընթեր հարկային պետական ծառայության հանքարտադրողների ոլորտային հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Գ-Լորգ-Ս» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության թիվ 3-918(ՏԴ) գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պայատի 06.07.2007 թվականի որոշումը*):

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր գործով վարչական ակտի հատկանիշների պարզաբանման համար դատարանը պետք է գնահատի վիճարկվող ակտի անհատական ակտ լինելու, վարչական մարմնի կողմից ընդունված լինելու, արտաքին ներգործություն ունենալու, **հանրային իրավունքի բնագավառում ընդունված լինելու**, կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակ հետապնդելու, անձի համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու հանգամանքների միաժամանակյա առկայությունը (*տես «Օլիմպ» արտադրական կոոպերատիվն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԳ/4538/05/09 գործով Վճռաբեկ դատարանի 29.10.2010 թվականի որոշումը*):

Սինչդեռ սույն գործով Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանը, որով Գուգարքի տարածքային մաքսատան կապի խմբի ավագ մաքսային տեսուչ-կապավոր-խմբի ղեկավար Արտաշես Արտաշեսյանը 30.06.2011 թվականից ազատվել է մաքսային ծառայության պաշտոնից՝ «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետի և ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և 129-րդ հոդվածի հիման վրա, չի համարվում վարչական ակտ, քանի որ այն հանրային իրավունքի բնագավառում ընդունված անհատական ակտ չէ: Վճռաբեկ դատարանը սույն որոշմամբ կատարված վերլուծությունների հաշ-

Դատական պրակտիկա

վառմամբ գտնում է, որ Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի թիվ 1/756 հրամանի վիճարկման հետ կապված իրավահարաբերությունները ներառված են ոչ թե հանրային իրավունքի, այլ աշխատանքային իրավունքի կարգավորման ոլորտում, հետևաբար հրամանը չի պարունակում վարչական ակտին բնորոշ բոլոր հատկանիշները, այլ աշխատանքային իրավահարաբերությունների ոլորտում ընդունված անհատական իրավական ակտ է: Վճռաբեկ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշումը հիմնվում է նաև այն հանգամանքի վրա, որ Գուգարքի տարածքային մաքսատան կապի խմբի ավագ մաքսային տեսուչ-կապավոր-խմբի ղեկավար Արտաշես Արտաշեսյանն աշխատանքից ազատվել է հաստիքների կրճատման հիմքով, որպիսի իրավահարաբերությունը կրում է աշխատանքային բնույթ:

Այդ կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նաև ստորադաս դատարանների այն պատճառաբանությանը, թե հայցվորին աշխատանքից ազատելու մասին անհատական իրավական ակտը վարչական ակտ է՝ նրա սուբյեկտիվ իրավունքների վրա ներգործության ինտենսիվությամբ պայմանավորված անձի կարգավիճակը փոխելու ունակության պատճառով: «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 2-րդ մասի «ա» կետը, 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետը, «Հանրային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածը, ինչպես նաև «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը և 51-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը նախատեսում են հաստիքների կրճատման պատճառով պաշտոնից ազատված մաքսային ծառայողի գրանցումը մաքսային ծառայության կադրերի ռեզերվում՝ հետագայում ծառայությունը շարունակելու նպատակով: Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Արտաշես Արտաշեսյանը Կոմիտեի նախագահի 30.06.2011 թվականի հրամանով ազատվել է ոչ թե մաքսային ծառայությունից ընդհանրապես, այլ մաքսային ծառայության կոնկրետ պաշտոնից: Հաստիքների կրճատման հիմքով պաշտոնից ազատելու իրավական հետևանքը վերոնշյալ օրինադրույթների պահանջների հաշվառմամբ կարող է լինել այն, որ Արտաշես Արտաշեսյանը գրանցվի մաքսային ծառայության կադրերի ռեզերվում՝ հետագայում ծառայությունը շարունակելու նպատակով: Հետևաբար, պաշտոնից ազատելու մասին հրամանն ուղղված չի եղել Արտաշես Արտաշեսյանի հետագա ծառայությունը մաքսային մարմիններում ընդհանրապես դադարեցնելուն, ինչը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ հրամանով կարգավորվել են կողմերի միջև եղած գուտ աշխատանքային հարաբերությունները, իսկ ծառայությունից ազատված աշխատողի իրավական կարգավիճակն էլ փոխվել է այնքանով, որքանով որ նա այլևս չի կարող աշխատել մաքսային տեսուչ-կապավոր-խմբի ղեկավարի պաշտոնում՝ նշված հաստիքը կրճատվելու պատճառով, այլ խոսքով՝ հանրային ծառայողի նրա կարգավիճակը չի փոխվել այն աստիճան, որ նա այլևս իրավասու չլինի շարունակելու հանրային ծառայությունը: Նման պայմաններում հիմնավոր է նաև Կոմիտեի այն փաստարկը, որ Կոմիտեի նախագահն իրավասու չէ վերանայել իր իսկ արձակած հրամանն աշխատողին աշխատանքից ազատելու վերաբերյալ, հակառակ պարագայում կառաջանա մի իրավիճակ, երբ միևնույն անձը կհանդիսանա և գործատու, և աշխատանքային վեճը լուծող մարմին:

Ամփոփելով վերոշարադրյալ վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործի ընդդատության հարցը լուծելիս դատարանները պետք է առաջնորդվեն վիճելի իրավահարաբերության բնույթով, իսկ այն աշխատանքային իրավահարաբերություն է, ուստի ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 1-ին մասի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ դրա վերաբերյալ գործն ընդդատյա է ընդհանուր իրավասության առաջին ատ-

յանի դատարանին:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.9-րդ հոդվածի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործի վարույթը ենթակա է կարճման հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 90-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճն ընդդատյա չէ վարչական դատարանին:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի վերանայման արդյունքով վճռաբեկ դատարանն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն բեկանում է դատական ակտը և կարճում է գործի վարույթն ամբողջովին կամ դրա մի մասը: Բողոքարկված և չբեկանված մասով դատական ակտը թողնում է անփոփոխ:

Վճռաբեկ դատարանը վերոնշյալ վերլուծությունների հիման վրա գտնում է, որ սույն գործն ընդդատյա չէ ՀՀ վարչական դատարանի քննությանը, հետևաբար սույն վարչական գործի վարույթը ենթակա է կարճման:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-118.18-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 24.01.2013 թվականի որոշումը և գործի վարույթը կարճել:
2. Դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

PROSTITUTION IN THE CONTEXT OF CRIMINAL PROHIBITIONS

GURGEN KOTANJYAN

PHD STUDENT" CHAIR OF CRIMINAL LAW" YSU

Some controversial issues in regard to the prostitution in the context of criminal prohibitions are discussed in the present article. No legal definition of prostitution is provided by the RA legislation" while the existence of such is a necessary basis for effective struggle against this phenomenon. The author suggests his perception of prostitution and criminal legal response to it. The author reveals the shortcomings and deficiencies in the currents RA criminal legislation in regard to the crimes connected to prostitution and suggests appropriate amendments and improvements in RA criminal code.

HOW LONG IS NEEDED TO A PERSON TO REGRET?

ZARUHI HARUTYUNYAN

COUNSEL OF THE ANTI-CORRUPTION CENTER IN YEREVAN

The novelty of the article "How long is needed to a person to regret?" concerns making 4 suggestions, including psychological and legal in the RA Criminal Code.

Notably, there is an incentive norm in the RA Criminal Code according to which a briber exempts from criminal liability if the briber informs the law enforcement bodies about giving a bribe in not more than 3 days.

According to the author the incentive norm for the struggle against corruption sometimes may have opposite effect, specifically it may bring to corruption risks, since there are gaps and inaccuracies which are highlighted in this note.

The analysis and studies of the author are based on psychological and legal theories.

As a result, it was suggested to make appropriate changes and additions in the RA Criminal Code.

LATENCY OF CRIMINOLOGY, INCLUDING STEALING IN THE REPUBLIC OF THE ARMENIA

SUREN ALEQSANYAN

***HEAD OF OPERATING OF INFORMATION SYSTEMS OF THE INFORMATION
CENTER OF POLICE OF RA, POLICE COLONEL***

This article covers the latent positions of criminology in the Republic of Armenia, particularly latency of stealing. Many legal scholars present their views, results of studies and researches, individual analysis and conclusions, concerning the problem. In addition, together with the generalization of the views there are some of the author's assessments relating to the issue. Taking into consideration forecasts, it is presented the index of latency of criminology in RA, factors influencing on it, as well as it is mentioned a number of suggestions to reduce the level of crime and to improve the conditions of registration.

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PERSONS INVOLVED IN TRAFFICKING AND NONMEDICAL USE OF NARCOTIC DRUGS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES

JIRAYR GHARAGYOZIAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The author presented an analysis of the persons involved in trafficking and non-medical use of narcotic drugs and psychotropic substances. And also, investigated the identity of the offender and the author suggested a typology of these persons. According to the suggested classification the person using drags on the one hand stands as a criminal factor of drag trafficking, in the field of their use, and on the other hand as a subject of crime.

And also it should be noted that in organizing the measures of crime prevention connected with the illegal use of drags and illegal circulation it should be taken into account person's individual properties participating in these activities.

В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ ОГРАНИЦЕНИИ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

ЛИЛИТ САРГСЯН
ПОМОЩНИК СУДЬИ СУДА АДМИНИСТРАТИВНОГО ОКРУГА
АРАБКИР И КАНАКЕР-ЗЕЙТУН ГОРОДА ЕРЕВАН

Положения, указанные в данной статье, свидетельствуют о том, что государство, реализуя соблюдение, защита основных прав и свобод человека и гражданина, закрепленных Конституцией РА, имеет право их ограничить, но эти ограничения должны быть правомерными. Ограничение считается правомерным, если оно применяется для достижения целей закона и Конституции, оно соразмерно этим целям и не нарушает суть ограничиваемого права или свободы и соблюдает доминирующее положение права, надлежащий баланс между интересами государства и прав человека, демократического общества.

04-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՈՍՏՈՍ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՐՈՄԵ

CONTROLLING AND CONTROLLED CORPORATIONS AND THEIR MEANING

VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF THE YSU,
PhD IN LAW

The author of this study has discovered the main problems of the legal regulation in the “main”, “subsidiaries” and “dependant” companies in the Republic of Armenia, has discovered the existing barriers of the mentioned Institute application and has made suggestions providing fundamental changes in legislation.

The author suggests to introduce “a controlling entity” and “a controlled entity” concepts, to enhance the controlling entities’ liabilities (responsibilities), which will reduce the possibility of abuse rights by controlling entities in corporative legal relationships.

Its shareholders and creditors will be given an opportunity to subject to civil liability to the entities acting under the cover of the controlled entity.

PREREQUISITES FOR THE RECOVERY OF THE PREPARATION STAGE OF A CASE IN THE RA

ASHKHEN GHARSLYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAIR OF
CIVIL PROCEDURE LAW OF YSU

For every legally country (state) it is primary importance to have protection of freedoms and legitimate interests, human and civil rights. It is an undeniable fact, that among the rights and freedoms of the domestic legal protection is generally and mainly known as judicial protection.

It is impossible of realization of judicial protection without the right of appropriate fixed mechanisms. Such as developing is separating the Institute of preparing the case for trial.

The author in this article have been studied in detail prerequisites for the recovery of the preparation stage of a case, have been removed the negative effects which is discovered by refusing this institute, was discussed the case preparation for trial and mean fair trial implementation mechanism.

09-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

CONTEMPORARY ISSUES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS (BY THE EXAMPLE OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF ARMENIA)

HAKOB PETROSYAN
PhD IN LAW, DOCENT,
**DEPUTY HEAD OF THE ORGANIZATIONAL AND ANALYTICAL
MANAGEMENT STAFF OF THE RA POLICE,
POLICE LIEUTENANT COLONEL**

In the article it is done an attempt to present theoretical and practical considerations and recommendations in the area of legal assistance in criminal matters on the bases of international bilateral and multilateral agreements of the Russian Federation and the Republic of Armenia, as well as research and analysis of criminal procedure law.

Presented recommendations relate to both legislations of the Republic of Armenia and the Russian Federation, but its separate provisions may be useful and applicable to the development of the new Criminal Procedural Code of the RA.

DIGNITY OF THE INDIVIDUAL IN CRIMINAL PROCEEDINGS (ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE KYRGYZ REPUBLIC AND THE RUSSIAN FEDERATION)

ABDISH KOOMBAEV
*PHD IN LAW, APPLICANT FOR DOCTORAL DEGREE AT CHAIR
OF CRIMINAL INVESTIGATION BODIES MANAGEMENT,
ACADEMY OF MANAGEMENT, RF MINISTRY OF INTERIOR*

The author dwells on some arguable problems of regulation of an individual's position in criminal proceedings according to law in Kyrgyzstan and Russia, first of all, connected with protection of rights, freedoms and dignity of the person and suggests some feasible ways to solve these problems.

09-ՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ՈՍՏՈՍԿԱՆ
Ինֆորմացիոն Բյուրո

Թեւավոր խոսքեր

Դժվարությունները մարդու մեջ ծնում են այնպիսի ընդունակություններ, որոնք անհրաժեշտ են դրանց հաղթահարման համար:

ՈՒ. ՖԻԼԻՊՍ

Մեր կյանքն արժե այնքան, որքան նա մեզ վրա նստել է նրա պրոցեսում առաջացած դժվարությունները հաղթահարելիս:

Ֆ. ՍՈՐԻԱԿ

Ինքդ քեզ հրամայել, ինքդ քեզ վրա իշխել սովորիր փոքր բաներից: Քեզ ստիպիր անել այն, ինչը չես ցանկանում, բայց հարկավոր է: Պարտադրականությունը կամքի գլխավոր աղբյուրն է:

Վ. Ա. ՍՈՒՌՈՍԼԻՆՍԿԻ

Ով ցանկանում է ամրացնել իր կամքը, պետք է սովորի հաղթահարել խոչընդոտները:

Ի. Պ. ՊԱՎԼՈՎ

Եթե կամքը կառչում է միայն մանրուքներից, միայն ինչ-որ անբովանդակ բանի, ապա այն վերածվում է կամակորության: Այս վերջինն ունի բնավորության միայն ձևը, բայց ոչ նրա բովանդակությունը: Կամակորության՝ բնավորության այդ պարողիայի մեջ մարդու անհատականությունը դառնում է վանող, կամակորությունը խոչընդոտում է ուրիշների հետ նրա շփմանը:

Գ. ՀԵԳԵԼ

ՕԳՈՍՏՈՍ 2013 8 (169)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

զերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն,
Երևան, Աբովյան 36

հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն